

EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI
AEGEAN REGION CHAMBER OF INDUSTRY

**2024 YILINDA
DÜNYA VE TÜRKİYE
EKONOMİSİ
2025 YILINA BAKIŞ**

OCAK 2025

İÇİNDEKİLER

Sayfa

GİRİŞ	1
I. BÖLÜM 2024 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ	3
1.1. 2024 YILINA GENEL BİR BAKIŞ	3
1.2. ÜRETİM VE BÜYÜMEDE GELİŞMELER	6
1.3. KÜRESEL TİCARETTE GELİŞMELER	15
1.4. KÜRESEL REZERV DAĞILIMINDA GELİŞMELER	19
1.5. DÖVİZ KURLARINDA GELİŞMELER	21
1.6. DIŞ/CARİ DENGEDDE GELİŞMELER	22
1.7. KAMU DENGELERİNDE GELİŞMELER	25
1.8. KAMU BORÇ STOKU VE BORÇLANMA FAİZLERİNDE GELİŞMELER	28
1.9. NÜFUS, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK VERİLERİNDEKİ GELİŞMELER	31
1.10. ENFLASYONDA GELİŞMELER	36
1.11. POLİTİKA FAİZLERİNDE GELİŞMELER	38
1.12. BORSALARDA GELİŞMELER	41
1.13. TASARRUFLARDA GELİŞMELER	42
1.14. YATIRIMLARDA GELİŞMELER	44
1.15. DÜNYA GIDA FİYATLARINDA GELİŞMELER	47
1.16. KÜRESEL REKABET GÜÇLERİNDE GELİŞMELER	50
II. BÖLÜM 2024 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	54
2.1. 2024 YILINA GELİRKEN: BUGÜNÜN DÜNYA	54
2.2. 2023 YILINDAN DEVRALINAN MİRAS	57
2.3. 2024 YILINDA EKONOMİDE YAŞANAN GELİŞMELER	59
2.3.1. ÜRETİM BOYUTUNDA	59
2.3.2. HARCAMALAR BOYUTUNDA	63
2.3.3. YATIRIMLAR BOYUTUNDA	67
2.3.3.1. YERLİ YATIRIMLAR	67
2.3.3.2. KONUT YATIRIMLARI	71
2.3.3.3. YABANCI YATIRIMLAR	76
2.3.4. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK BOYUTUNDA	82
2.3.5. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER BOYUTUNDA	86
2.3.5.1. DIŞ TİCARET	86
2.3.5.2. ÖDEMELER DENGESİ	94
2.3.5.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU	100
2.3.5.4. DÖVİZ KURLARI	102
2.3.5.5. DIŞ BORÇLAR	109
2.3.6. KAMU KESİMİ DENGESİ BOYUTUNDA	111
2.3.6.1. BÜTÇE DENGESİ	112
2.3.6.2. BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI	116
2.3.6.3. KAMU BORÇ STOKU	118
2.3.6.4. KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ	120
2.3.7. ENFLASYON BOYUTUNDA	121
2.3.8. FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARI BOYUTUNDA	124
2.3.9. BANKACILIK BOYUTUNDA	125
2.3.9.1. TCMB BİLANÇOSU VE REZERVLER	125
2.3.9.2. BANKACILIK SEKTÖR RASYOLARI	128
2.3.9.3. PARASAL GELİŞMELER	130
2.3.9.4. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ	131
2.3.9.5. KREDİ GELİŞMELERİ	133
III. BÖLÜM 2025 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE BAKIŞ	137
3.1. 2025 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ	138
3.2. 2025 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	140

GİRİŞ YENİ VE ÇOK FARKLI BİR ÇAĞIN EŞİĞİNDE

Dünya ekonomisi bir taraftan dijital ve yeşil boyutları içeren ikiz dönüşüm sürecini yaşarken, diğer taraftan da adeta post-küreselleşme dönemine doğru yol almaktadır. Böylesi bir sürecin temelinde bir taraftan insanın zihinsel emeğini ikame eden teknolojik gelişmelerin, diğer taraftan da ekolojik dengeyi koruyup iyileştirmeyi amaçlayan düzenlemelerin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, geline nokta da hem değişimin dinamiklerinde niteliksel farklılaşma, hem de değişimin hızında artış söz konusudur. Yine, değişimin ilk kez insan ihtiyaçlarındaki değişimden daha hızlı olduğu, bir başka deyişle ihtiyaçlardan daha çok teknolojik gelişmelerin ön planda olduğu bir döneme girildiği anlaşılmaktadır. Bu durumun olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçlar üretme potansiyeli de bulunmaktadır. Geline süreci doğru algılamak, yetkinlikle analiz etmek ve işlevsel stratejiler geliştirme gereği bulunmaktadır. Bunun için de insanlığın yaşadığı büyük dönüşümlerin öğreticiliğinden faydalanmak doğru olacaktır.

Tarihsel süreçten bakıldığında insanlığın dört büyük dönüşüm yaşadığı görülmektedir. Bunlar;

- Milattan önce 8.-10. bin yıllarında avcı-toplayıcı-göçebe toplulukların yerleşik tarım toplumuna geçişiyle birlikte/sonrasında ortaya çıkan ve birinci küreselleşme, ticari kapitalizm ve askeri boyutla desteklenmiş güç rekabetini içeren **Birinci Dönüşüm**,
- Milattan Sonra 18.-19. yüzyıllarda yerleşik tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte/sonucunda ortaya çıkan ve ikinci küreselleşme, sanayi kapitalizmi ve ölçek ekonomilerine dayalı fiyat rekabetini içeren **İkinci Dönüşüm**,
- 20. yüzyılın son çeyreğinde sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte ve bu geçişin sonucunda ortaya çıkan ve üçüncü küreselleşme, finansal kapitalizm ve inovasyona dayalı yenilik rekabetini içeren **Üçüncü Dönüşüm**,
- 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bilgi toplumundan uzay-yapay zeka toplumuna/kültürüne geçişle ortaya çıkan ve bölgeselleşme, sanal kapitalizm, ekoloji, yapay zeka referanslı rekabeti içeren **Dördüncü Dönüşüm**.

İlk modern insan olan Homo Sapiens'in ortaya çıkışından (MÖ. 200-300 bin yıllar) yerleşik tarım toplumuna geçiş yaklaşık 200-300 bin yılda, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yaklaşık 10-12 bin yılda, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş yaklaşık 200-250 yılda gerçekleşirken, Uzay-Yapay Zeka toplumuna geçiş ise henüz tamamlanmamış bilgi toplumuyla birlikte/sonrasındaki 30-40 yıl içinde oluşmaya başlamıştır. İnsanlık; değişim ve dönüşümün en hızlı dönemine tanıklık etmektedir ve belki de ilk kez kontrolü elinden kaçırma aşamasına gelmiştir.

Teknolojik gelişmelerin insanlığın başını döndürdüğü zamanlardan, adeta artık insanlar tarafından anlaşılmasının neredeyse imkansız hale geldiği bugünlerde; zamana yenilmeyen sorunların varlığı da dikkati çekmektedir. Açlık, yoksulluk, doğal afetler, adil olmayan bölüşüm, ayrımcılıklar, savaşlar bunların başlıcalarıdır. Bu durum insanlığın gelişiminin teknolojik gelişmelerin oldukça gerisinde kaldığına işaret etmektedir. Teknolojik gelişmeler ile insanlığın gelişimi arasındaki uçurumun neleri yutabileceği konusu ontolojiye ilişkin, oldukça önemli ve derin bir soru olarak tüm toplum kesimlerinin karşısında durmaktadır. Ancak, ne dündeki kavramların ne de dündeki doğru soruların çözümü getirmesi olası görünmektedir. Zira, günümüzde artık dünde var olanlardan bağımsızlaşmaktadır.

Bu açıklamaların temel amacı; yarınlarda da var olmak isteyen tüm sosyo-ekonomik kesimlerin ve asli yönlendirme mekanizması olan devletlerin yaşanan gelişmeleri algılama, analiz, açıklama, yönlendirme ve uyum sağlama konularında yenilenmeye ihtiyacı olduklarına vurgu yapmaktır. Çünkü “yenilenmeyen yenileceği” açıktır.

Bu çalışma, yukarıda vurgulanan gelişmeleri ve de dünya ile Türkiye genelinde pratik boyutta yaşananları dikkate alarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda, 2024 yılında dünya ve Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelerin değerlendirilmesi ve 2025 yılına ilişkin olası gelişmelerin ortaya konulmasını amaçlamaktadır ve üç bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde, 2023 yılında dünya ve Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler değerlendirilecek, üçüncü bölümde ise 2025 yılına ilişkin öngörüler ile beklentiler ve sanayici perspektifinden olası gelişmelere ilişkin öneriler ortaya konulacaktır.

I. BÖLÜM

2024 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

Dünya ekonomisinde 2024 yılında yaşanan gelişmeler önemli ölçüde 2023 ile paralellik göstermiştir. Bir diğer deyişle, 2024 yılında ekonomik iklimde önemli bir farklılık yaşanmamış, küresel ekonomik büyüme 2023 yılı düzeyine yakın gerçekleşmiştir. Küresel ticaret hacminde ise büyüme hız kazanmıştır. Ayrıca, dünya genelinde devam eden enflasyonla mücadele gelişmiş ülkeler yanında birçok ülke de enerji fiyatlarının istikrarlı olmasının da katkısıyla, önemli ölçüde başarılı olmuştur. İzleyen bölümlerde önemli göstergelerle dünya ekonomisindeki gelişmeler değerlendirilmiştir.

1.1. 2024 YILINA GENEL BİR BAKIŞ

Dünya ekonomisinde 2024 yılı ile karşılaştırma yapabilmek amacıyla önceki yıllara ait üretim, ticaret ve enflasyona ilişkin göstergeler Tablo 1.1'de verilmiştir. Buna göre;

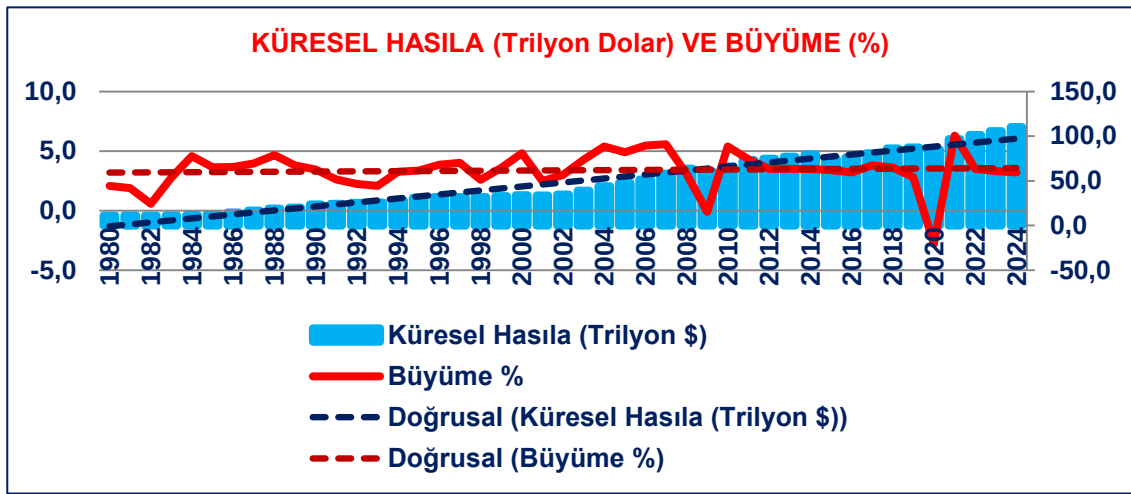
- 2023 yılında yüzde 3,3 oranında büyüyen dünya ekonomisinin, 2024 yılında yüzde 3,2 büyümesi beklenmektedir. Böylece, son üç yılda küresel büyümede görece bir istikrar yakalanmış olacaktır.
- 2024 yılı büyüme öngörülerini çerçevesinde; 2023 yılında 105,7 trilyon dolar olan küresel hasılanın 2024 yılında yaklaşık 4,4 trilyon dolar artarak 110,1 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir.

TABLO 1.1: 2024 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

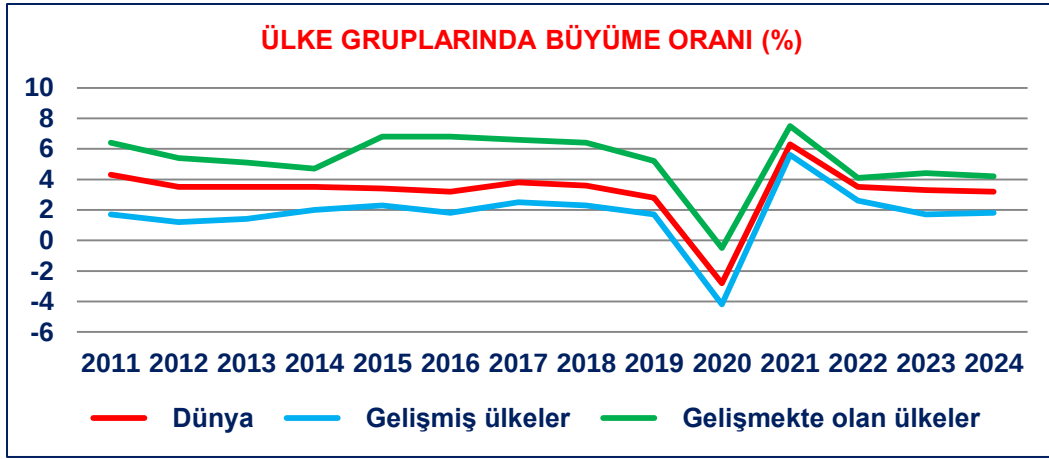
GÖSTERGE	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
BÜYÜME HIZI (%)								
Dünya	3,8	3,6	2,8	-2,8	6,3	3,5	3,3	3,2
Gelişmiş ülkeler	2,5	2,3	1,7	-4,2	5,6	2,6	1,7	1,7
Gelişmekte olan ülkeler	4,8	4,6	3,6	-1,8	6,9	4,1	4,4	4,2
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	81,5	86,5	87,8	85,5	97,4	101,4	105,7	110,1
Küresel Hasıla (PPP-Trilyon Dolar)	123,7	131,6	139,4	139,1	155,5	172,3	184,6	194,6
DÜNYA MAL-HİZMET TİCARETİ								
Dünya Mal-Hizmet Ticaret Hacmi (%)	5,6	4,0	1,2	-7,8	10,9	5,1	0,7	3,4
ENFLASYON (TÜFE) (%)								
Gelişmiş ülkeler	1,7	2,0	1,4	0,7	3,1	7,3	4,6	2,6
Gelişmekte olan ülkeler	4,4	4,9	5,1	5,2	5,8	9,6	8,1	7,8
Petrol D. Mal fiyatlarının Değişimi (%)	6,4	1,3	0,8	6,7	26,3	7,9	-5,7	3,4
Petrol fiyatları (Varil/Dolar)	53,0	68,5	61,4	41,8	69,3	96,4	80,6	81,3
Petrol fiyatlarında değişim (%)	22,5	29,4	-10,4	-32	65,8	39,2	-16,4	-1,9

Kaynak: IMF, World Economic Outlook October 2024, January 2025

- Diğer taraftan, 2022-2024 döneminde yakalanan ortalama yüzde 3,3 düzeyindeki büyüme hızı pandemi öncesi üç yılın ortalamasına yakınsamıştır. Dolayısıyla, büyüme açısından dünya ekonomisinin, Avrupa dışında normale döndüğünü söylemek mümkündür.
- Bu arada 1980-2024 döneminde dünya ekonomisinin; ilki 2009 yılındaki küresel finans krizi, ikincisi de 2020 yılındaki pandemi süreci olmak üzere iki büyük kriz atlattığı, pandeminin ekonomileri finans krizine oranla daha fazla olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu doğrultuda insanlığın ekonomik faaliyetleri, reel-finans kesimi etkileşimlerini ve ekoloji-ekonomi önceliklerini gözden geçirmesi uygun olacaktır.

- Diğer taraftan, 2024 yılında üretimin gelişmiş ülkelerde yüzde 1,7, gelişmekte olan ülkelerde ise yüzde 4,2 düzeyinde artacağı öngörülmektedir. Bu veriler 2023 yılına göre gelişmiş ülkelerde aynı hıza, gelişmekte olan ülkelere ise yavaşlamaya işaret etmektedir.
- Grafikte ülke gruplarına bakıldığında büyümede 2020 yılındaki pandemi sonrasındaki iki yılda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yakınsayarak bir düzeltme yaşadığını, 2023 ve 2024 yıllarında ise gelişmekte olan ülkeler lehine olan büyüme farkına yeniden dönüldüğünü ortaya koymaktadır.

- Doğu blokunun yıkılmasının ardından hızlanan küreselleşme süreci; önce 2008-2009 yıllarında karşılaşılan finansal kriz, ardından pandemi süreciyle birlikte ivme kaybetmişti. 2025 yılı ile birlikte başlayacak 2. Trump döneminde bu yavaşlama ivmesinin derinleşmesi olası görünmektedir.
- 2024 yılında küresel ticaret hacminin yüzde 3,4 oranında büyümesi beklenmektedir. Uluslararası kuruluşlar, 2023 yılında sadece binde 7 oranında büyüyen ticaret hacminde görülen bu iyileşmenin 2025 yılında devam edeceğini öngörmektedir. Ancak, yeni ABD yönetiminin söylemlerini hayata geçirmesi durumunda bunun gerçekleşmesi zor görünmektedir.
- 2022 yılında tüm dünya genelinde ve özellikle de gelişmiş ülkelerde alışılmadık düzeylere yükselen enflasyonla mücadele 2023 yılının ardından 2024'de de devam etmiştir. Bunun sonucunda enflasyon gelişmiş ülkelerde ortalama olarak yüzde 2,6'ya, gelişmekte olan ülkelerde ise 7,8'e geriletilmiştir.
- Ekonomilerin büyümesi ve enflasyon açısından kritik öneme sahip petrol fiyatları 2024 yılında sadece binde 1,9 oranında gerilemiştir. Bu yıl petrol dışı ürün fiyatlarındaki artış ise yüzde 3,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, petrol fiyatlarında sınırlı da olsa gerileme, enflasyonla mücadeleyi olumlu etkilemiştir.

Bu açıklamalar çerçevesinde; 2024 yılında hem üretim, hem de ticaret boyutunda kısmi bir iyileşme yaşandığını, enflasyonla mücadelenin daha çok gelişmiş ülkelerde başarıyla sürdürüldüğünü söylemek mümkündür.

1.2. ÜRETİM VE BÜYÜMEDE GELİŞMELER

Tablo 1.2’de 2024 yılı performanslarını değerlendirebilmek amacıyla seçilmiş bazı ülkelere ilişkin öngörülen büyüme hızları verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi;

- ABD ekonomisinin 2024 yılında yüzde 2,8 düzeyinde büyümesi beklenmektedir. ABD’nin enflasyonla başarıyla mücadele ederken oldukça yüksek büyüme performansı da göstermesi, Merkez Bankasının (Fed) yetkinliği ve bağımsızlığıyla yakından ilgilidir.
- 2024 yılında büyüme hızının; ikinci büyük ekonomi olan Çin’de yüzde 4,8, Japonya’da ise binde -2 olması öngörülmektedir.
- 2023 yılında durgunluğa giren ve 2024 yılında da buradan çıkmakta fazla mesafe alamayan Avrupa bölgesinde gerçekleşmesi beklenen büyüme hızı ise binde 8 düzeyindedir. Bu gelişmede Birliğin büyük ekonomileri olan Almanya’nın binde 2 küçülmesinin beklenmesi, İtalya’nın sadece binde 7, Fransa’nın yüzde 1,1 gibi oldukça yavaş büyümeleri belirleyici olmuştur.

TABLO 1.2: BAZI ÜLKELERDE BÜYÜME HIZI (%)

GÖSTERGE	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Dünya	3,4	3,2	3,8	3,6	2,8	-2,8	6,3	3,5	3,3	3,2
Gelişmiş ülkeler	2,3	1,8	2,5	2,3	1,7	-4,2	5,6	2,6	1,7	1,7
ABD	2,7	1,7	2,2	2,9	2,3	-2,8	5,9	2,1	2,9	2,8
Japonya	1,6	0,8	1,7	0,6	-0,4	-4,2	2,2	1,0	1,5	-0,2
Avrupa bölgesi	2,0	1,9	2,6	1,8	1,6	-6,1	5,6	3,3	0,4	0,8
Almanya	1,5	2,2	2,7	1,0	1,1	-3,8	3,2	1,8	-0,3	-0,2
Fransa	1,0	1,0	2,5	1,8	1,9	-7,7	6,4	2,5	1,1	1,1
İtalya	0,8	1,3	1,7	0,9	0,5	-9,0	7,0	3,7	0,7	0,6
İngiltere	2,4	2,2	2,4	1,7	1,6	-11,0	7,6	4,1	0,3	0,9
İspanya	3,8	3,0	3,0	2,3	2,0	-11,2	6,4	5,8	2,7	3,1
Gelişmekte olan ülkeler	6,8	6,8	6,6	6,4	5,2	-0,5	7,5	4,5	4,4	4,2
Çin	7,0	6,9	6,9	6,8	6,0	2,2	8,4	3,0	5,2	4,8
Rusya Federasyonu	-2,0	0,2	1,8	2,8	2,2	-2,7	5,6	-2,1	3,6	3,8
Arjantin	2,7	-2,1	2,8	-2,6	-2,0	-9,9	10,4	5,3	-1,6	-2,8
Brezilya	-3,5	-3,3	1,3	1,8	1,2	-3,3	5,0	2,9	2,9	3,0
Hindistan	8,0	8,3	6,8	6,5	3,9	-5,8	9,1	7,2	8,2	6,5
G. Kore	2,8	2,9	3,2	2,9	2,2	-0,7	4,6	2,7	1,4	2,2
Türkiye	6,1	3,3	7,5	3,0	0,8	1,9	11,4	5,5	5,1	2,8
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	74,9	76,6	81,5	86,5	87,7	85,5	97,4	101,4	105,7	110,1

Kaynak: IMF, World Economic Outlook October 2024, January 2025

- 2024 yılı itibarıyla dünyanın başlıca ekonomileri arasında uzun süredir istikrarsızlık yaşayan sadece Arjantin ekonomisinin küçülmesi beklenmektedir.

2024 yılındaki büyüme performansları sonucunda ülke blokları bazında oluşan GSYİH değerleri Tablo 1.3'de verilmiştir. Buradan;

- 2024 yılında 110 trilyon doları aşması beklenen küresel hasılanın yüzde 58,8'inin gelişmiş, yüzde 41,2'sinin ise gelişmekte olan ülkelerde üretildiği anlaşılmaktadır. G7 ülkeleri ise bu hasılanın yüzde 44,8 gibi oldukça yüksek bir oranını üretmektedir. Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, Japonya ve Kanada'yı içeren bu grupta yaşanan ekonomik ve finansal gelişmeler tüm dünyayı etkileme potansiyeli taşımaktadır.

TABLO 1.3: ÜLKE GRUPLARININ GSYİH GELİŞİMİ (Cari-Milyar \$)

	1980	1990	2010	2020	2021	2022	2023	2024*T	Pay (%)
DÜNYA	11.236	22.643	66.682	85.519	97.403	101.409	105.685	110.065	100,0
Gelişmiş Ülkeler	8.481	18.412	43.660	51.528	57.538	58.806	62.129	64.682	58,8
Euro Bölgesi			12.784	13.229	14.886	14.388	15.683	16.370	14,9
G7	6.900	14.972	33.179	39.251	43.373	44.636	47.346	49.301	44,8
G7 ve Euro dışındaki gelişmiş ülkeler	777	1.826	5.947	7.516	8.742	8.790	8.897	9.183	8,3
AB	3.210	6.205	14.655	15.480	17.494	16.992	18.579	19.403	17,6
ASEAN-5	209	363	1.803	2.608	2.895	3.125	3.224	3.372	3,1
Gelişmekte olan ülkeler	2.755	4.231	23.022	33.992	39.865	42.603	43.556	45.383	41,2
Gelişmekte olan Asya ülkeleri	764	1.123	9.735	20.833	24.499	25.017	25.271	26.277	23,9
Gelişmekte olan Avrupa Ülkeleri	262	375	3.529	3.627	4.300	4.818	5.041	5.557	5,0
Latin Amerika ve Karayipler	877	1.180	5.156	4.399	5.121	5.857	6.564	6.728	6,1
Ortadoğu ve Orta Asya	531	1.136	3.211	3.445	4.044	4.876	4.735	4.980	4,5
Sahra Altı Afrika	321	417	1.391	1.688	1.901	2.035	1.944	1.841	1,7
Türkiye	97	208	273	717	808	906	1.130	1.344	1,2

Kaynak: IMF

- Gelişmekte olan ülkeler arasında ise 2024 yılında üretimin çok büyük bölümünü, küresel hasılanın yüzde 23,9 ile Asya ülkeleri gerçekleştirmiştir.

Seçilmiş ülkeler bazında GSYİH'nın gelişimi ise Tablo 1.4'de verilmiştir. Buna göre;

- 2023 yılında Japonya'yı ilk kez geçen Almanya'nın bu sırayı 2024 yılında da koruduğu ve ABD ile Çin'in ardından üçüncü büyük ekonomi konumuna geldiği görülmektedir. Bu dört ülkeyi ise sırasıyla Hindistan, B. Krallık, Fransa, İtalya ve Kanada izlemektedir.

- 2024 yılı sonunda cari dolar bazlı olarak GSYİH'nın; ABD'de 29,1 trilyon dolara, Çin'de 18,2 trilyon dolara, Almanya'da 4,7 trilyon dolara yükselmesi, Japonya'da ise 4 trilyon dolara gerilemesi öngörülmektedir. 2024 yılında binde 2 küçülmesinin yanında Japonya ekonomisi dolar bazında daha fazla küçülmesi Japon Yen'indeki değer kaybıyla ilgilidir. Bu dört ülkenin küresel hasılaya katkısı ise yüzde 51,1 düzeyine ulaşmıştır.
- İncelenen ülkeler içinde 2024 yılında dolar bazında GSYİH'sı küçülmesi beklenen Japonya dışındaki ülkenin ise sadece Arjantin olması beklenmektedir.

TABLO 1.4: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE GSYİH'NIN GELİŞİMİ (Cari-Milyar \$)

	1990	2000	2010	2020	2021	2022	2023	2024*T	2024-2000 (%)
ABD	5.963	10.251	15.049	21.354	23.681	26.007	27.721	29.168	184,5
Çin	397	1.206	6.034	14.863	17.759	17.849	17.758	18.273	1415,8
Almanya	1.604	1.968	3.471	3.937	4.351	4.167	4.527	4.710	139,3
Japonya	3.186	4.968	5.759	5.054	5.040	4.272	4.220	4.070	-18,1
Hindistan	321	468	1.676	2.675	3.167	3.353	3.568	3.889	730,3
B. Krallık	1.197	1.669	2.488	2.699	3.144	3.125	3.382	3.588	115,0
Fransa	1.261	1.362	2.648	2.646	2.968	2.799	3.053	3.174	133,1
İtalya	1.164	1.150	2.147	1.906	2.181	2.105	2.302	2.377	106,6
Kanada	596	745	1.617	1.656	2.007	2.161	2.142	2.215	197,4
Brezilya	455	655	2.209	1.476	1.671	1.952	2.174	2.188	233,9
Rusya		278	1.633	1.488	1.843	2.270	2.010	2.184	685,0
G. Kore	294	598	1.193	1.744	1.942	1.799	1.839	1.870	212,8
Meksika	308	742	1.105	1.121	1.313	1.463	1.789	1.848	149,1
Avustralya	324	400	1.255	1.365	1.658	1.724	1.741	1.802	350,2
İspanya	536	598	1.429	1.289	1.462	1.448	1.621	1.731	189,4
Endonezya	138	179	755	1.059	1.187	1.319	1.371	1.403	681,5
Türkiye	208	273	777	717	808	906	1.130	1.344	392,2
Hollanda	322	418	853	932	1.055	1.047	1.155	1.218	191,6
S. Arabistan	117	190	528	734	874	1.109	1.068	1.101	480,8
İsviçre	266	279	598	741	815	828	895	942	237,4
Polonya	62	172	476	599	681	690	812	863	402,8
İsveç	258	263	493	545	637	580	585	609	131,7
Arjantin	158	318	425	385	486	632	646	604	90,2
G. Afrika	126	152	417	338	421	407	381	403	165,4
Romanya	39	37	170	252	286	299	351	381	916,3
Portekiz	79	119	238	229	256	255	287	303	155,4
Yunanistan	98	132	297	188	215	218	238	253	91,2
Macaristan	34	47	132	157	182	178	212	229	384,6
Bulgaristan	30	13	51	70	84	90	102	108	718,5
Venezuela	48	118	318	44	58	92	99	106	-9,6
Azerbaycan		5	53	43	55	79	72	76	1334,6

Kaynak: IMF

- Tabloda yer alan öngörülere göre; 2024 yılı sonu itibarıyla Türkiye'nin, değerlendirilen TL'nin de katkısıyla bir trilyon 344 milyar dolarlık ekonomik büyüklüğe ulaşması ve böylece S. Arabistan ile Hollanda'yı yeniden geçmesi beklenmektedir.

Ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarına bağlı olarak her ülkede doların satın alma gücü de farklılaşmaktadır. Bu farklılığın etkisini gidermek amacıyla satınalma gücü paritesi (PPP) yöntemiyle GSYİH verileri de hesaplanmaktadır. Bu verilerin yer aldığı Tablo 1.5'ten görülebileceği gibi;

- 2024 yılında ekonomik büyüklük sıralamasının başlarında; Çin, ABD, Hindistan, Rusya, Japonya, Almanya ve Brezilya bulunmaktadır. Bu veriler çerçevesinde; 2024 yılında GSYİH artışının yaklaşık olarak; Çin'de 2,5 trilyon dolar, Hindistan'da 1,4 trilyon dolar, Rusya'da 400 milyar dolar, Endonezya'da 320 milyar dolar, Brezilya'da 245 milyar dolar ve Japonya'da ise 174 milyar dolar olması öngörülmektedir.

TABLO 1.5: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE GSYİH'NİN GELİŞİMİ (Milyar \$-PPP)

	1990	2000	2010	2020	2021	2022	2023	2024	2024-2000 (%)
Çin	992	3.275	10.998	25.547	28.722	31.678	34.541	37.072	1032,0
ABD	5.963	10.251	15.049	21.354	23.681	26.007	27.721	29.168	184,5
Hindistan	948	2.000	4.729	9.771	11.384	13.048	14.620	16.020	701,0
Rusya		1.557	3.077	4.651	5.732	6.065	6.512	6.909	343,8
Japonya	2.405	3.351	4.370	5.357	5.605	6.074	6.398	6.572	96,2
Almanya	1.744	2.608	3.510	4.880	5.237	5.687	5.876	6.017	130,7
Brezilya	922	1.456	2.576	3.360	3.788	4.180	4.457	4.702	223,0
Endonezya	459	851	1.773	3.223	3.531	3.983	4.335	4.658	447,6
Fransa	1.144	1.743	2.448	3.345	3.657	4.020	4.211	4.359	150,1
B. Krallık	1.054	1.655	2.364	3.219	3.544	3.980	4.137	4.282	158,7
İtalya	1.242	1.799	2.281	2.641	2.984	3.346	3.491	3.598	100,0
Türkiye	403	710	1.298	2.391	2.662	3.010	3.278	3.457	387,0
Meksika	793	1.381	1.922	2.454	2.678	2.974	3.180	3.303	139,1
G. Kore	335	819	1.596	2.482	2.686	2.956	3.105	3.258	297,6
İspanya	633	1.033	1.562	1.863	2.091	2.378	2.530	2.665	158,1
Kanada	567	922	1.367	1.848	2.133	2.372	2.489	2.582	180,1
S. Arabistan	371	593	1.063	1.434	1.717	1.977	2.033	2.113	256,2
Avustralya	317	544	908	1.381	1.557	1.733	1.831	1.898	249,1
Polonya	255	453	808	1.377	1.527	1.728	1.794	1.891	317,4
Hollanda	326	554	782	1.092	1.215	1.367	1.418	1.461	163,8
ARJANTİN	268	498	857	1.012	1.192	1.344	1.370	1.354	172,0
G. Afrika	246	362	626	767	843	921	960	994	174,8
Romanya	191	199	370	661	726	810	857	894	350,0
İsviçre	224	309	457	630	711	786	820	851	175,1
İsveç	174	266	401	595	657	715	739	764	187,6
Portekiz	138	227	301	369	402	460	487	509	123,7
Macaristan	114	144	219	342	375	420	432	448	211,2
Yunanistan	147	229	336	311	349	395	417	437	90,8
Azerbaycan		25	116	153	204	229	240	253	920,7
Bulgaristan	83	62	120	178	202	225	238	249	298,8
Venezuela	188	284	476	160	169	196	211	222	-21,7
Gürcistan		14	32	63	70	83	93	102	621,0

Kaynak: IMF

- Satınalma gücü paritesi yaklaşımı çerçevesinde 2024 yılında Türkiye'nin GSYİH'sının, 2023 yılına göre 179 milyar dolar artarak 3,4 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Bu verilere göre; 2024 yılında Doların Türkiye'deki satınalma gücü, ABD'ye oranla 2,6 kat daha fazladır.

Tablo 1.6'da ise bazı ülkelerin küresel hasılaya katkılarının gelişimi verilmiştir. Buna göre;

- 1990 yılından 2024 yılına kadar geçen sürede, küresel hasılaya katkısını en fazla artıran ülkeler sırasıyla; Çin (%14,9), Hindistan (%2,2), ABD (%1) ve Endonezya (%0,7) izlemiştir.

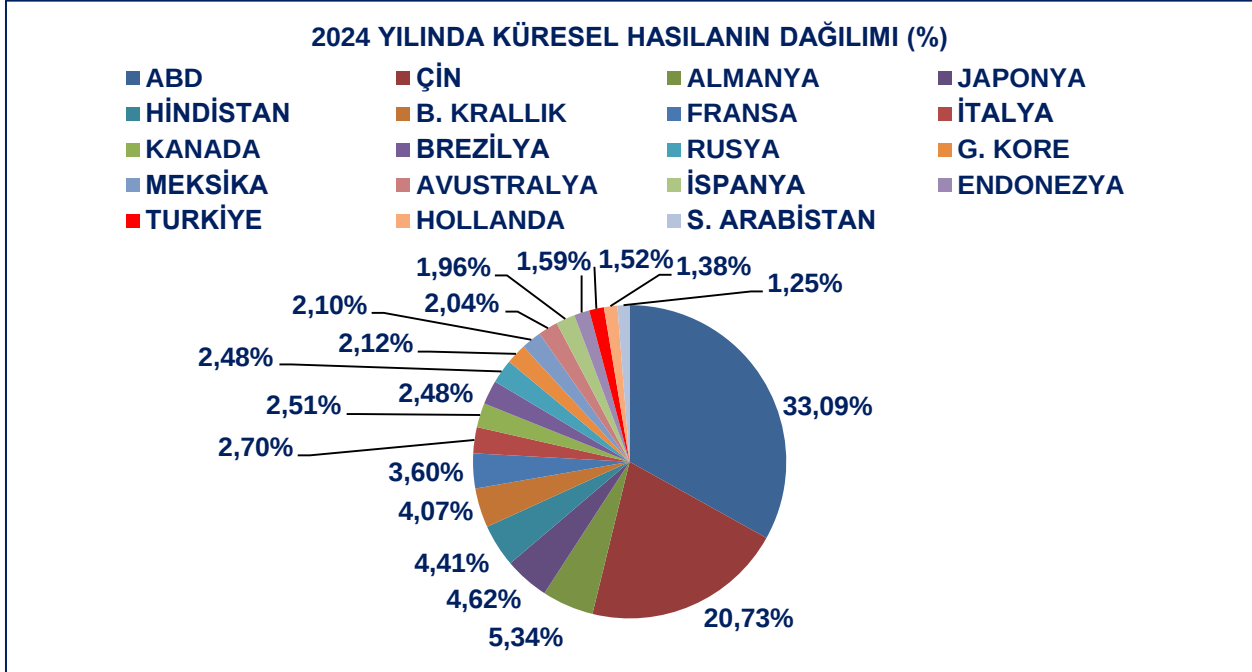
TABLO 1.6: SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN KÜRESEL HASILA PAYI (%)

	1990	2000	2010	2020	2021	2022	2023	2024	1990-2024 Ort.
ABD	25,5	30,3	22,8	25,0	24,3	25,6	26,2	26,5	1,0
Çin	1,7	3,6	9,1	17,4	18,2	17,6	16,8	16,6	14,9
Almanya	6,9	5,8	5,3	4,6	4,5	4,1	4,3	4,3	-2,6
Japonya	13,6	14,7	8,7	5,9	5,2	4,2	4,0	3,7	-9,9
Hindistan	1,4	1,4	2,5	3,1	3,3	3,3	3,4	3,5	2,2
B. Krallık	5,1	4,9	3,8	3,2	3,2	3,1	3,2	3,3	-1,9
Fransa	5,4	4,0	4,0	3,1	3,0	2,8	2,9	2,9	-2,5
İtalya	5,0	3,4	3,3	2,2	2,2	2,1	2,2	2,2	-2,8
Kanada	2,5	2,2	2,5	1,9	2,1	2,1	2,0	2,0	-0,5
Brezilya	1,9	1,9	3,3	1,7	1,7	1,9	2,1	2,0	0,0
Rusya	--	0,8	2,5	1,7	1,9	2,2	1,9	2,0	--
G. Kore	1,3	1,8	1,8	2,0	2,0	1,8	1,7	1,7	0,4
Meksika	1,3	2,2	1,7	1,3	1,3	1,4	1,7	1,7	0,4
Avustralya	1,4	1,2	1,9	1,6	1,7	1,7	1,6	1,6	0,3
İspanya	2,3	1,8	2,2	1,5	1,5	1,4	1,5	1,6	-0,7
Endonezya	0,6	0,5	1,1	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3	0,7
Türkiye	0,9	0,8	1,2	0,8	0,8	0,9	1,1	1,2	0,3
Hollanda	1,4	1,2	1,3	1,1	1,1	1,0	1,1	1,1	-0,3
S. Arabistan	0,5	0,6	0,8	0,9	0,9	1,1	1,0	1,0	0,5
İsviçre	1,1	0,8	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	-0,3
Polonya	0,3	0,5	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,5
İsveç	1,1	0,8	0,7	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6	-0,6
Arjantin	0,7	0,9	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	-0,1
G. Afrika	0,5	0,4	0,6	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	-0,2
Romanya	0,2	0,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Portekiz	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,1
Yunanistan	0,4	0,4	0,5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,2
Macaristan	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Bulgaristan	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Venezuela	0,2	0,3	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1
Azerbaycan	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Kaynak: IMF

- Bu dönemde küresel hasılaya katkısı en fazla gerileyen ülkeler ise Japonya (%9,9), İtalya (%2,8), Almanya (%2,6), Fransa (%2,5) ve Birleşik Krallık (%1,9) olmuştur.

- Bu veriler, Avrupa'nın dünya ekonomisindeki yerinde belirgin bir kayıp yaşadığını ortaya koymaktadır.
- Türkiye ise küresel hasılaya katkısını bu dönemde sadece binde 3 düzeyinde artırabilmiştir.

Ülkelerin ekonomik büyüklüğüne ilişkin verilerin ardından Tablo 1.7’de seçilmiş ülkeler itibarıyla kişi başına düşen gelir istatistikleri verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi;

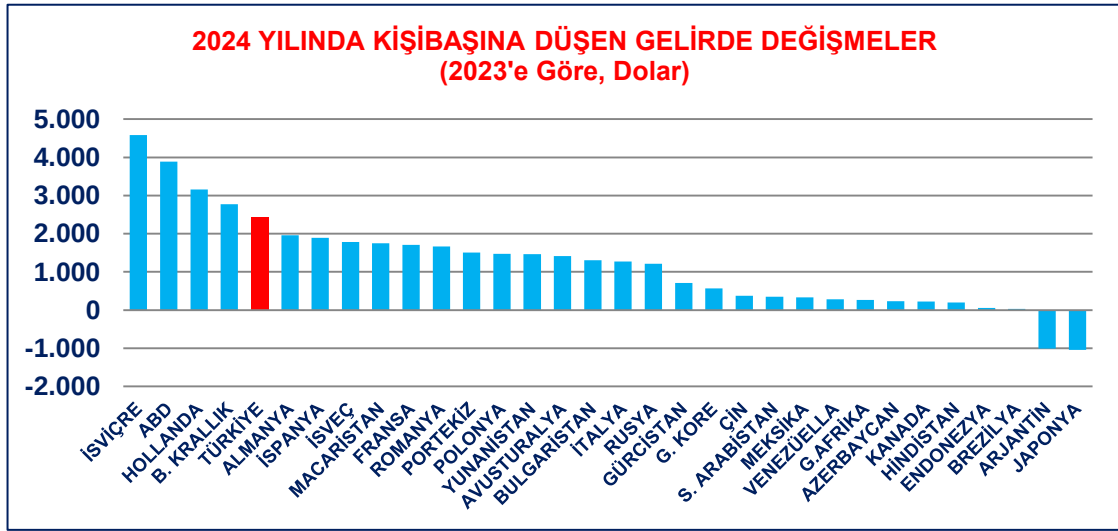
- 2024 yılında seçilmiş ülkeler içinde en yüksek kişi başına gelir düzeyine 106 bin dolar ile İsviçre sahiptir. Bu ülkeyi ABD, Hollanda ve Avustralya izlemektedir.
- 2000 yılından 2024 yılına kişi başına düşen gelirini oransal olarak en fazla artıran ülkeler: Çin, Romanya, Gürcistan, Azerbaycan, Gürcistan, Bulgaristan ve Rusya olmuştur. Bu ülkelerden Çin dışındakilerin yakın komşularımız olması dikkat çekicidir ve bir anlamda Türkiye ekonomisinin performansının yetersizliğini ortaya koymaktadır.

TABLO 1.7: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE KİŞİBAŞINA GSYİH'NIN GELİŞİMİ (Dolar)

	1990	2000	2010	2020	2021	2022	2023	2024	2024-2000 (%)
İsviçre	39.843	38.985	76.847	86.139	93.966	94.799	101.510	106.098	172,2
ABD	23.848	36.313	48.586	64.462	71.258	77.980	82.715	86.601	138,5
Hollanda	21.612	26.339	51.473	53.529	60.380	59.541	64.829	67.984	158,1
Avusturalya	18.878	20.913	56.588	53.250	64.352	65.514	64.547	65.966	215,4
İsveç	30.079	29.597	52.334	52.523	60.961	55.115	55.433	57.213	93,3
Almanya	20.323	24.158	43.233	47.342	52.301	49.725	53.565	55.521	129,8
Kanada	21.572	24.297	47.626	43.573	52.521	55.613	53.607	53.834	121,6
B. Krallık	20.913	28.338	39.642	40.231	46.731	46.103	49.648	52.423	85,0
Fransa	22.286	23.133	42.195	40.537	45.316	42.581	46.305	48.012	107,5
İtalya	20.537	20.206	35.964	31.957	36.813	35.654	39.012	40.287	99,4
G. Kore	6.849	12.717	24.069	33.653	37.518	34.822	35.563	36.132	184,1
İspanya	13.711	14.755	30.693	27.214	30.893	30.403	33.896	35.789	142,6
S. Arabistan	8.562	10.449	22.028	23.271	28.396	34.454	32.530	32.881	214,7
Japonya	25.810	39.173	45.136	40.160	40.161	34.158	33.899	32.859	-16,1
Portekiz	7.957	11.531	22.539	22.225	24.839	24.799	27.835	29.341	154,4
Yunanistan	9.679	12.268	26.743	17.570	20.116	20.818	22.880	24.342	98,4
Macaristan	3.312	4.619	13.199	16.100	18.715	18.349	22.132	23.881	417,0
Polonya	1.629	4.485	12.511	15.793	18.381	18.701	22.086	23.563	425,4
Romanya	1.642	1.668	8.391	13.022	14.895	15.726	18.425	20.089	1104,6
Bulgaristan	3.407	1.625	6.754	10.166	12.297	14.024	15.765	17.069	950,2
Türkiye	3.738	4.219	10.545	8.576	9.541	10.621	13.236	15.666	271,3
Rusya	n/a	1.898	11.432	10.075	12.520	15.472	13.739	14.953	687,8
Meksika	3.640	7.468	9.633	8.742	10.180	11.260	13.641	13.972	87,1
Çin	347	951	4.500	10.525	12.572	12.643	12.597	12.969	1263,4
Arjantin	4.858	8.639	10.413	8.489	10.610	13.676	13.823	12.814	48,3
Brezilya	3.106	3.752	11.341	7.057	7.952	9.256	10.268	10.296	174,4
Gürcistan		764	3.270	4.308	5.055	6.774	8.173	8.883	1063,1
Azerbaycan		656	5.881	4.280	5.468	7.831	7.145	7.381	1024,5
G.Afrika	3.426	3.382	8.118	5.631	6.939	6.629	6.112	6.377	88,6
Endonezya	771	870	3.177	3.919	4.351	4.784	4.920	4.981	472,4
Venezuela	2.493	4.821	11.158	1.567	2.090	3.422	3.738	4.019	-16,6
Hindistan	369	442	1.351	1.916	2.250	2.366	2.497	2.698	510,3

Kaynak: IMF

- 2023 yılına göre 2024 yılında kişi başına geliri en fazla artırması beklenen ülkeler ise sırasıyla; İsviçre (4.588 dolar), ABD (3.886 dolar), Hollanda (3.155 dolar), B. Krallık (2.776 dolar) ve Türkiye (2.430 dolar) olmuştur.
- 2024 yılında cari dolar bazında Türkiye’de kişi başına gelirin 2.430 dolar artması ve 15.666 dolara yükselmesi öngörülmektedir. Bu oldukça önemli bir gelişmedir. Ancak, GSYİH’nın oluşumunda milyonlarca sığınmacının üretime katkısı hesaba katılırken, kişi başına gelirin hesaplanmasında yok varsayımları bu verinin dikkatli değerlendirilmesi gereğine işaret etmektedir.

- İncelenen ülkeler arasında 2024 yılında kişi başına gelirin azalmasının beklendiği ülkeler sadece Japonya ve Arjantin olmuştur.

Satınalma gücü paritesi çerçevesinde hesaplanan GSYİH verileri üzerinden hesaplanan kişi başına düşen gelir verileri Tablo 1.8'de yer almaktadır. Buna göre ise;

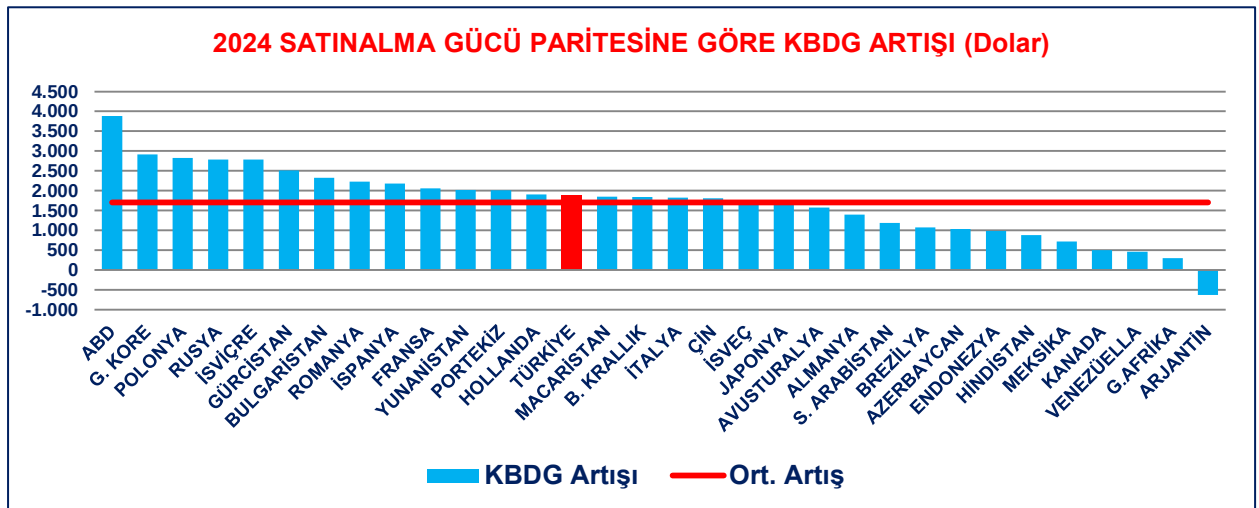
- 2024 yılında en yüksek kişi başına düşen gelire sahip ülkeler sırasıyla; İsviçre, ABD, Hollanda, İsveç ve Almanya'dır. Bu yılda kişi başına geliri, doların güçlenmesinin de etkisiyle, açık ara en fazla artıran ülke, 3.886 dolar ile ABD olmuştur.
- Bu ülkeyi G. Kore, Polonya, Rusya, İsviçre, Gürcistan, Bulgaristan ve Romanya izlemiştir. Veriler, geçmişte Türkiye'den alışveriş için Bulgaristan ve Gürcistan'a gidilirken, son yıllarda bu ülkelerden Türkiye'ye gelişlerin artmasının bir gerekçesini de ortaya koymaktadır.

TABLO 1.8: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE KİŞİBAŞINA GSYİH'NİN GELİŞİMİ (PPP Dolar)

	1990	2000	2010	2020	2021	2022	2023	2024	2024-2000 (%)
İsviçre	33.578	43.180	58.734	73.212	82.057	89.933	93.055	95.837	121,9
ABD	23.848	36.313	48.586	64.462	71.258	77.980	82.715	86.601	138,5
Hollanda	21.920	34.898	47.168	62.719	69.552	77.729	79.586	81.495	133,5
İsveç	20.207	29.891	42.611	57.346	62.904	67.922	70.047	71.731	140,0
Almanya	22.091	32.021	43.724	58.686	62.950	67.869	69.532	70.930	121,5
Avusturalya	18.466	28.405	40.951	53.891	60.423	65.873	67.901	69.475	144,6
Fransa	20.212	29.619	39.005	51.250	55.825	61.169	63.881	65.940	122,6
S. Arabistan	27.014	32.700	44.339	45.434	55.768	61.441	61.933	63.118	93,0
G. Kore	7.824	17.432	32.202	47.881	51.880	57.202	60.046	62.960	261,2
Kanada	20.530	30.078	40.262	48.630	55.807	61.041	62.266	62.766	108,7
B. Krallık	18.414	28.109	37.661	47.988	52.673	58.712	60.735	62.574	122,6
İtalya	21.909	31.602	38.206	44.285	50.377	56.682	59.165	60.993	93,0
İspanya	16.192	25.465	33.546	39.331	44.170	49.945	52.908	55.089	116,3
Japonya	19.486	26.417	34.250	42.565	44.663	48.568	51.399	53.059	100,8
Polonya	6.687	11.838	21.247	36.266	41.198	46.855	48.799	51.629	336,1
Portekiz	13.829	22.095	28.501	35.875	39.036	44.656	47.226	49.237	122,8
Rusya	n/a	10.619	21.540	31.491	38.938	41.336	44.512	47.299	345,4
Romanya	8.135	8.850	18.256	34.182	37.814	42.526	44.974	47.204	433,4
Macaristan	10.942	14.099	21.905	34.960	38.565	43.394	44.961	46.807	232,0
Yunanistan	14.497	21.246	30.205	29.034	32.680	37.729	40.048	42.066	98,0
Türkiye	7.256	10.965	17.611	28.602	31.439	35.293	38.391	40.283	267,4
Bulgaristan	9.435	7.659	16.044	25.801	29.573	34.923	36.861	39.185	411,6
Arjantin	8.251	13.529	21.009	22.302	26.015	29.068	29.336	28.704	112,2
Gürcistan	n/a	3.445	8.522	16.817	18.814	22.607	24.849	27.363	694,4
Çin	868	2.584	8.202	18.091	20.333	22.439	24.503	26.310	918,2
Meksika	9.389	13.901	16.748	19.137	20.759	22.886	24.249	24.971	79,6
Azerbaycan	n/a	3.087	12.869	15.345	20.335	22.728	23.660	24.698	700,1
Brezilya	6.291	8.334	13.227	16.063	18.028	19.824	21.052	22.123	165,5
Endonezya	2.557	4.124	7.462	11.930	12.948	14.446	15.554	16.542	301,1
G. Afrika	6.694	8.053	12.187	12.789	13.906	15.005	15.424	15.723	95,2
Hindistan	1.089	1.887	3.812	6.997	8.088	9.207	10.233	11.112	488,7
Venezuela	9.701	11.640	16.695	5.729	6.130	7.269	7.943	8.404	-27,8

Kaynak: IMF

- Satınalma gücü paritesi yaklaşımına göre; Türkiye'de 2024 yılında kişi başına düşen gelirin 1.892 dolar artarak 40.283 dolara ulaşması beklenmektedir. Bu artış incelenen ülkelerin ortalamasından yüksek olmakla birlikte, birçok ülkenin de gerisinde kalmıştır.

1.3. KÜRESEL TİCARETTE GELİŞMELER

2024 ve öncesindeki yıllarda küresel ticarete ilişkin temel göstergeler doğrultusunda yaşanan gelişmeler Tablo 1.9'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi;

- 2024 yılı sonunda küresel ticaret hacminin sadece yüzde 3,4 oranında artması beklenmektedir. Bu artış 2023 yılına göre önemli bir iyileşmeye işaret etse de, pandemi yılı olan 2020 yılı dışındaki yıllara oranla düşük kalmıştır. Bu durum küresel ticaret hacminin henüz yeni normalini oluşturamadığını ortaya koymaktadır.
- Küresel ticaret hacmindeki belirgin iyileşmeye bağlı olarak; 2024 yılında küresel mal ihracatının 23,9, mal ve hizmet ihracatının ise 32,3 trilyon dolar olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Böylece mal ve hizmet ihracatının 2023 yılına göre, 1,33 trilyon dolar artması beklenmektedir.

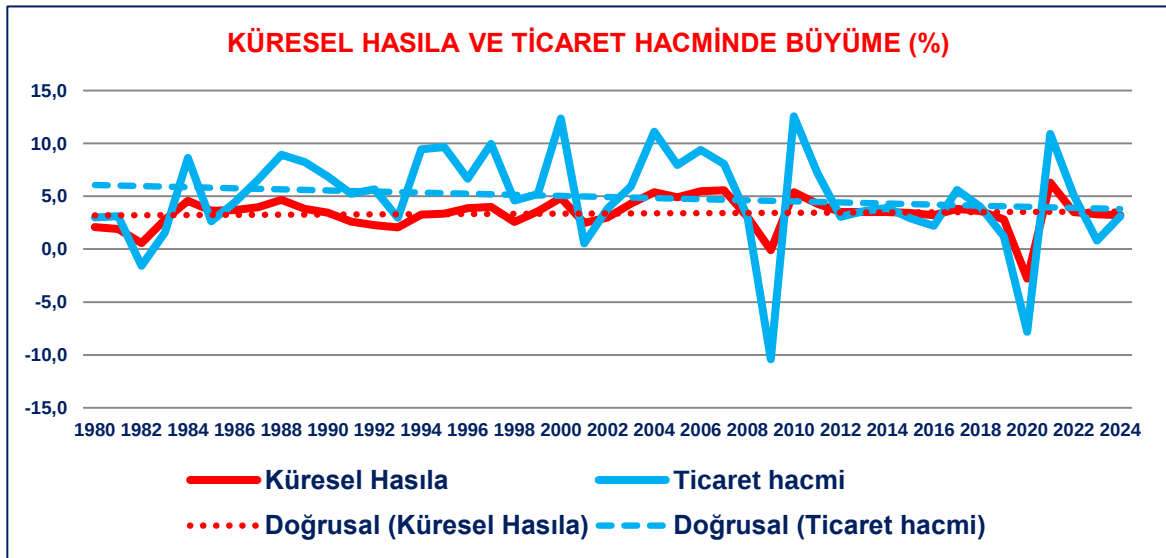
TABLO 1.9: KÜRESEL TİCARETTE GELİŞMELER (Dolar)

GÖSTERGE	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	81,5	86,5	87,8	85,5	97,4	101,4	105,7	110,1
Mal-Hizmet İhracatı (Trilyon Dolar)	23,0	25,2	24,8	22,4	28,1	31,6	31,0	32,3
Küresel Mal-Hizmet Ticaret Hacmi (%)	5,6	4,0	1,2	-7,8	10,9	5,1	0,7	3,4
Mal İhracatı (Trilyon Dolar)	17,5	19,1	18,6	17,2	21,9	24,3	23,1	23,9
İthalat								
Gelişmiş ülkeler	4,6	3,9	0,6	-6,0	11,2	4,9	-3,0	1,6
Gelişmekte olan ülkeler	7,4	5,0	-0,1	-5,6	11,9	2,3	1,4	3,6
İhracat								
Gelişmiş ülkeler	4,7	3,0	0,5	-6,6	10,0	3,5	-0,6	1,7
Gelişmekte olan ülkeler	6,6	3,8	-0,5	-1,4	12,2	0,9	-0,1	4,4

Kaynak: IMF

- Ülke grupları boyutundan bir inceleme yapıldığında, 2024 yılında gelişmekte olan ülkelerin ithalatlarının yüzde 3,6, ihracatlarının ise yüzde 4,4 oranında arttığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise bu oranlar daha düşük düzeylerde gerçekleşmiş ve ihracatları yüzde 1,7, ithalatları yüzde 1,6 oranında artmıştır.
- 1980 sonrası dönemin ilk 10 yılında Batı Bloku önce kendi içinde, 1990 sonrası dönemde de Doğu blokunu kapsayarak küreselleşme sürecini zemin olarak genişletmiş, zamanla da derinleştirmiştir. Dünya genelinde üretim alanları ve dolayısıyla da tedarik kanallarına ilişkin kartların yeniden dağıtıldığı bu süreçte, özelde Çin ve genelde de Doğu, üretim üssüne dönüşmüştür. Başlangıçta, Doğu ve Batı arasında bir “tamamlayıcılık” ilişkisi oluşurken sonrasında bu ilişki “rakiplik” zeminine evrilmiştir.

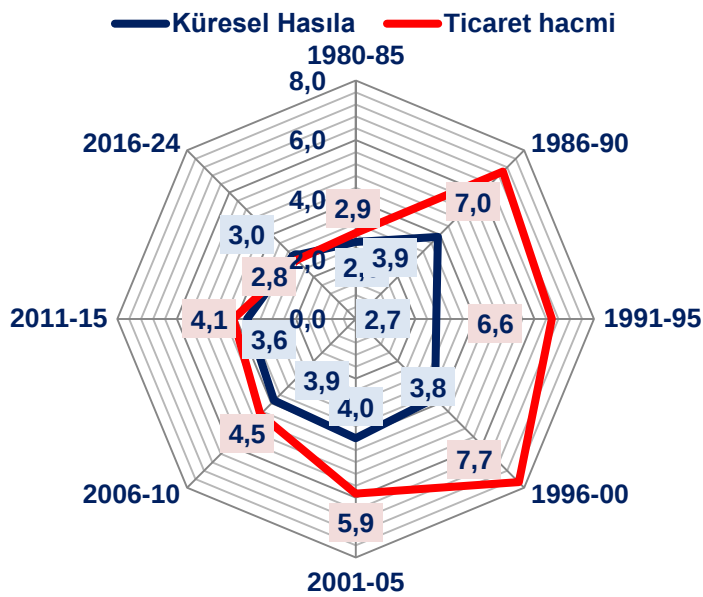
- Bir taraftan Çin'in hegemonik ekonomik güç haline gelmeye başlaması ve batının rekabette geri kalması, diğer taraftan Pandemi sürecinde yaşanan tedarik sorunları; küreselleşme ve getirdiği yeni işbölümüne karşı algıyı değiştirmeye başlamıştır. 2. Trump döneminin bu algı ve işleyiş üzerinde ciddi etkiler yaratması olasıdır. Zorlu bir süreçten geçen Avrupa'nın ise nasıl bir strateji ve rol belirleyeceği küreselleşme sürecinin rotasını etkileyecek gelişmelerden biri olacaktır.
- Dünya ekonomisi ve ticaretinin bu yeni yol arayışının arkasında sadece sürece ilişkin algıların değil, aynı zamanda sonuçların da etkisi bulunmaktadır. Grafikten de görüldüğü 2008-2009 yılında yaşanan küresel finans krizine kadar küresel ticaret hacmi üretimin üzerinde artmış, bu krizden sonra ise bir daha aynı eğilimi görmek mümkün olamamıştır.
- Bu değerlendirmeler 1980-2024 dönemini kapsayan trendde de teyit edilmektedir. Küresel ticaret hacmine ilişkin trend doğrusu azalan bir eğilim göstermesine rağmen, uzun yıllar artış eğilimi olan küresel üretim trend doğrusunun oldukça üzerinde seyretmiştir. Ancak, 2009 krizi sonrası ticaret ve üretim trend doğruları adeta çakışmıştır.

- Küresel üretim ve ticaret hacminde 5'er yıllık dönemler itibarıyla yaşanan gelişmeleri gösteren grafik de, bugünlere yaklaştıkça ticaret hacmi artışının üretim artışına yakınsadığını yani küreselleşmenin hızının yavaşladığını ortaya koymaktadır.

- 1980-2024 döneminde en yüksek küresel hasıla artışının yüzde 4 ile 2001-2005 döneminde gerçekleştiği, izleyen dönemlerde bu hızın düzenli olarak yavaşladığı ve 2016-2024 döneminde yüzde 3 düzeyine gerilediği anlaşılmaktadır.
- Bu arada küresel mal ve hizmet ticaret hacmindeki en yüksek oranlı artışın yüzde 7,7 ile 1991-1995 döneminde gerçekleştiği ve bu artış hızının da izleyen her dönemde düzenli olarak gerilediği görülmektedir. Dolayısıyla, küreselleşme sürecinin başlangıcında ticaret yaratıcı etkilerin çok güçlü olduğu ve zaman içinde bunun yavaşladığı anlaşılmaktadır.

KÜRESEL HASILA VE TİCARET HACMİNDE DÖNEMSEL GELİŞMELER (%)

- Bu durum 40 yılı aşkın süredir devam eden küreselleşme sürecinin yerini yeni ve adeta bir “küreselleşme sonrası (post-globalization)” dönemine bırakacağının bir gerekçesi olarak değerlendirilebilir. Yani hem firmalar, hem de ülke yönetimleri açısından yeni dönem ve getireceği olası süreçlerin iyi okunması gerekmektedir.

Küresel ticaretteki gelişmeleri, mal ve hizmet dışı ticareti alt boyutlarında değerlendirebilmek amacıyla ilgili göstergelere Tablo 1.10’da yer verilmiştir. Buradan görüleceği gibi;

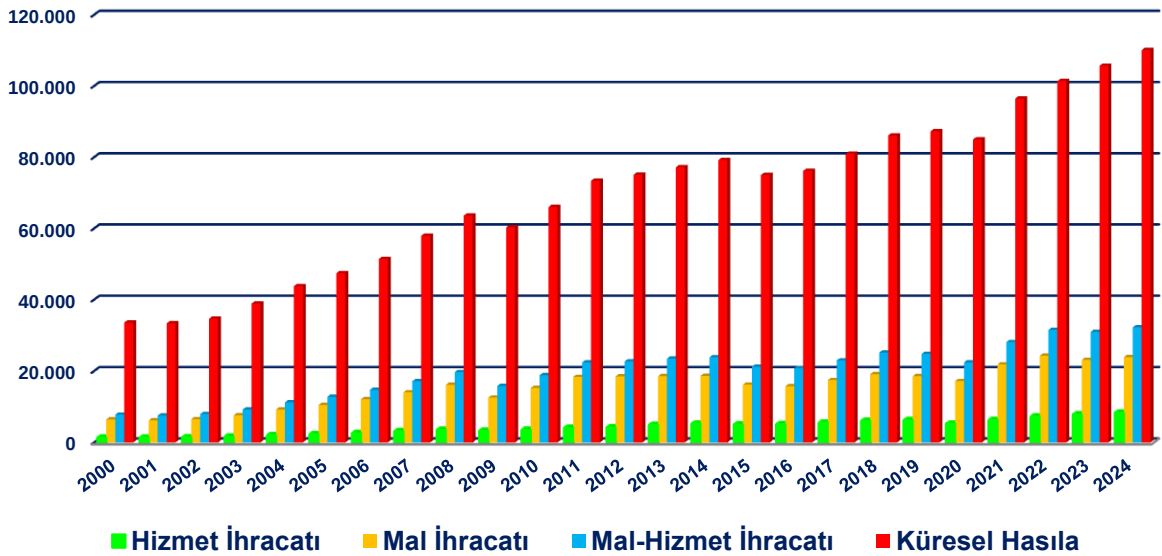
- 2000 yılında 6,4 trilyon dolar olan mal ihracatı, 2022 yılında 24,2 trilyon dolar ile rekor kırmış, 2023 yılında gerileme 2024 yılında ise yeniden artış göstermiştir. Hizmet ihracatı ise küresel finans krizi yılı olan 2009 ile pandemi yılı olan 2020 dışında düzenli olarak artmış ve 2024 yılında 8,3 trilyon dolara yükselmiştir. Bu tutar rekor düzeye işaret etmektedir.

TABLO 1.10: KÜRESEL TİCARETTE GELİŞMELER (Milyar Dolar)

	Küresel Hasıla (A)	Mal İhracatı (B)	(B/A) (%)	Hizmet İhracatı (C)	(C/A) (%)	Mal-Hizmet İhracatı (B+C=D)	(D/A) (%)
2000	33.588	6.455	19,2	1.328	4,0	7.783	23,2
2001	33.396	6.193	18,5	1.350	4,0	7.543	22,6
2002	34.674	6.498	18,7	1.431	4,1	7.929	22,9
2003	38.902	7.586	19,5	1.627	4,2	9.213	23,7
2004	43.817	9.221	21,0	2.033	4,6	11.254	25,7
2005	47.457	10.508	22,1	2.299	4,8	12.807	27,0
2006	51.448	12.128	23,6	2.605	5,1	14.733	28,6
2007	57.968	14.026	24,2	3.150	5,4	17.176	29,6
2008	63.612	16.165	25,4	3.529	5,5	19.694	31,0
2009	60.334	12.561	20,8	3.274	5,4	15.835	26,2
2010	66.051	15.301	23,2	3.552	5,4	18.853	28,5
2011	73.393	18.338	25,0	4.080	5,6	22.418	30,5
2012	75.085	18.511	24,7	4.215	5,6	22.726	30,3
2013	77.208	18.563	24,0	4.914	6,4	23.477	30,4
2014	79.238	18.637	23,5	5.223	6,6	23.860	30,1
2015	75.011	16.191	21,6	5.023	6,7	21.214	28,3
2016	76.200	15.748	20,7	5.093	6,7	20.841	27,4
2017	81.000	17.477	21,6	5.524	6,8	23.001	28,4
2018	86.100	19.132	22,2	6.051	7,0	25.183	29,2
2019	87.300	18.564	21,3	6.239	7,1	24.803	28,4
2020	85.000	17.192	20,2	5.229	6,2	22.421	26,4
2021	96.500	21.846	22,6	6.271	6,5	28.117	29,1
2022	101.400	24.287	24,0	7.263	7,2	31.550	31,1
2023	105.700	23.133	21,9	7.832	7,4	30.965	29,3
2024	110.100	23.922	21,7	8.310	7,5	32.232	29,3

Kaynak: IMF

- Bu gelişmelere bağlı olarak mal ve hizmet ticaretinin küresel hasılaya oranının 2024 yılında yüzde 29,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Böylece 2000-2024 dönem ortalaması olarak “küresel dışa açıklık oranı” yüzde 27,9 olarak gerçekleşmiş olacaktır.

KÜRESEL MAL VE HİZMET TİCARETİ (Milyar Dolar)

Kısaca ifade etmek gerekirse, 2024 yılında küresel ticaret boyutunda kısmi bir iyileşme yaşanmıştır. Ancak, bu iyileşmenin devam edeceği konusunda iyimser olabilmek oldukça güçtür. Çünkü, bir taraftan artan dış borç ve faiz ödemeleri nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin ithalat kapasitelerindeki artış yavaşlamakta, diğer taraftan da Trump'ın küreselleşme karşıtı politikalarının devreye girmesi beklenmektedir. Bu nedenle, dünya ticaretinde yavaşlama eğiliminin sürmesi sürpriz olmayacaktır.

1.4. KÜRESEL REZERV DAĞILIMINDA GELİŞMELER

İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel bir merkez bankası ve küresel para oluşturma çabalarının sonuçsuz kalmasına ve Altın-Döviz/Dolar referanslı bir sistem (Bretton Woods) kurulmasına bağlı olarak, ABD doları Batı bloku için rezerv para niteliği kazanmıştır. Böylece doların kullanım alanı genişlemiş, ABD'nin en önemli gelir kaynaklarından biri de küresel senyoraj olmuştur.

AB'nin ortak paraya geçmesi ve Euro'yu tedavüle almasının ardından parasal birliğe giren ülke sayısı arttıkça Euro'nun kullanım alanı genişlemiş, bu genişleme Birlik dışında da Euro'nun kullanımını artırmıştır. Böylece Dolara rakip bir rezerv para geliştirilmesi mümkün olmuştur.

Tarihsel koşullara bağlı olarak; İngiliz Sterlini ve İsviçre Frangı, bölgesel koşullara bağlı olarak Japon Yeni ve büyüyen ticaret hacmine bağlı olarak Çin Yuan'ı görece olarak sınırlı da olsa rezerv para olarak kullanılabilmektedir.

Küresel boyutta rezerv para dağılımındaki gelişmeler Tablo 1.11'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi;

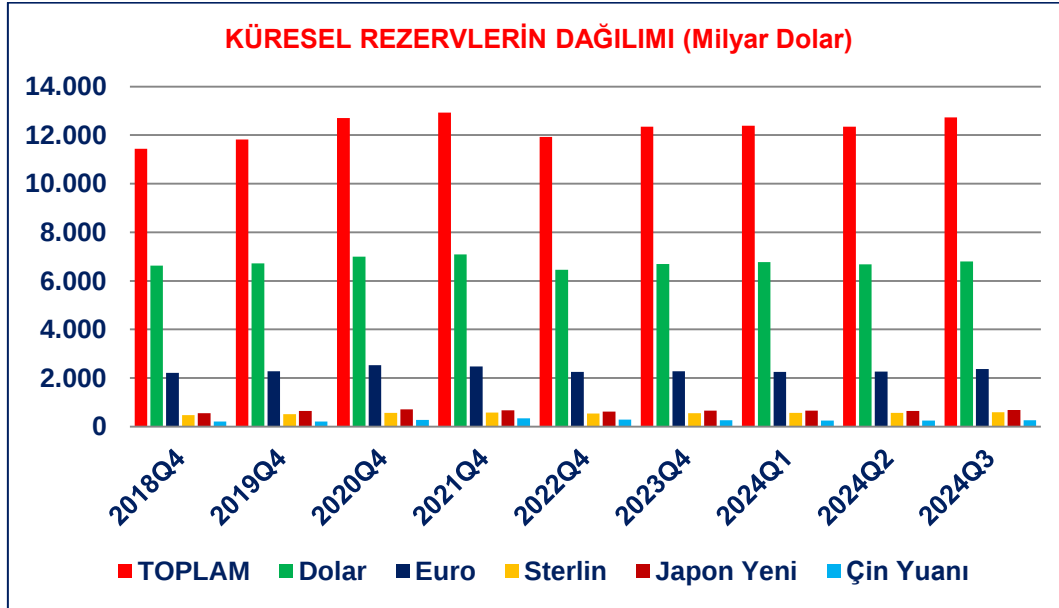
- 2024 yılı üçüncü çeyreğinde yüzde 93'ü konumu saptanmış, yüzde 7'si de konumu belirsiz olmak üzere 12,7 trilyon dolar tutarında rezerv tutulmaktadır. Bu rezervlerin; 6,7 trilyonluk bölümü dolar (%57,4'ü), 2,3 trilyonluk tutarı Euro (%20'si) şeklindedir. Rezervlerin yüzde 5,8'i Japon Yeni, yüzde 5'i Sterlin, yüzde 2,7'si Kanada doları, yüzde 2,3'ü Avustralya doları ve yüzde 2,2'si'de Yuan olarak tutulmaktadır.

TABLO 1.11: KÜRESEL REZERV DAĞILIMINDA GELİŞMELER (Milyar Dolar)

	2020Q4	2021Q4	2022Q4	2023Q4	2024Q1	2024Q2	2024Q3
TOPLAM REZERVLER	12.702	12.927	11.922	12.347	12.389	12.349	12.730
KONUMU BELLİ	11.864	12.050	11.040	11.453	11.493	11.460	11.843
Dolar	6.991	7.085	6.460	6.690	6.773	6.675	6.797
Euro	2.526	2.481	2.249	2.284	2.252	2.264	2.371
Çin Yuanı	272	337	288	262	247	245	257
Japon Yeni	715	665	612	652	655	641	689
Sterlin	561	579	541	557	562	566	589
Avusturalya doları	217	221	217	246	248	256	269
Kanada Doları	247	287	264	296	296	307	324
İsviçre Frangı	21	21	25	22	22	22	20
Diğer	315	372	384	443	437	485	528
KONUMU BELİRSİZ	838	877	882	894	896	889	887
DAĞILIM (%)							
KONUMU BELLİ	93,4	93,2	92,6	92,8	92,8	92,8	93,0
Dolar	58,9	58,8	58,5	58,4	58,9	58,2	57,4
Euro	21,3	20,6	20,4	19,9	19,6	19,8	20,0
Çin Yuanı	2,3	2,8	2,6	2,3	2,1	2,1	2,2
Japon Yeni	6,0	5,5	5,5	5,7	5,7	5,6	5,8
Sterlin	4,7	4,8	4,9	4,9	4,9	4,9	5,0
Avusturalya doları	1,8	1,8	2,0	2,1	2,2	2,2	2,3
Kanada Doları	2,1	2,4	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7
İsviçre Frangı	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Diğer	2,7	3,1	3,5	3,9	3,8	4,2	4,5
KONUMU BELİRSİZ	6,6	6,8	7,4	7,2	7,2	7,2	7,0

Kaynak: IMF

Bu veriler çerçevesinde rezerv para olarak doların egemenliğini devam ettirdiğini, ancak bu egemenlik alanının yavaş da olsa daraldığı söylenebilir. Ayrıca, AB'nin ortak bir para yaratarak yeni bir rezerv para oluşturmak boyutundan çok önemli bir adım attığı, Çin'in küresel üretim ve ticaretteki yüksek payına rağmen Yuan'ın rezerv para olmak konusunda çok da mesafe alamadığı anlaşılmaktadır.

1989 yılında 32 sayılı karar ile TL'nin konvertibl hale getirilmesine rağmen, yüksek enflasyon nedeniyle TL'nin henüz rezerv para niteliği kazanamadığı, hatta ülke içinde bile döviz ile yapılan işlemlerin yoğun olduğu görülmektedir. Oysa, ekonomisini yeterince güçlendirmesi ve enflasyonun yüzde 3 düzeylerinin altına getirilmesi durumunda TL'nin başta Türki Cumhuriyetler olmak üzere geniş bir alanda kullanılan ve tutulan bir rezerv para olma potansiyeli bulunmaktadır. Dolayısıyla, TL'nin ve arkasındaki kurumsal ve ekonomik kapasitenin güçlendirilmesi ölçüsünde rezerv para olma ve Türkiye'ye senyoraaj geliri sağlama imkanı artacaktır.

1.5. DÖVİZ KURLARINDA GELİŞMELER

Tüm ülkeler için döviz kurlarının reel değeri ve küresel boyutta da çapraz kurlardaki gelişmeler önem taşımaktadır. Bu boyutlardaki gelişmeler sadece para hareketleri değil aynı zamanda mal ve hizmet hareketleri üzerinde de etkili olabilmektedir. 2024 yılında ulusal paraların dolar karşısındaki değerlerinde görülen gelişmelere Tablo 1.12'de yer verilmiştir. Buradan;

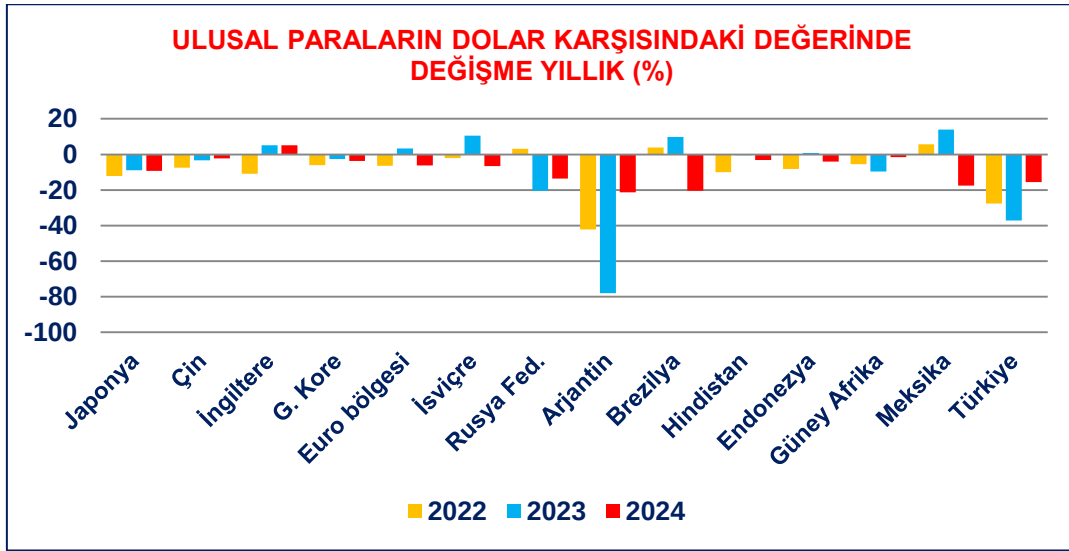
- 2023 yılı sonuna göre 2025 yılının 8 Ocak tarihi itibarıyla ABD dolarının, İngiliz Sterlini dışında, incelenen ülke paraları karşısında değer kazandığı görülmektedir. ABD doları karşısında parası nominal olarak en fazla değer kaybeden ülkeler ise sırasıyla, Mısır (yüzde 38,9) Arjantin (yüzde 21,4), Brezilya (yüzde 20,4) Türkiye (yüzde 15,5) ve Rusya (yüzde 13,6) olmuştur.

TABLO 1.12: BAŞLICA ÜLKELERDE DOLAR KURUNUN GELİŞİMİ

ÜLKE	8 Ocak 2025	
	Cari Dolar Kuru	Bir yıllık değişim (%)
Japonya	158	-9,2
Çin	7,33	-2,3
İngiltere	0,81	5,1
G. Kore	1,455	-3,7
Euro bölgesi	0,97	-6,2
İsviçre	0,91	-6,6
Rusya Federasyonu	105	-13,6
Arjantin	1.036	-21,4
Brezilya	6,12	-20,4
Hindistan	85,9	-3,2
Endonezya	16.195	-4,1
Güney Afrika	18,9	-1,5
Mısır	50,6	-38,9
Türkiye	35,4	-15,5

Kaynak: The Economist.com

- 2024 yılında incelenen ülkeler içinde dolar karşısında parası değer kazanan tek ülke İngiltere olmuş ve Sterlin yüzde 5,1 oranında değerlenmiştir.

- Küresel boyutta ikinci önemli rezerv para olan Euro ise dolar karşısında yüzde 6,2 oranında değer kaybetmiştir. Dış ticaretinde bölgesel ve parasal dağılım ağırlığı daha fazla olan Euro'nun bu şekilde değer kaybetmesi, Türkiye ekonomisi açısından olumsuz bir gelişme olmuştur. 2025 yılında bu eğilimin devam etmesi olasılığı oldukça yüksektir. Dolayısıyla, Türkiye açısından çapraz kurlar 2025 için ümit vermemektedir.

1.6. DIŞ/CARİ DENGEDE GELİŞMELER

Döviz kurları ve de çapraz kurlardaki değişmelerin etkisi nihai aşamada cari işlemler dengesine yansımaktadır. Zira, bu faktörler mal ve hizmet ihracatının miktarı ve yönünü etkilemektedir. Tablo 1.13'de seçilmiş ülkelere ilişkin cari işlemler dengesi istatistikleri verilmiştir. Buradan görüleceği gibi;

- ABD'nin 2023 yılında gerileyen cari açığı 2024 yılında yeniden artış göstermiş ve 948 milyar dolara yükselmiştir. Bu değer, 2022 yılındaki bir trilyon 12 milyar dolarlık rekor açıktan düşüktür. 2024 yılındaki açık ile birlikte ABD, 1980-2024 yılları arasında toplam 16,1 trilyon dolarlık cari açık vermiştir. Böylece, ABD bu açık karşılığında dünyaya dolar ihraç etmeye devam etmiştir.

TABLO 1.13: BAŞLICA ÜLKELERDE CARİ DENGİ (Milyar Dolar)

	1980	1990	2000	2010	2020	2022	2023	2024	1980-2024
ABD	2,3	-79,0	-401,9	-432,0	-601,2	-1012,1	-905,4	-948,6	-16.186
B. Krallık	4,2	-33,9	-30,6	-68,7	-79,2	-65,7	-66,3	-100,0	-2.206
Hindistan	-2,8	-9,6	-2,7	-47,9	24,0	-67,0	-23,2	-44,6	-759
Brezilya	-12,8	-3,8	-26,5	-86,7	-24,9	-40,9	-21,7	-38,2	-1.149
Türkiye	-3,1	-2,6	-9,9	-44,6	-31,1	-45,8	-45,0	-29,1	-669
Romanya	-2,4	-1,8	-1,0	-8,9	-12,4	-27,4	-24,5	-28,5	-271
Kanada	-6,1	-20,5	19,0	-57,6	-33,4	-7,9	-15,5	-21,2	-682
Yunanistan	-2,2	-3,5	-7,8	-29,9	-13,8	-23,4	-16,4	-16,5	-471
Avusturalya	-3,9	-15,8	-16,2	-46,2	29,7	15,0	4,4	-15,8	-932
Endonezya	2,9	-3,2	8,0	5,3	-4,4	13,2	-2,1	-14,7	-174
Meksika	-12,3	-10,4	-18,8	-3,8	26,9	-17,6	-5,5	-13,7	-500
G. Afrika	3,3	1,5	-0,2	-5,6	6,7	-2,0	-6,1	-6,6	-184
Gürcistan			-0,2	-1,2	-2,0	-1,1	-1,3	-1,9	-34
Bulgaristan	1,0	-1,7	-0,4	-0,9	0,0	-1,3	-0,3	-1,0	-39
Fransa	-4,2	-9,9	15,0	-16,7	-54,3	-32,8	-30,4	2,9	-91
Macaristan	-1,1	0,3	-4,0	0,3	-1,8	-14,9	0,4	3,6	-99
Arjantin	-2,6	4,7	-9,1	-1,6	2,7	-4,1	-21,0	3,6	-199
S. Arabistan	41,5	-4,1	14,3	74,4	-25,5	151,5	34,1	4,3	1.373
Venezuela	5,2	8,5	11,9	5,6	-1,5	3,3	3,1	4,3	223
Azerbaycan			-0,2	15,0	-0,2	23,5	8,3	4,7	154
Portekiz	-1,1	-0,2	-12,8	-24,4	-2,4	-2,9	3,9	6,1	-257
Polonya	-3,4	3,1	-10,3	-24,6	14,9	-16,8	12,6	7,3	-320
İtalya	-17,0	-21,7	-3,1	-69,2	71,7	-36,8	-0,3	25,7	45
İsveç	-4,3	-6,2	10,0	29,0	31,6	28,7	37,8	40,4	644
Rusya			45,4	67,5	35,4	237,7	50,1	58,0	1.789
İspanya	-5,3	-18,1	-25,3	-50,9	10,2	5,1	43,0	58,2	-609
G. Kore	-6,9	-2,8	10,2	28,0	75,9	25,8	35,5	72,0	1.081
İsviçre	-0,6	7,9	29,3	77,7	3,6	78,2	61,8	77,3	1.361
Hollanda	-0,9	8,1	7,3	56,6	52,0	69,3	113,8	121,9	1.649
Japonya	-10,8	44,7	130,6	221,1	149,9	90,0	150,0	154,0	5.027
Çin			20,4	237,8	248,8	443,4	253,0	263,7	4.991
Almanya	-15,2	50,1	-34,3	195,4	253,9	173,5	278,7	311,7	5.208

Kaynak: IMF

- ABD'nin ardından en fazla cari açık veren ülke ise İngiltere olmuştur. İngiltere'nin 2023 yılına göre açığını artırması ve 2024 yılı sonunda bu açığın 100 milyar doları aşması beklenmektedir. 1980-2024 döneminde verdiği toplam açık ise 2,2 trilyon dolar tutarındadır.
- ABD ve İngiltere'nin ardından, 2024 yılında en fazla cari açık vermesi beklenen iki ülke ise Hindistan (44,6 milyar dolar) ve Brezilya'dır (38,2 milyar dolar).
- 2024 yılında cari fazla verenler sıralamasında da ilk sıralarda; Almanya (311,7 milyar dolar), Çin (263,7 milyar dolar), Japonya (154 milyar dolar) ve Hollanda (121,9 milyar dolar) bulunmaktadır. İlk üç sırada yer alan ülkelerin her biri 1980-2024 döneminde 5 trilyon dolar düzeyinde fazla vermiştir.

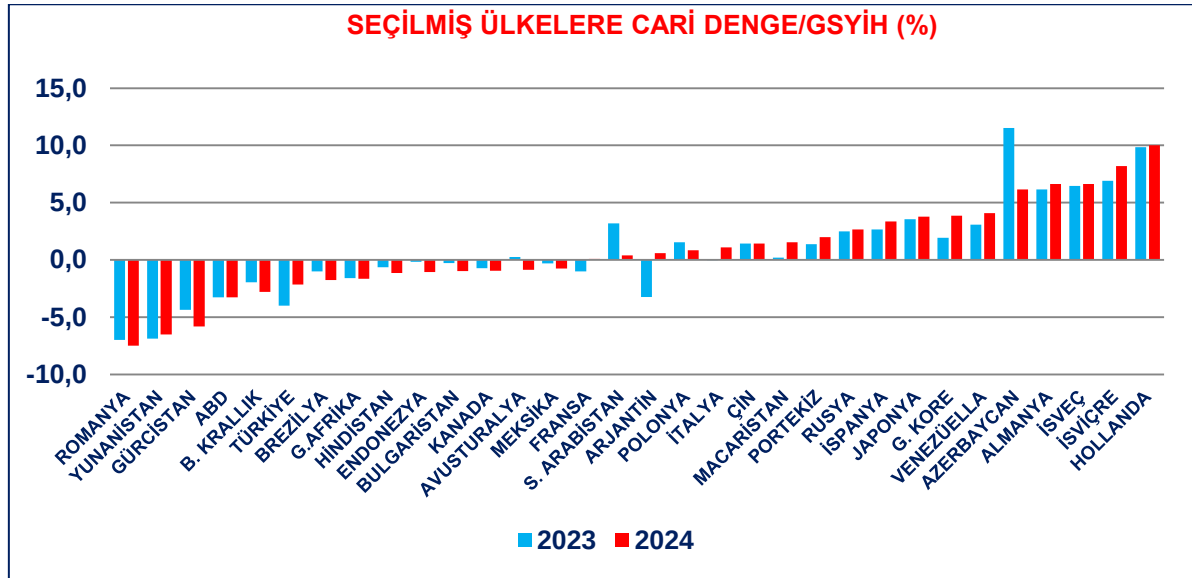
TABLO 1.14: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE CARİ DENGİ/GSYİH (%)

	1980	1990	2000	2010	2020	2023	2024	1980-1999	2000-2024
Romanya	-5,2	-4,6	-2,6	-5,2	-4,9	-7,0	-7,5	-1,4	-5,5
Yunanistan	-3,8	-3,6	-5,9	-10,0	-7,3	-6,9	-6,5	-3,0	-6,7
Gürcistan			-5,6	-9,6	-12,4	-4,3	-5,8	-12,9	-9,6
ABD	0,1	-1,3	-3,9	-2,9	-2,8	-3,3	-3,3	-1,6	-3,4
B. Krallık	0,7	-2,8	-1,8	-2,8	-2,9	-2,0	-2,8	-0,8	-2,9
Türkiye	-3,2	-1,3	-3,6	-5,7	-4,3	-4,0	-2,2	-0,8	-3,3
Brezilya	-8,8	-0,8	-4,0	-3,9	-1,7	-1,0	-1,7	-2,4	-2,0
G. Afrika	3,7	1,2	-0,1	-1,3	2,0	-1,6	-1,6	0,4	-2,1
Hindistan	-1,5	-3,0	-0,6	-2,9	0,9	-0,7	-1,1	-1,5	-1,2
Endonezya	2,9	-2,3	4,5	0,7	-0,4	-0,2	-1,0	-1,6	0,2
Bulgaristan	2,5	-5,7	-3,1	-1,7	0,0	-0,3	-1,0	-0,8	-3,7
Kanada	-2,2	-3,4	2,6	-3,6	-2,0	-0,7	-1,0	-2,1	-0,9
Avustralya	-2,4	-4,9	-4,0	-3,7	2,2	0,3	-0,9	-4,1	-3,0
Meksika	-5,1	-3,4	-2,5	-0,3	2,4	-0,3	-0,7	-1,8	-1,1
Fransa	-0,6	-0,8	1,1	-0,6	-2,1	-1,0	0,1	0,3	-0,3
S. Arabistan	25,2	-3,5	7,6	14,1	-3,5	3,2	0,4	-5,1	11,1
Arjantin	-1,1	3,0	-2,9	-0,4	0,7	-3,2	0,6	-2,0	0,0
Polonya	-6,0	4,9	-6,0	-5,2	2,5	1,5	0,8	-2,5	-2,8
İtalya	-3,5	-1,9	-0,3	-3,2	3,8	0,0	1,1	-0,4	0,1
Çin			1,7	3,9	1,7	1,4	1,4	3,0	3,1
Macaristan	-4,8	0,8	-8,5	0,2	-1,1	0,2	1,6	-4,1	-2,6
Portekiz	-3,3	-0,2	-10,8	-10,3	-1,0	1,4	2,0	-3,2	-4,3
Rusya			16,3	4,1	2,4	2,5	2,7	2,3	5,8
İspanya	-2,3	-3,4	-4,2	-3,6	0,8	2,7	3,4	-1,5	-1,7
Japonya	-1,0	1,4	2,6	3,8	3,0	3,6	3,8	2,1	3,0
G. Kore	-10,2	-1,0	1,7	2,3	4,4	1,9	3,9	-0,8	2,9
Venezuela	7,4	17,5	10,1	1,8	-3,5	3,1	4,1	2,6	4,8
Azerbaycan			-3,5	28,4	-0,5	11,5	6,1	-17,4	8,8
Almanya	-1,8	3,1	-1,7	5,6	6,5	6,2	6,6	0,7	5,5
İsveç	-3,1	-2,4	3,8	5,9	5,8	6,5	6,6	0,0	5,2
İsviçre	-0,5	3,0	10,5	13,0	0,5	6,9	8,2	4,5	7,8
Hollanda	-0,4	2,5	1,7	6,6	5,6	9,9	10,0	3,2	6,5

Kaynak: IMF

Bir ülkenin cari açık tutarı kadar hatta ondan daha önemli bir gösterge cari açığın GSYİH'ya oranıdır. Buna ilişkin veriler Tablo 1.14'de yer almaktadır. Buradan;

- 2024 yılında en yüksek cari açık oranına sahip ülkelerin; Romanya (%7,5), Yunanistan (%6,5), Gürcistan (%5,8), ABD (%3,3) ve İngiltere (%2,8) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, cari açık tutarı en yüksek iki ülke olan ABD ve İngiltere'nin ekonomik büyüklükleri nedeniyle cari açık oranları düşük kalmaktadır.

Türkiye de cari açık oranı yüksek ülkelerin başında gelmektedir. Cari açık/GSYİH oranı 1980-1999 döneminde ortalama olarak sadece binde 8 düzeyinde iken, bu oran 2000-2024 döneminde yüzde 3,3'e yükselmiştir. Üretim/arz deseni ile tüketim/talep deseni uyumsuzluğu nedeniyle oluşan dışa bağımlılığın getirdiği bu sonucun, sürdürülebilir düzeylerde tutulabilmesi için yeni ve yenilikçi bir sanayileşme stratejisine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda, çoğu kez cari açık veren ve bu açık nedeniyle zaman zaman döviz krizleri yaşayan Türkiye'nin cari fazla veren ülkelerin ekonomik yapıları ve uyguladıkları politikalardan öğreneceği çok şey bulunmaktadır.

1.7. KAMU DENGELERİNDE GELİŞMELER

Gerek ülke içi gerekse uluslararası boyutta bir ülkeye ilişkin ekonomik değerlendirmeler yapılırken ödemeler bilançosu yanında dikkate alınan ikinci önemli alan kamu dengeleridir. Çünkü, ödemeler dengesi; döviz rezervleri ve döviz kurları, kamu dengeleri de enflasyon, faizler ve borçların geri ödenebilirliği boyutlarından dikkate alınmaktadır.

Tablo 1.15'de seçilmiş ülkelere ilişkin kamu ekonomisi istatistiklerine yer verilmiştir. Buradan görüleceği gibi;

- 2024 yılında kamu gelirlerinin GSYİH'ya oranının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla; Fransa (yüzde 51,2), Yunanistan (yüzde 47,6), İsveç (yüzde 47), İtalya (yüzde 46,6) ve Almanya (yüzde 46,2) olmuştur. Bu sıralamanın genel olarak 2000-2024 dönem ortalamaları için de geçerli olduğu söylenebilir.

- Kamu gelirlerinin GSYİH'ya oranı bakımından seçilmiş ülkeler arasında ilk sırada yer alan Fransa'nın bu konumu harcamalar için de geçerlidir.
- Yine 2024 yılında kamu gelir-gider dengesi önemli oranda açık veren ülkeler sırasıyla; Brezilya (yüzde 8,2), Hindistan (yüzde 7,8), ABD (yüzde 7,7), Romanya (yüzde 7,4) ve Çin'dir (yüzde 7,0). Bu ülkelerden sadece Hindistan 2023 yılına göre açıkta iyileşme (Binde 5) sağlayabilmiştir.
- Ortalama açık sıralaması ise; Hindistan (yüzde 8,2), ABD (yüzde 5,8), Brezilya (yüzde 5), Macaristan (yüzde 4,8) ve Romanya (yüzde 4,2) şeklindedir.
- Türkiye'nin durumu değerlendirildiğinde kamu gelirleri/GSYİH oranının oldukça düşük, kamu giderleri/GSYİH oranının ise gelirlere oranla yüksek olduğu görülmektedir. Buradan kamunun harcama yapmakta, gelir toplamaya oranla daha yetkin olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin gelir gider dengesi açık vermektedir. Ancak, bu açık makul düzeylerde seyretmektedir.

TABLO 1.15: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE KAMU GELİR-GİDERLERİ/GSYİH (%)

	GELİR			GİDER			GELİR-GİDER		
	2023	2024	2000-24	2023	2024	2000-2024	2023	2024	2000-2024
Brezilya	37,8	39,3	37,2	45,4	46,2	42,3	-7,4	-8,2	-5,0
Hindistan	20,8	21,3	19,5	29,1	29,0	27,9	-8,3	-7,8	-8,2
ABD	29,2	29,9	30,4	36,3	37,5	36,5	-7,6	-7,7	-5,8
Romanya	31,0	31,5	30,5	36,6	39,2	34,5	-5,6	-7,4	-4,2
Çin	26,2	26,4	23,4	33,2	33,9	26,5	-6,3	-7,0	-2,7
Meksika	24,4	24,2	22,0	28,7	30,1	24,9	-4,5	-6,2	-2,5
G. Afrika	26,8	27,0	24,8	32,6	33,2	28,0	-5,9	-6,2	-3,0
Japonya	37,0	36,1	31,8	41,2	42,2	37,5	-4,3	-6,2	-5,7
Polonya	41,6	43,4	40,1	46,7	49,0	44,1	-4,4	-5,9	-3,9
Fransa	51,5	51,3	52,1	57,0	57,2	56,4	-4,9	-5,5	-3,8
İtalya	46,6	46,6	45,8	53,8	50,6	49,7	-8,0	-4,4	-3,1
Macaristan	42,4	43,7	44,1	49,1	48,7	48,9	-6,4	-4,3	-4,8
İspanya	41,8	41,9	38,9	45,3	44,8	43,1	-3,7	-3,4	-3,0
Türkiye	27,9	29,2	31,0	33,2	34,3	34,6	-2,3	-3,3	-3,7
B. Krallık	38,2	39,1	36,1	44,2	43,4	40,8	-4,7	-3,0	-3,3
Bulgaristan	34,7	36,5	34,6	37,7	39,5	35,2	-3,3	-2,9	-0,6
Endonezya	15,0	14,3	15,9	16,7	16,9	17,6	-1,6	-2,6	-1,8
Avusturalya	36,3	36,4	34,9	37,2	38,0	36,8	-1,7	-2,5	-2,1
Rusya	34,3	35,4	34,6	36,5	37,3	33,9	-2,5	-2,4	0,7
Almanya	45,8	46,2	45,2	48,4	48,2	46,7	-2,4	-1,4	-1,3
Yunanistan	48,9	47,6	44,8	49,9	48,6	50,3	-0,9	-1,3	-2,5
Hollanda	42,8	42,6	43,6	43,2	44,2	45,0	0,1	-1,1	-1,2
Kanada	41,9	41,3	40,3	42,5	43,3	41,2	-0,6	-1,0	-0,9
G. Kore	22,5	22,1	20,6	23,2	22,6	19,6	-0,6	-0,5	1,1
İsveç	46,8	47,0	50,2	47,5	48,2	49,9	-0,5	-0,5	0,0
Portekiz	43,5	43,5	42,1	42,3	43,2	46,3	0,5	-0,4	-3,1
Gürcistan	27,6	28,2	24,7	29,9	30,7	26,2	0,3	0,2	-1,1
Arjantin	32,5	31,9	30,7	37,8	32,0	33,4	-4,9	0,5	-2,2
İsviçre	32,2	32,2	32,4	32,0	31,6	32,2	0,2	0,7	0,2

Kaynak: IMF

Maliye politikalarının etkinliği ve kamunun ekonomideki rolünü değerlendirebilmek açısından bütçe dengesi son derece önemli bir göstergedir. Bu önemine istinaden Tablo 1.16'da seçilmiş ülkelere ilişkin bütçe dengeleri/GSYİH oranları verilmiştir. Bu verilere göre;

- En yüksek bütçe açığı/GSYİH oranının ABD'de olduğu ve açığın 2024 yılında daha da arttığı görülmektedir. Dolayısıyla, ABD hem yüksek oranlı cari açık hem de yüksek oranlı bütçe açığı vermektedir. Kuşkusuz ABD için bütçe açığı, cari açıktan daha büyük önem taşımaktadır. Çünkü, cari açık dolar ihraç edilerek diğer ülkelere finanse ettirilmektedir. Ancak, bütçe açığı iç dengeleri bozmakta ve enflasyon riski yaratmaktadır. Bu nedenle, ABD'de ekonomi yönetimi enflasyonun kontrolüne her şeyden çok önem vermektedir.

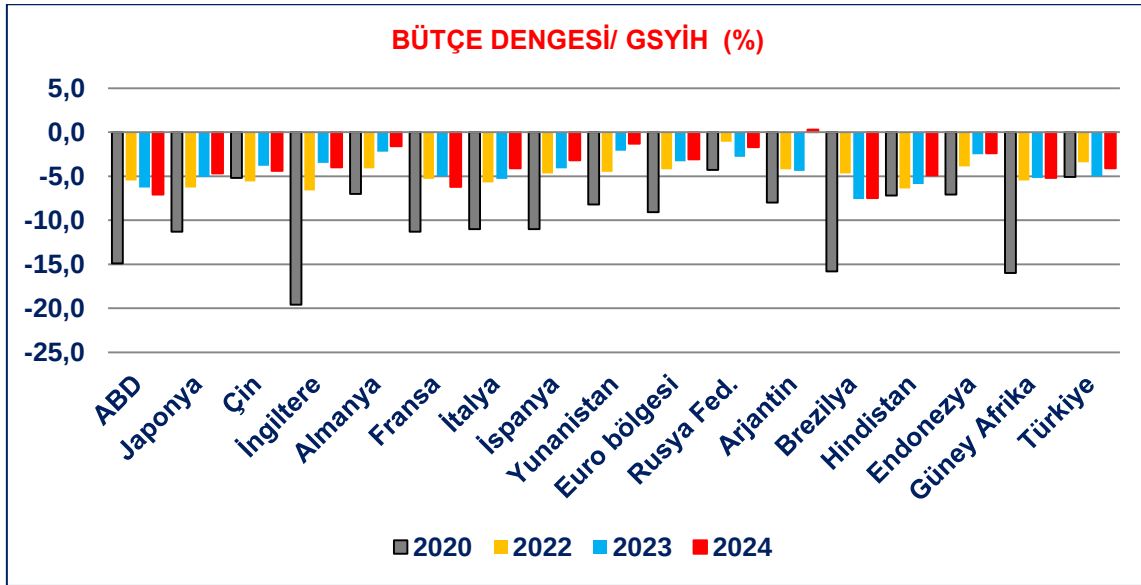
TABLO 1.16: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE BÜTÇE DENGESİ/GSYİH (%)

	2019	2020	2021	2022	2023	2024(*)
ABD	-4,6	-14,9	-12,4	-5,5	-6,3	-7,1
Japonya	-2,9	-11,3	-8,9	-6,3	-5,1	-4,7
Çin	-4,3	-5,2	-4,9	-5,6	-3,8	-4,4
İngiltere	-2,0	-19,6	-10,9	-6,6	-3,5	-4,0
Almanya	1,0	-7,0	-6,3	-4,1	-2,2	-1,6
Fransa	-3,2	-11,3	-8,9	-5,3	-5,0	-6,2
İtalya	-2,2	-11,0	-9,6	-5,7	-5,3	-4,1
İspanya	-2,3	-11,0	-8,4	-4,7	-4,1	-3,2
Yunanistan	0,6	-8,2	-9,8	-4,5	-2,1	-1,3
Euro Bölgesi	--	-9,1	-7,2	-4,2	-3,3	-3,1
Rusya Federasyonu	2,3	-4,3	-0,5	-1,1	-2,8	-1,7
Arjantin	-4,3	-8,0	-4,6	-4,2	-4,4	0,3
Brezilya	-5,8	-15,8	-5,8	-4,7	-7,6	-7,5
Hindistan	-3,9	-7,2	-7,0	-6,4	-5,9	-4,9
Endonezya	-2,0	-7,1	-6,0	-3,9	-2,5	-2,4
Güney Afrika	-5,9	-16,0	-8,0	-5,5	-5,2	-5,2
Türkiye	-3,0	-5,1	-3,0	-3,4	-5,0	-4,1
Ortalama		-10,1	-7,2	-4,8	-4,4	-7,1

(*) Gerçekleşme tahmini

Kaynak: The Economist.com

- Diğer taraftan, 2024 yılında ABD'nin yanında; Çin, İngiltere, Fransa'da da bütçe açığı oranı büyümüş, diğer ülkelerde ise küçülmüştür. Bütçe açığı oranını en fazla azaltan ülkenin, uzun süredir krizde olan Arjantin olması ise dikkat çekmektedir.

- Türkiye’de bütçe açığı oranı yüksek politik konjonktüre bağlı olarak 2023 yılında önemli oranda artmıştır. Ancak, gerçekleşme tahminlerine göre bu açığın 2024 yılında binde 9 oranında azalması beklenmektedir.

1.8 KAMU BORÇ STOKU VE BORÇLANMA FAİZLERİNDE GELİŞMELER

Kamuda açık oluşumu veya var olan açıkların artışına bağlı olarak içerden veya dışardan borçlanma zorunluluğu doğmaktadır. İçerden borçlanma özel kesimin kullanabileceği kaynakların azalmasına, dışardan borçlanma ise kur riski alınmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle kamu dengeleri ve borçlanma düzeyinin sürdürülebilir boyutları aşmamasına özen gösterilmesi gerekmektedir.

2024 yılında kamu brüt borç stokunun GSYİH’ya oranındaki gerçekleşme tahminlerine ilişkin istatistikler Tablo 1.17’de verilmiştir. Buna göre;

- Kamu borç stoku oranı sıralamasının başında yer alan ülkelerde 2023 yılına göre herhangi bir değişiklik olmamış; Japonya, Yunanistan, İtalya, ABD ve Fransa yerini korumuştur. Bu ülkelerden sadece Yunanistan, kamu borç stoku oranını azaltabilmiştir.

TABLO 1.17: KAMU BRÜT BORÇ STOKU/GSYİH (%)

	2022	2023	2024	2024-2023	2000-2024
Japonya	256,3	249,7	251,2	0,6	208,4
Yunanistan	179,6	168,9	159,0	-5,8	150,4
İtalya	138,1	134,6	136,9	1,7	123,2
ABD	118,6	118,7	121,0	1,9	93,3
Fransa	111,1	109,9	112,3	2,2	86,3
Kanada	107,4	107,5	106,1	-1,3	87,5
İspanya	109,4	105,0	102,3	-2,6	77,8
B. Krallık	99,6	100,0	101,8	1,8	71,5
Portekiz	112,4	99,1	94,4	-4,7	99,4
Arjantin	84,5	155,4	91,5	-41,1	74,7
Çin	77,4	84,4	90,1	6,8	44,3
Brezilya	83,9	84,7	87,6	3,4	72,7
Hindistan	81,7	83,0	83,1	0,1	76,2
G. Afrika	70,8	73,4	75,0	2,2	43,8
Macaristan	74,1	73,5	73,5	0,1	69,9
Almanya	64,8	62,7	62,7	0,0	66,8
Meksika	54,2	53,1	57,7	8,8	45,7
Romanya	51,3	52,1	55,7	6,9	33,5
Polonya	49,2	49,6	55,5	12,0	49,2
G. Kore	49,8	51,5	52,9	2,7	33,3
Avusturalya	50,3	49,0	49,3	0,7	29,6
Hollanda	48,4	45,0	44,3	-1,7	53,6
Endonezya	40,1	39,6	40,5	2,3	38,9
Gürcistan	39,2	39,2	38,2	-2,7	38,8
İsveç	33,8	36,4	36,4	0,1	41,8
İsviçre	37,2	33,3	31,9	-4,3	44,5
S. Arabistan	23,9	26,2	28,3	7,9	30,4
Türkiye	30,8	29,3	25,2	-13,8	40,4
Bulgaristan	21,5	22,0	23,7	7,7	27,6
Azerbaycan	17,3	21,8	20,5	-6,2	12,7
Rusya	18,5	19,5	19,9	1,7	18,5

Kaynak: IMF

- Diğer taraftan, 2024 yılında kamu borç stokunu en fazla azaltan ülkeler; Arjantin (%41,1), Türkiye (%13,8), Azerbaycan (%6,2) ve Yunanistan (%5,8) olmuştur. Polonya (%12), Meksika (%8,8), S. Arabistan (%7,9) ve Çin (%6,8) ise bu yıl içinde borç stokunu en fazla artıran ülkelerdir.

Tablo 1.18’de seçilmiş bazı ülkelerin kamu borçlanma faizleri, 10 yıllık devlet tahvilleri için yer almaktadır. Bu verilere göre;

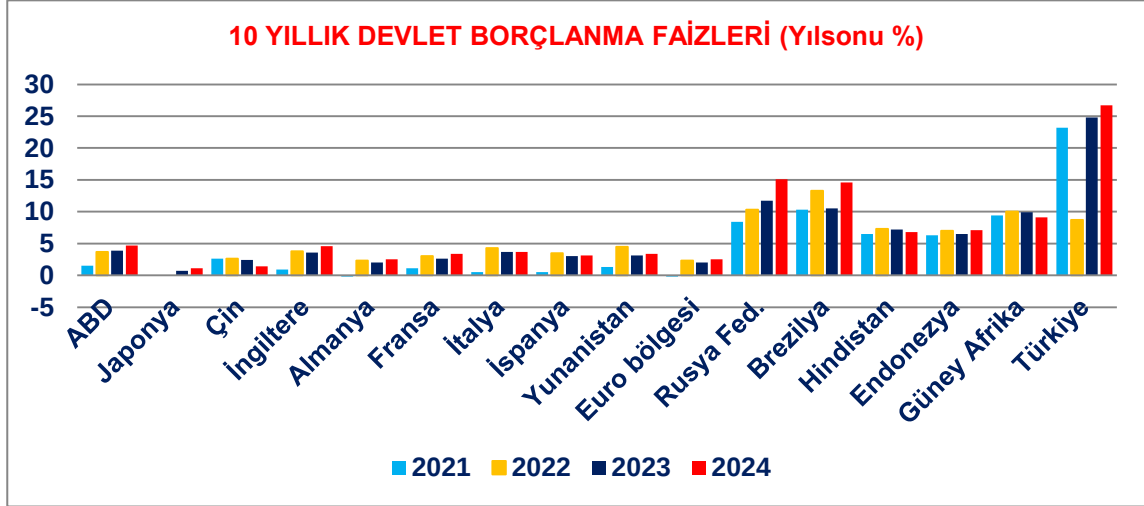
- 2022 yılında birçok ülkede enflasyonla mücadele amacıyla artırılan politika faizleri kamunun borçlanma maliyetlerini de artırmıştır. ABD’de 2023’ün ardından 2024 yılında da kamu borçlanma faizleri artmış ve yüzde 4,7’ye yükselmiştir. İngiltere’de yüzde 3,6’dan yüzde 4,6’ya, Euro bölgesinde ise yüzde 2’den yüzde 2,5 yükselmiştir.

TABLO 1.18: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ (%)

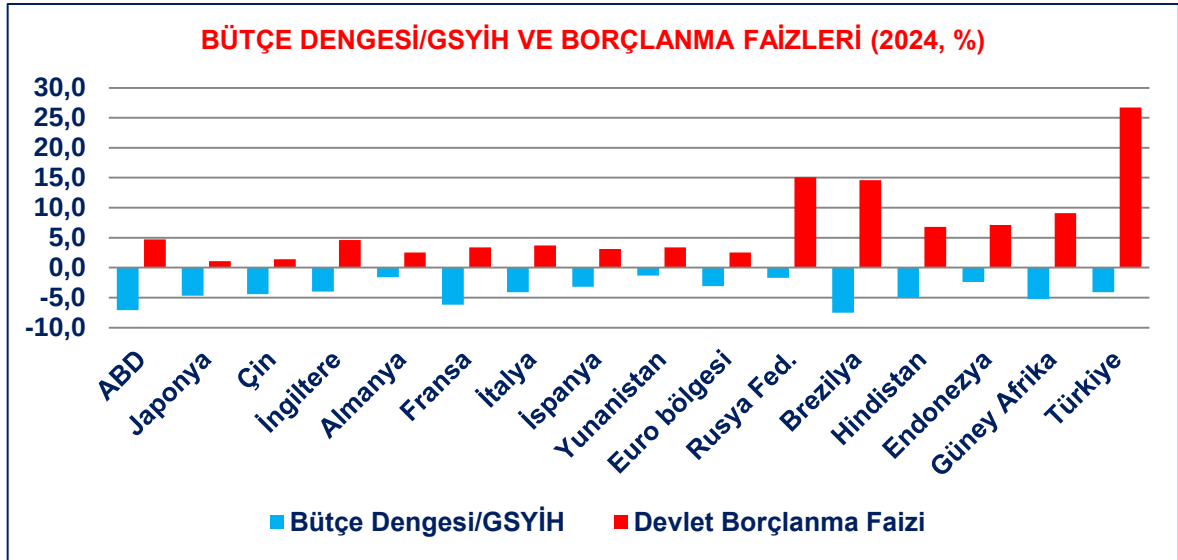
	2020	2021	2022	2023	2024
ABD	0,93	1,5	3,7	3,9	4,7
Japonya	0,0	0	--	0,7	1,1
Çin	2,9	2,6	2,6	2,4	1,4
İngiltere	0,27	0,9	3,8	3,6	4,6
Almanya	0,0	-0,2	2,3	2,0	2,5
Fransa	0,0	1,1	3,0	2,6	3,4
İtalya	0,52	0,52	4,3	3,7	3,7
İspanya	0,04	0,5	3,5	3,0	3,1
Yunanistan	0,63	1,3	4,5	3,1	3,4
Euro Bölgesi	0,0	-0,2	2,3	2,0	2,5
Rusya Federasyonu	6,2	8,4	10,3	11,7	15,1
Brezilya	2,2	10,3	13,3	10,5	14,6
Hindistan	5,9	6,5	7,3	7,2	6,8
Endonezya	5,9	6,3	7,0	6,5	7,1
Güney Afrika	8,9	9,4	10,0	9,9	9,1
Türkiye	12,5	23,2	8,7	24,8	26,7

Kaynak: The Economist.com

- 2024 yılında faiz düşüşü ise sadece sınırlı oranda Çin, Hindistan ve G. Afrika Cumhuriyetinde gerçekleşmiştir.
- İncelenen ülkeler içinde en yüksek kamu borçlanma faizinin ise Türkiye’de olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, bu faiz oranının enflasyonun oldukça altında kaldığı da dikkate alınmalıdır.

- Diğer taraftan, izleyen grafikten de görüleceği üzere, Türkiye 2024 yılında da bütçe açığına oranla en yüksek faizi ödeyen ülke konumundadır. Bu durum, Türkiye’deki görece çok yüksek enflasyon yanında kamunun artan açıklarıyla da ilgilidir. Ayrıca, dış kaynak ihtiyacının giderilmesi amacıyla Türkiye’nin tahvil yatırımları açısından cazip tutulması zorunluluğu da böylesi yüksek faize neden olmaktadır.

Özetle; dünya ekonomisi kamu dengeleri, enflasyon ve faiz oranları boyutundan henüz eski normaline, yani pandemi öncesi koşullara dönememiştir. Türkiye ise bu boyutlardan, en azından enflasyon ve faiz oranları açısından dünya genelinden negatif ayrılmaya devam etmektedir.

1.9. NÜFUS, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK VERİLERİNDEKİ GELİŞMELER

Dünya nüfusu yavaşlayarak da olsa artmaya devam etmektedir. Toplam nüfus; 1960 yılında 3 milyarı, 1975’de 4 milyarı, 1987’de 5 milyarı, 1999’da 6 milyarı, 2010 yılında 7 milyarı, 2023 yılında 8 milyarı aşmıştır. Bu artış, pazarı büyütürken kaynak ihtiyacını da artırmış ve dünyanın temel dengelerinde bozulmalar yaşanmıştır. Küresel iklim değişikliği, su kıtlığı, bio-çeşitliliğin azalması, ekolojik dengenin bozulması bu bağlamda söylenebilecek başlıca konulardır. Bu nedenle, insanlığı oldukça zorlu bir dönem ve süreç beklemektedir.

Tablo 1.19’da ülkelerin nüfus gelişmeleri verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi;

- Dünyanın en kalabalık ülkeleri dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 35’ini yani 2,8 milyar insanı barındıran Hindistan ve Çin’dir. Hindistan nüfusu 2020 sonrasında Çin’i geçmiştir. 1980-2024 döneminde yaklaşık olarak Hindistan’ın nüfusu 745 milyon, Çin’in nüfusu ise 422 milyon kişi artmıştır. 2024 yılında Çin’in nüfusu 600 bin kişi azalırken, Hindistan’ın nüfusu 13,1 milyon kişi artmıştır.
- Çin dışında seçilmiş ülkeler arasında 2024 yılında nüfusu azalan ülkeler, Japonya (600 bin), Rusya (200 bin), Polonya, Venezuela, Romanya, Bulgaristan (100’er bin) olmuştur.

TABLO 1.19 BAŞLICA ÜLKELERDE NÜFUS (Milyon Kişi)

	1980	1990	2000	2010	2020	2023	2024	2024-2023	2024-1980
Hindistan	696,8	870,5	1.059,6	1.240,6	1.396,4	1.428,6	1.441,7	13,1	744,9
Çin	987,1	1.143,3	1.267,4	1.340,9	1.412,1	1.409,7	1.409,1	-0,6	422,0
ABD	227,6	250,0	282,3	309,7	331,3	335,1	336,8	1,7	109,2
Endonezya	147,5	179,4	206,3	237,6	270,2	278,7	281,6	2,9	134,1
Brezilya	118,6	146,6	174,7	194,7	209,2	211,7	212,5	0,8	94,0
Rusya		148,0	146,6	142,8	147,7	146,3	146,1	-0,2	
Meksika	68,1	84,5	99,4	114,8	128,2	131,1	132,3	1,1	64,2
Japonya	116,8	123,4	126,8	127,6	125,8	124,5	123,9	-0,6	7,1
Türkiye	45,3	55,5	64,7	73,7	83,6	85,4	85,8	0,4	40,5
Almanya	76,8	78,9	81,5	80,3	83,2	84,5	84,8	0,3	8,0
B. Krallık	56,3	57,2	58,9	62,8	67,1	68,1	68,4	0,3	12,1
Fransa	53,7	56,6	58,9	62,8	65,3	65,9	66,1	0,2	12,4
G. Afrika	29,1	36,8	44,9	51,4	60,0	62,3	63,2	0,9	34,1
İtalya	56,4	56,7	56,9	59,7	59,6	59,0	59,0	0,0	2,6
G. Kore	38,1	42,9	47,0	49,6	51,8	51,7	51,8	0,0	13,6
İspanya	37,7	39,1	40,6	46,6	47,4	47,8	48,4	0,6	10,7
Arjantin	28,0	32,5	36,8	40,8	45,4	46,7	47,2	0,5	19,2
Kanada	24,5	27,6	30,6	34,0	38,0	40,0	41,1	1,2	16,7
Polonya	35,6	38,2	38,3	38,0	38,0	36,8	36,6	-0,1	1,1
S. Arabistan	8,4	13,7	18,1	24,0	31,6	32,8	33,5	0,7	25,1
Avusturalya	14,8	17,2	19,1	22,2	25,6	27,0	27,3	0,4	12,5
Venezuela	15,0	19,4	24,4	28,5	28,0	26,5	26,5	-0,1	11,5
Romanya	22,4	23,5	22,5	20,3	19,3	19,1	18,9	-0,1	-3,5
Hollanda	14,1	14,9	15,9	16,6	17,4	17,8	17,9	0,1	3,8
İsveç	8,3	8,6	8,9	9,4	10,4	10,6	10,6	0,1	2,3
Yunanistan	9,6	10,1	10,8	11,1	10,7	10,4	10,4	0,0	0,8
Portekiz	9,8	10,0	10,3	10,6	10,3	10,3	10,3	0,0	0,6
Azerbaycan			8,0	9,0	10,0	10,1	10,2	0,1	
Macaristan	10,7	10,4	10,2	10,0	9,8	9,6	9,6	0,0	-1,1
İsviçre	6,3	6,7	7,2	7,8	8,6	8,8	8,9	0,1	2,6
Bulgaristan	8,8	8,8	8,2	7,5	6,9	6,4	6,4	-0,1	-2,5
Gürcistan			4,1	3,8	3,7	3,7	3,7	0,0	

Kaynak: IMF

- 1980-2024 arasında geçen 45 yılda Türkiye'nin nüfusu 40,5 milyon kişi artarak 45,3 milyondan 85,8 milyona yükselmiştir. Bu artış, yıllık 900 bin kişiye karşılık gelmektedir. Ancak, Türkiye'de son yıllarda nüfus artış hızında gerileme yaşanmış ve bu durum 2024 yılında çok daha belirgin hale gelmiştir. Ekonomik koşulların aile geçindirmek ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamadaki zorlukları artırmasının evlenme ve çocuk sahibi olma motivasyonunu azalttığı anlaşılmaktadır.

Dünya nüfusundaki artışın devam etmesi, tüm ülkelerde, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde istihdam sorunu yaratmaktadır. Bir taraftan teknik gelişmelerin emek tasarruflu, sermaye kullanımlı olması, diğer taraftan reel yatırım artışlarının yetersiz kalması işsizlik ve yarattığı türev sorunların artmasına yol açmaktadır.

İnsanların kol gücünü ikame eden teknik gelişmeler yanında, yapay zeka ve kullanım alanlarındaki artışlara bağlı olarak insanın fikri emeğinin de ikame edilebilir hale gelmesi işgücü piyasasında büyük dönüşümlere yol açabilecektir. Dolayısıyla, istihdam, işsizlik ve bunlara bağlı olarak iç-dış göç ve bölüşüm sorunları derinleşmeye devam edecektir.

Tablo 1.20’de yer alan seçili ülkelere ilişkin veriler incelendiğinde;

- 2024 yılında istihdamın, 2023 yılı verileri dikkate alındığında, istikrar kazandığını söylemek mümkündür. İstihdam kaybının sadece ve çok sınırlı olarak Almanya, İsveç ve B. Krallık’ta gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO 1.20 BAŞLICA ÜLKELERDE İSTİHDAM (Bin Kişi)

	1980	1990	2000	2010	2020	2023	2024	2024-2023
Avusturalya	6.287	7.857	8.900	11.022	12.596	14.018	14.312	294
Kanada	10.980	13.084	14.766	16.985	18.047	20.177	20.568	391
Fransa	23.183	23.544	24.491	26.481	27.260	28.541	28.541	0
Almanya	34.528	36.446	36.065	37.255	41.198	42.924	42.873	-51
Yunanistan	3.880	3.871	4.088	4.390	3.875	4.193	4.256	63
İtalya	20.126	21.478	21.545	22.333	22.385	23.580	23.976	396
Japonya	55.361	62.492	64.458	62.984	67.103	67.470	67.567	97
G. Kore	13.520	18.085	21.173	24.033	26.904	28.416	28.908	492
Hollanda	5.705	6.385	7.712	8.441	9.116	9.736	9.772	36
Portekiz	4.185	4.816	5.057	4.914	4.889	5.107	5.158	51
İspanya	12.298	13.394	15.645	18.724	19.202	21.182	21.637	455
İsveç	4.239	4.559	4.238	4.490	5.011	5.270	5.188	-82
İsviçre	3.166	3.819	4.022	4.481	5.076	5.300	5.331	31
B. Krallık	25.086	26.871	27.484	29.229	32.531	33.160	33.143	-17
ABD	99.303	118.796	136.901	139.077	147.815	161.045	161.369	324
Türkiye	14.267	16.845	19.608	21.858	26.812	31.632	32.748*	

Kaynak: IMF, Türkiye 11 aylık TÜİK

- 2024 yılında en fazla istihdam artışının G. Kore (492 bin), İspanya (455 bin), İtalya (396 bin), Kanada (391 bin), ABD (324 bin) ve Avustralya’da (294 bin) yaşanması beklenmektedir.

Nüfus ve istihdam düzeyi kadar önemli bir konu da nüfusun ne kadarının istihdam edildiği yani çalıştığıdır. Bu boyut ülke nüfusunun yaş dağılımı, eğitim düzeyi, kadınların işgücüne katılım oranı ile bağlantılıdır. Diğer bir ifadeyle, insanların çalışma durumu ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel faktörlerden de etkilenmektedir.

Bir ülkede çalışmak isteyenlerin çalışma çağındaki nüfusa (15 + yaş) oranlanmasıyla işgücüne katılım oranı, çalışanların çalışma çağındaki nüfusa bölünmesiyle de istihdam oranı bulunmaktadır.

Tablo 1.21’de ise seçilmiş ülkelerde çalışan sayısının nüfusa bölünmesiyle elde edilen oranlara yer verilmiştir. Böylece bir tür çalışan-bakılan, yani bağımlılık oranları elde edilmiştir. Buradan;

- 2024 yılında Fransa nüfusunun yüzde 60’ının istihdam edildiği görülmektedir. Portekiz, Kanada, İsveç, İsviçre, Hollanda ve G. Kore’de bu oranın yüzde 50-56 aralığında olduğu anlaşılmaktadır.

TABLO 1.21: NÜFUSUN ÇALIŞMA DURUMU (%)

	1980	1990	2000	2010	2020	2023	2024
Fransa	50,2	57,2	56,1	57,6	59,0	60,1	60,0
Portekiz	35,5	42,2	45,0	48,5	51,9	54,9	55,9
Kanada	47,4	50,6	50,8	49,4	53,3	54,2	54,5
İsveç	40,5	42,9	48,6	50,9	52,4	54,7	54,5
İsviçre	42,5	45,8	46,5	49,7	49,1	52,0	52,4
Hollanda	44,9	46,2	44,3	46,4	49,5	50,8	50,5
G. Kore	44,9	47,4	48,2	50,0	47,5	50,5	50,0
B. Krallık	42,9	48,2	49,1	46,5	47,5	49,5	49,9
İspanya	51,0	53,1	47,7	47,7	48,3	49,9	48,7
Yunanistan	44,5	46,9	46,7	46,6	48,5	48,7	48,4
İtalya	43,6	47,5	48,5	44,9	44,6	48,1	47,9
ABD	32,7	34,2	38,6	40,2	40,5	44,3	44,7
Japonya	43,1	41,6	41,6	42,2	41,8	43,3	43,2
Avusturalya	40,5	38,2	37,9	39,5	36,2	40,3	41,0
Almanya	35,7	37,9	37,8	37,4	37,5	40,0	40,6
Türkiye	32,1	30,6	30,5	29,9	32,1	37,0	--

Kaynak: IMF ve TÜİK

- Tabloda yer alan Türkiye dışındaki diğer ülkelerde ise nüfusun yüzde 40 ile yüzde 50 aralığındaki bölümü istihdam edilmektedir.
- Türkiye’de ise bu oran 2023 yılında %37 düzeyindedir ve bu değer tabloda yer alan ülkeler içindeki en düşük orandır. Dolayısıyla, Türkiye dışındaki ülkelere bir çalışan yaklaşık olarak kendi dışında bir kişiye bakma yükümlülüğü taşırken, Türkiye’de bir çalışan kendisiyle birlikte 2,7 kişiye bakmak durumundadır. Türkiye’nin daha genç bir nüfus yapısına sahip olmasının yanında kadınların işgücüne katılım oranının düşük olmasıyla da ilgili olan bu durum, ailelerin ve dolayısıyla da ülkenin zenginleşmesini sınırlandıran bir faktördür.

Tablo 1.22’de ise işsizliğe ilişkin bazı ülke verileri yer almaktadır. Buradan görüleceği gibi;

- 2024 yılı sonu itibarıyla en yüksek işsizlik oranına sahip ülkelerin; G. Afrika Cumhuriyeti (yüzde 33,7), Gürcistan (yüzde 14,5), İspanya (yüzde 11,6), Yunanistan (yüzde 10,5), Brezilya (yüzde 23,8) ve Türkiye (yüzde 9,3) olması beklenmektedir.

TABLO 1.22: BAŞLICA ÜLKELERDE İŞSİZLİK ORANLARI (%)

	1980	1990	2000	2010	2020	2023	2024	2024-2023 (%)
G. Afrika	9,2	18,8	23,0	24,9	29,2	33,1	33,7	1,7
Gürcistan			10,3	27,2	18,5	16,4	14,5	-11,6
İspanya	11,0	16,2	13,9	19,9	15,5	12,2	11,6	-4,6
Yunanistan	2,7	7,0	11,4	12,7	16,3	11,1	10,5	-5,0
Türkiye	7,2	8,0	6,0	11,0	13,1	9,4	9,3	-1,5
İsveç	2,7	2,2	6,3	8,7	8,5	7,7	8,5	11,0
Arjantin	3,0	7,6	17,1	7,8	11,6	6,1	8,2	33,1
Fransa	6,3	8,4	9,2	9,3	8,0	7,4	7,4	0,1
Brezilya			10,5	8,0	13,8	8,0	7,2	-10,2
İtalya	7,4	8,9	10,1	8,5	9,4	7,7	7,0	-8,9
Portekiz	7,8	4,2	4,7	11,5	7,1	6,6	6,5	-1,6
Kanada	7,5	8,2	6,8	8,1	9,7	5,4	6,2	14,2
Romanya		3,4	7,6	9,0	6,1	5,6	5,6	0,6
Azerbaycan			11,8	5,6	7,2	5,5	5,4	-1,1
Endonezya		2,6	6,1	7,1	7,1	5,3	5,2	-2,3
Çin					5,6	5,2	5,1	-2,2
Macaristan	0,6	2,1	6,4	10,8	4,1	4,1	4,4	6,7
Bulgaristan		2,9	18,1	10,3	5,2	4,4	4,3	-2,2
B. Krallık	7,1	7,1	5,5	7,9	4,7	4,0	4,3	6,2
Avusturalya	6,1	6,9	6,3	5,2	6,5	3,7	4,2	12,4
ABD	7,2	5,6	4,0	9,6	8,1	3,6	4,1	12,6
Hollanda	3,4	5,1	3,7	6,1	4,9	3,6	3,9	9,8
Almanya	3,4	6,2	8,0	6,6	3,6	3,0	3,4	10,8
Polonya		6,3	16,1	9,6	3,2	2,8	3,2	12,1
Meksika	1,2	2,7	2,2	5,3	4,4	2,8	3,0	5,7
G. Kore	5,2	2,5	4,4	3,7	3,9	2,7	2,9	7,4
Rusya			10,6	7,4	5,8	3,2	2,6	-17,9
Japonya	2,0	2,1	4,7	5,1	2,8	2,6	2,5	-2,6
İsviçre	0,2	0,5	1,8	3,5	3,2	2,0	2,4	15,8
S. Arabistan			4,6	5,5	7,7	3,8		

Kaynak: IMF

- Diğer taraftan 2024 yılında bazı ülkelerde işsizlik azalırken bazılarında ise artmıştır. İncelenen ülkeler içinde bu yılda işsizlik oranını en fazla azaltan ülkelerin; Gürcistan (yüzde 11,6), Brezilya (yüzde 10,2), İtalya (yüzde 8,9) ve Yunanistan (yüzde 5) olması beklenmektedir.

- İşsizlik oranının en fazla arttığı ülkelerin ise sırasıyla; Arjantin (yüzde 33), Kanada (yüzde 14,2), ABD (yüzde 12,6), Avustralya (yüzde 12,4), Polonya (yüzde 12,1) ve İsveç'in (yüzde 11) olması öngörülmektedir.

Bu veriler, işsizliğin her bir ülkede farklı düzeylerde yaşandığını ancak tüm ülkeler için önemli bir mücadele alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

1.10. ENFLASYONDA GELİŞMELER

Enflasyon sorunu pandemi dönemine kadar gelişmiş ülke ekonomilerinin gündeminde önemli bir yer tutmuyordu çünkü enflasyon düzeyi sadece ekonomilerin canlılığını korumasına hizmet edecek düzeylerde yani yüzde 3'ün altında seyrediyordu. Gelişmekte olan ülkelerin ise enflasyon düzeyi; yüksek, orta ve düşük olmak üzere farklı kategorilerde bulunuyordu. Ancak, küresel finans krizinde uygulanan genişletici politikalardan kalan tortular ile pandeminin üretim ve bütçe dengeleri üzerine getirdiği yeni olumsuzluklar enflasyonu tüm ülkelerin önemli bir sorunu haline getirdi. Öyle ki, enflasyonu sorun olmaktan çıkarmış ABD ve AB ülkelerinde bile enflasyon 2021 ve 2022 yıllarında son 30-40 yılın en yüksek düzeylerine ulaştı. Bunun sonucunda tüm ülkelerde yoğunlaştırılmış anti-enflasyonist para ve maliye politikaları devreye alındı. Bu politikaların sonuçlarını da görebilmek amacıyla enflasyon verileri, Tablo 1.22'de verilmiştir. Buna göre;

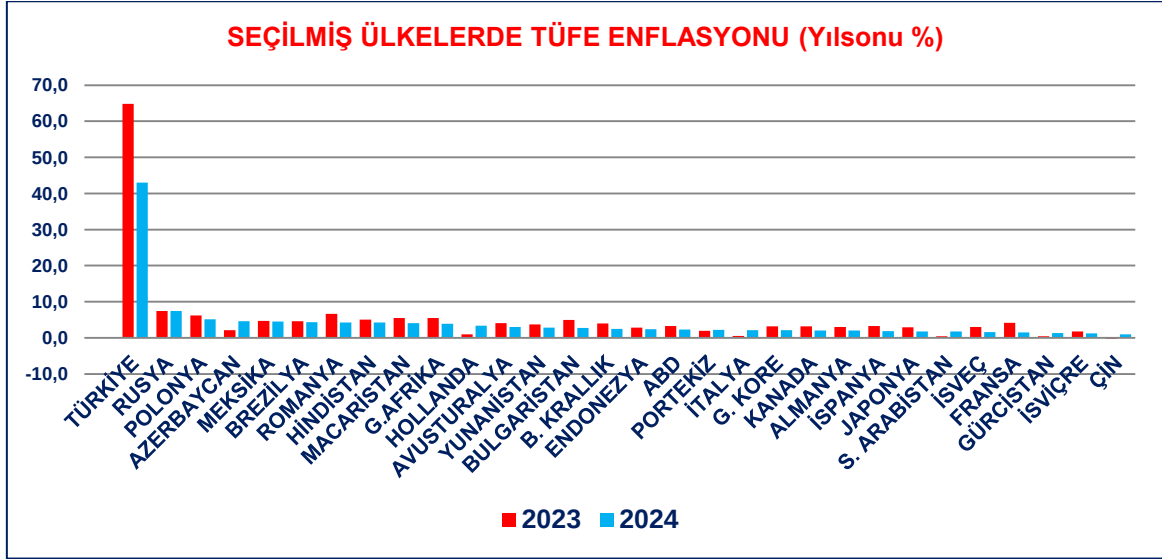
- İncelenen ülkeler içinde 2024 yılının tüketici enflasyonunun açık ara en yüksek olduğu ülkeler Arjantin ve Türkiye olmuştur. Bu yılın sonunda tüketici enflasyonunun Arjantin'de yüzde 139,7, Türkiye'de ise yüzde 43 olması öngörülmektedir.

TABLO 1.23: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE YILLIK TÜKETİCİ ENFLASYONU

	2020	2021	2022	2023	2024	2024-2023	ORT. (2000-2024)
Arjantin	36,1	50,9	94,8	211,4	139,7	-71,7	35,6
Türkiye	14,6	36,1	64,3	64,8	43,0	-21,8	21,2
Rusya	4,9	8,4	11,9	7,4	7,4	0,0	9,6
Polonya	2,4	8,6	16,6	6,2	5,1	-1,1	3,5
Azerbaycan	2,6	12,0	14,4	2,1	4,6	2,5	6,4
Meksika	3,2	7,4	7,8	4,7	4,5	-0,2	4,7
Brezilya	4,5	10,1	5,8	4,6	4,3	-0,3	6,2
Romanya	2,1	8,2	16,4	6,6	4,2	-2,4	8,3
Hindistan	4,9	6,3	6,2	5,0	4,2	-0,8	6,0
Macaristan	2,7	7,4	24,5	5,5	4,1	-1,4	5,1
G. Afrika	3,2	5,4	7,4	5,5	3,9	-1,6	5,6
Hollanda	0,9	6,4	11,0	1,0	3,3	2,3	2,4
Avusturalya	0,9	3,6	7,8	4,0	3,0	-1,0	2,9
Yunanistan	-2,4	4,4	7,6	3,7	2,8	-0,9	2,2
Bulgaristan	0,0	6,6	14,3	5,0	2,7	-2,3	4,2
B. Krallık	0,6	5,4	10,5	4,0	2,5	-1,5	2,5
Endonezya	1,7	1,9	5,4	2,8	2,3	-0,5	5,9
ABD	1,6	7,4	6,4	3,2	2,3	-0,9	2,5
Portekiz	-0,3	2,8	9,8	1,9	2,2	0,3	2,1
İtalya	-0,3	4,2	12,3	0,5	2,1	1,6	2,2
G. Kore	0,6	3,7	5,0	3,2	2,1	-1,1	2,5
Kanada	0,8	4,7	6,6	3,2	2,0	-1,2	2,2
Almanya	-0,5	5,4	10,8	3,0	2,0	-1,0	2,1
İspanya	-0,6	6,6	5,5	3,3	1,9	-1,4	2,3
Japonya	-0,9	0,5	3,9	2,9	1,8	-1,2	0,4
S. Arabistan	5,3	1,2	2,0	0,4	1,7	1,4	1,9
İsveç	0,4	3,9	10,2	3,0	1,6	-1,4	2,0
Fransa	0,1	3,5	6,8	4,1	1,5	-2,7	1,9
Gürcistan	2,4	13,9	9,8	0,4	1,3	0,9	5,1
İsviçre	-0,8	1,6	2,9	1,7	1,2	-0,5	0,6
Çin	0,3	1,5	1,8	-0,3	1,0	1,2	2,1

Kaynak: IMF

- Tablodan gelişmiş ülkelerin 2022 yılının ardından 2023 ve 2024 yıllarında enflasyonu önemli ölçüde düşürdükleri görülmektedir. 2024 yılında Azerbaycan, Hollanda, Gürcistan ve Portekiz'de enflasyonda nisbi bir artış yaşanmasına rağmen, enflasyon oranlarının kabul edilebilir düzeylerde kaldığı görülmektedir.

- Diğer taraftan, Arjantin ve Türkiye dışındaki birçok ülkenin enflasyon düzeylerini 2000-2024 dönem ortalamasına yaklaştırdığı görülmektedir. Bütünsel, tutarlı ve istikrarlı ekonomi politikalarıyla sağlanan bu başarıdan, Türkiye gibi 50 yıla yakın süredir yüksek enflasyon yaşayan ve bu nedenle geniş kitlelerin enflasyonla uyumlu davranış kazandığı bir ülkenin önemli dersler çıkarması mümkündür.

1.11. POLİTİKA FAİZLERİNDE GELİŞMELER

Enflasyonla mücadelede elde edilen başarılar ile merkez bankalarının politika faizleri arasında yakın ilişki olduğu söylenebilir. Bu savı teyit etmek amacıyla; Tablo 1.24'de önemli merkez bankalarının politika faizleri verilmiştir. Buna göre;

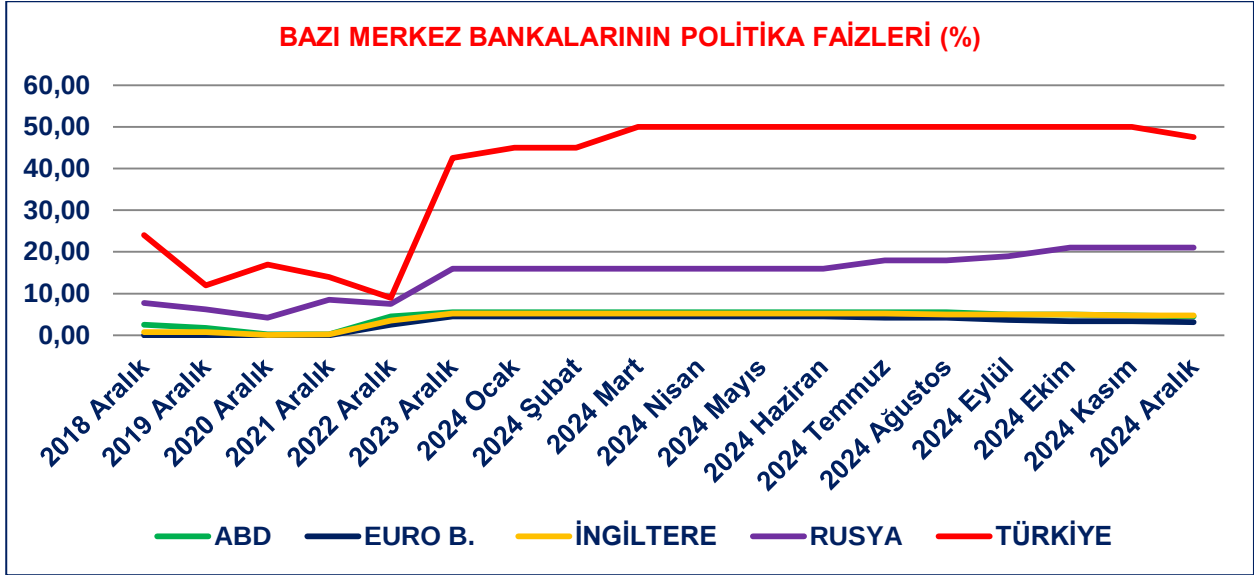
- Aldığı kararlar sadece ABD için değil küresel boyutta da önem taşıyan ABD merkez Bankası (FED) 2024 yılı içinde; ilki Eylül ayı (%0,50), ikincisi Kasım ayı (%0,25) ve üçüncüsü de Aralık ayında (%0,25) olmak üzere politika faizinde üç kez indirmeye gitmiştir. Böylece 2022 yılı Mart ayında yüzde 0,25'den yüzde 0,5'ye yükselterek başladığı faiz artışını, yüzde 5,5'den tersine döndürmüş ve 2024 yılını yüzde 4,5 ile kapatmıştır. Bu süreçte, enflasyon da aylık bazda yüzde 10 düzeylerinden yüzde 2-3 bandına düşürülmüştür.

TABLO 1.24: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE MERKEZ BANKASI POLİTİKA FAİZLERİ (%)

	ABD	EURO BÖLGESİ	İNGİLTERE	RUSYA	TÜRKİYE
2018 Aralık	2,50	0,00	0,75	7,75	24,00
2019 Aralık	1,75	0,00	0,75	6,25	12,00
2020 Aralık	0,25	0,00	0,10	4,25	17,00
2021 Aralık	0,25	0,00	0,25	8,50	14,00
2022 Aralık	4,50	2,50	3,50	7,50	9,00
2023 Aralık	5,50	4,50	5,25	16,00	42,50
2024 Ocak	5,50	4,50	5,25	16,00	45,00
2024 Şubat	5,50	4,50	5,25	16,00	45,00
2024 Mart	5,50	4,50	5,25	16,00	50,00
2024 Nisan	5,50	4,50	5,25	16,00	50,00
2024 Mayıs	5,50	4,50	5,25	16,00	50,00
2024 Haziran	5,50	4,50	5,25	16,00	50,00
2024 Temmuz	5,50	4,25	5,25	18,00	50,00
2024 Ağustos	5,50	4,25	5,00	18,00	50,00
2024 Eylül	5,00	3,65	5,00	19,00	50,00
2024 Ekim	5,00	3,40	5,00	21,00	50,00
2024 Kasım	4,75	3,40	4,75	21,00	50,00
2024 Aralık	4,50	3,15	4,75	21,00	47,50

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

- Avrupa Merkez Bankası (ECB) ise faiz artırımlarına biraz gecikmeli olarak ve 2022 yılı Temmuz ayında yüzde 0,00'dan yüzde 0,50'ye yükselterek başlamıştır. Bu artış ve faizleri yüksek tutma stratejisi 2024 yılı Haziran ayına kadar ve yüzde 4,50 düzeyinde sürmüştür. Bu tarihten sonra ise politika faizinde dört kez faiz indirimi yapılmış ve 2024 yılı yüzde 3,15 ile kapatılmıştır. Böylece ECB faiz artışlarına FED'den üç ay sonra başlamışken, faiz indirimlerine iki ay erken girmiştir.
- Küresel finans sisteminin bir diğer önemli merkez bankası olan İngiltere Merkez Bankası (BoE) faiz artışlarına FED ve ECB'den önce 2021 yılı Aralık ayında yüzde 0,10'dan yüzde 0,25'e yükselterek başlamıştır. Faiz artışları ve yüksek faiz düzeyi 2024 yılı Temmuz ayına kadar yüzde 5 ile devam etmiş ve Ağustos ayı ile birlikte indirimle gidilmiştir. Ancak BoE; FED'in üç, ECB'nin dört kez faiz indirimine karşılık, sadece iki indirim yapmış ve yıl sonunda faizleri yüzde 4,75 düzeyinde tutmuştur.

- İlki 20 Şubat 2014'de başlayıp giderek etkisini azaltan ve daha sonra da 24 Şubat 2022'de yeniden başlayan Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle, Rusya'nın ekonomik ve siyasi koşulları oldukça farklıdır. Bu nedenle, enflasyon ile politika faiz oranları yüksek ve istikrarsızdır. 2024 yılının başında yüzde 10 olan politika faizleri Temmuz, Eylül ve Ekim aylarında olmak üzere üç kez artırılmış ve yıl sonunu yüzde 21 ile kapatmıştır.
- Türkiye ise 2021 yılı Eylül ayında başladığı faiz indirimlerine, dünya genelinde faiz artırımlarının başlamasına rağmen, devam etmiştir. Yüzde 19 düzeyinden başlayan faiz indirimleri ve düşük faiz politikası yüzde 8,5 düzeyinde 2023 yılı Mayıs ayına kadar devam etmiştir. Genel seçimlerin tamamlanmasının ardından faiz artışları başlamış ve bu artışlar 2024 yılı Mart ayına kadar devam etmiştir. Bu aydan sonra yüzde 50 düzeyinde tutulan politika faizinde Aralık ayında yüzde 2,5 düzeyinde indirim gelmiş ve yıl yüzde 47,5 düzeyinde kapatılmıştır.

Yani, 2024 yılında enflasyonla mücadelede önemli ölçüde başarılı olan gelişmiş ülkeler faiz indirimlerine başlarken, aynı mücadelede faiz politikası boyutuyla farklı uygulamalar gerçekleştiren Türkiye; hem enflasyon, hem de faiz düzeyi itibarıyla farklı bir deneyim yaşamak zorunda kalmış ve dünya genelinden negatif ayrılmıştır.

1.12. BORSALARDA GELİŞMELER

Borsalar açısından 2024 yılının, 2023 yılında olduğu gibi, genel olarak olumlu geçtiğini söylemek mümkündür. Dünyanın önemli borsalarında endeks bazında yaşanan gelişmeleri değerlendirmek amacıyla Tablo 1.25'de borsaların ulusal paraları cinsinden getirilerini içeren istatistikler verilmiştir. Buradan;

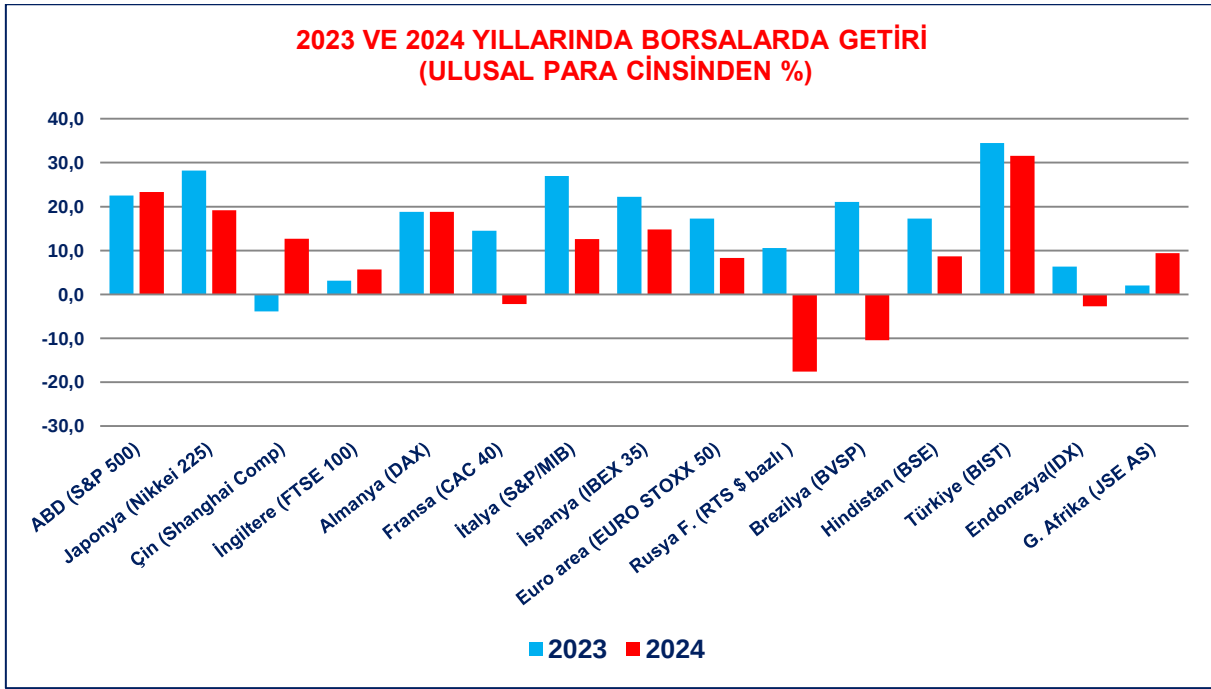
- 2024 yılında incelenen ülkeler içinde borsası nominal olarak kaybettiren ülkeler; Rusya, Brezilya, Endonezya ve Fransa olmuştur.

TABLO 1.25: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE BORSALARIN GETİRİLERİ (%)

	2019	2020	2021	2022	2023	2024	ORT.
ABD (S&P 500)	28,9	15,4	25,1	-19,2	22,5	23,3	16,0
Japonya (Nikkei 225)	18,2	16,5	6,9	-10,7	28,2	19,2	13,1
Çin (Shanghai Comp)	22,3	10,8	3,5	-14,2	-3,9	12,7	5,2
İngiltere (FTSE 100)	12,1	-12,5	16,4	2,7	3,1	5,7	4,6
Almanya (DAX)	25,5	3,9	18,6	-8,8	18,8	18,8	12,8
Fransa (CAC 40)	26,4	-6,1	32,9	-5,3	14,5	-2,2	10,0
İtalya (S&P/MIB)	28,3	-5,3	26,7	-9,1	27	12,6	13,4
İspanya (IBEX 35)	11,8	-14,4	8,9	-1,8	22,2	14,8	6,9
Euro area (EURO STOXX 50)	24,8	-4,4	23,6	-7,5	17,3	8,3	10,4
Rusya F. (RTS \$ bazlı)	45,3	-9,7	14,3	-40,5	10,6	-17,6	0,4
Arjantin (MERV)	37,6	23,2	63,7	140,8	381,2	172,5	136,5
Brezilya (BVSP)	31,6	3,3	-15,1	0,5	21,1	-10,4	5,2
Hindistan (BSE)	14,5	15,4	26,1	4,1	17,3	8,7	14,4
Türkiye (BIST)	25,4	27,6	35,8	197,3	34,5	31,6	58,7
Endonezya (IDX)	1,7	-4,2	11,4	3,5	6,3	-2,7	2,7
G. Afrika (JSE AS)	8,2	3,8	26,3	1,2	2	9,4	8,5

Kaynak: The Economist.com

- Bu yılın ulusal para cinsinden en çok kazandıran borsaları, 2023 yılında olduğu gibi, yine Arjantin ve Türkiye olmuştur. Arjantin borsası yüzde 172,5, Borsa İstanbul ise yüzde 31,6 oranı ile enflasyonun altında getiri sağlamıştır. Yıl sonunda doların Türkiye'de yüzde 20,3 oranında arttığı dikkate alınırsa, Borsa İstanbul'un yatırımcısına dolar bazında kazandırdığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu durum yabancıların borsadan çıkışını engellemeye yetmemiştir.

- Diğer taraftan, 2024 yılında gelişmiş ülke borsa endekslerinin de yüzde 10-25 aralığında kazanç sağladığı görülmektedir. Bu ülkelerde enflasyonun yüzde 5'in altında olduğu dikkate alındığında bu borsaların reel olarak iyi bir getiri sağladıklarını söylemek mümkündür.
- Bu arada incelenen borsaların 2019-2025 dönemi ortalaması olarak pozitif getiri sağladığı anlaşılmaktadır. Bu dönem için de Arjantin ve Türkiye borsalarının en yüksek getiriye sağlayarak pozitif ayrıştığı görülmektedir. Borsa İstanbul'un bu dönemde sağladığı yüzde 58,7'lik ortalama getiri hem ortalama enflasyonun (%39,3) hem de ortalama döviz sepeti (0,5\$+0,5€) artışının (%34,5) üzerindedir.

1.13. TASARRUFLARDA GELİŞMELER

Tüm ülkeler için en temel ve en önemli yatırım finansman kaynağı; kendi tasarruflarıdır. Bu tasarrufların düzeyi ise ülkelerin zenginlik düzeyi kadar ekonomi kültürleriyle de yakından ilgilidir. Bu açıdan bir değerlendirme yapabilmek amacıyla seçilmiş ülkelere ilişkin uzun dönemli ortalama tasarruf eğilimleri (Tasarruflar/GSYİH) Tablo 1.26'da verilmiştir. Buna göre;

- 2024 yılında incelenenler arasında tasarruf oranı yüksek ülkeler; Çin, G. Kore, İsviçre, Hindistan, İsveç, S. Arabistan ve Japonya olmuştur. Bu sıralamada; hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerin bulunuyor olması, daha önce de vurgulandığı gibi, tasarrufların kültürle de yakından ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

- 2024 yılında tasarruf oranı en fazla gerileyen ülkeler sırasıyla; Azerbaycan (%9,5), Gürcistan (%3,6), Türkiye (%3,3), Bulgaristan (%2,9) ve Romanya (%2,6) olmuştur. Bu veriler, Türkiye ve tüm komşularında tasarruflar boyutundan sorun yaşandığını ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

TABLO 1.26: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN TASARRUF ORANLARI (%)

	1980	1990	2000	2010	2020	2021	2022	2023	2024	2024-2023 (%)
Çin	32,6	38,6	35,4	50,9	44,5	45,3	45,7	43,0	43,4	0,5
G. Kore	25,3	39,4	34,2	35,1	35,9	36,7	34,4	34,2	34,9	0,7
Hindistan	17,4	25,2	25,1	36,9	29,8	30,9	31,0	32,7	32,5	-0,1
İsviçre	33,7	37,9	37,7	39,0	30,1	33,3	34,3	32,8	32,5	-0,3
İsveç	26,0	24,1	26,0	28,3	30,2	32,2	31,9	31,5	32,0	0,5
S. Arabistan	46,1	12,2	26,9	45,0	24,2	30,2	40,1	32,5	30,7	-1,8
Japonya	29,7	32,9	31,0	26,4	28,2	29,7	28,9	30,0	30,4	0,4
Hollanda	22,3	25,7	24,2	26,7	26,9	32,2	29,5	29,8	29,5	-0,3
Endonezya	20,4	23,1	24,9	33,6	31,9	31,7	30,7	30,4	29,4	-0,9
Rusya			32,7	24,8	25,8	29,5	33,3	28,2	27,7	-0,5
Almanya	21,5	24,3	22,2	25,2	28,1	29,6	27,2	27,8	27,2	-0,6
Macaristan	27,5	24,9	21,1	21,5	26,1	26,4	25,6	25,5	25,7	0,2
Meksika	22,0	17,3	19,7	23,0	22,6	21,3	21,5	24,3	24,0	-0,3
İspanya	19,8	21,5	22,4	18,8	21,4	22,6	23,0	23,7	23,8	0,1
Avusturalya	21,7	23,0	21,2	23,0	24,6	26,2	24,8	24,2	23,3	-0,9
Türkiye	22,7	21,8	21,3	21,8	27,1	30,6	30,0	26,6	23,2	-3,3
İtalya	22,8	19,9	21,1	17,6	21,7	24,1	23,0	22,7	23,2	0,4
Kanada	20,2	17,9	23,2	19,9	20,7	24,3	25,0	23,3	22,4	-0,9
Fransa	25,5	23,6	23,0	20,7	20,8	23,7	24,6	23,9	22,3	-1,6
Portekiz	30,6	28,0	17,9	10,7	17,9	19,9	19,5	21,0	21,5	0,5
Arjantin	20,7	15,5	12,5	17,3	17,3	19,6	17,2	15,6	21,2	5,6
Azerbaycan			16,2	44,1	22,0	31,5	38,2	28,4	18,9	-9,5
Polonya	30,9	26,9	18,8	15,8	21,2	20,5	19,7	19,6	18,3	-1,3
Gürcistan			-76,5	11,3	12,2	10,4	19,6	21,6	18,0	-3,6
ABD	22,1	18,7	20,7	15,3	18,2	17,6	18,3	17,4	17,9	0,6
Yunanistan	24,8	20,9	19,8	7,8	7,1	10,6	10,4	9,9	16,3	6,4
Romanya	16,2	25,2	17,1	21,8	19,6	19,1	17,9	18,7	16,1	-2,6
Bulgaristan	25,9	21,6	15,9	20,8	20,4	19,4	22,0	18,6	15,7	-2,9
B. Krallık	19,8	20,4	16,5	13,4	14,6	17,2	16,6	15,8	14,3	-1,5
Brezilya	18,3	19,8	14,9	17,9	14,4	17,1	16,0	15,1	14,1	-0,9
G. Afrika	33,4	19,5	14,9	16,3	14,3	16,5	14,9	13,9	13,7	-0,2

Kaynak: IMF

- 2024 yılında incelenen ülkeler arasında tasarruf oranlarını belirgin bir şekilde artıran ülkeler ise Yunanistan (%6,4) ve Arjantin (%5,6) olmuştur. Diğer ülkelerde ise tasarruf oranları oldukça düşük düzeyde artmış veya azalmıştır.
- Türkiye’de tasarruf oranları son üç yıldır gerilemektedir. Bu durum, ekonomide yavaşlama, gelir dağılımındaki bozulma ve artan tüketim isteği ile ilgilidir. Ancak, bu durumun bir an önce tersine çevrilmesi gerekmektedir.

1.14. YATIRIMLARDA GELİŞMELER

Günümüzde teknolojik alanında yaşanan gelişmeler; bir taraftan yeni yatırımları gerektirirken, diğer taraftan da mevcut yatırımlarda yenilenmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, her ülkenin yatırım stratejisini bu iki kanatlı ihtiyaçlar çerçevesinde şekillendirmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle yatırımların niceliksel artışı yanında niteliksel dönüşümü de önem kazanmıştır.

Seçilmiş ülkelerin yatırım oranlarının (yatırımlar/GSYİH) gelişimi Tablo 1.27’de verilmiştir. Bu oranlar incelendiğinde;

- 2024 yılında incelenen ülkeler arasında yatırım oranı en yüksek ülkeler; Çin, Hindistan, G. Kore, Endonezya ve S. Arabistan olmuştur. Bu ülkelerde yatırım oranları yüzde 30’un üzerindedir. Bu ülkeleri, yüzde 26 ve yüzde 25 oranlarıyla Japonya ve Türkiye izlemektedir.
- 2024 yılında yatırım oranı en fazla gerileyen ülkelerin sırasıyla; Türkiye (%4,4), Azerbaycan (%4,1), Fransa (%2,6), Bulgaristan (%2,2), Gürcistan (%2,1) ve Romanya (%2,1) olması beklenmektedir. Bu veriler, Rusya-Ukrayna savaşının hem Türkiye ve hem tüm komşularında tasarruf ve yatırım oranlarını olumsuz yönde etkilediği şeklinde değerlendirilebilir.
- 2024 yılında incelenen ülkeler arasında yatırım oranlarını belirgin bir şekilde artıran ülkelerin ise Yunanistan (%6,1) ve Arjantin (%1,86) olacağı öngörülmektedir.

TABLO 1.27: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN YATIRIM ORANLARI (%)

	1980	1990	2000	2010	2020	2021	2022	2023	2024	2024-2023
Çin	35,0	34,0	33,7	47,0	42,9	43,3	43,2	41,6	42,0	0,4
Hindistan	20,7	28,2	25,7	39,8	28,9	32,1	33,0	33,3	33,7	0,4
G. Kore	33,8	39,3	33,0	32,8	31,5	32,5	33,3	32,3	31,0	-1,2
Endonezya	31,9	42,5	25,1	32,9	32,3	31,4	29,7	30,5	30,5	0,0
S. Arabistan	22,9	15,7	19,3	30,9	27,7	25,4	26,4	29,3	30,3	1,0
Japonya	35,2	35,5	28,4	22,6	25,2	25,8	26,8	26,4	26,6	0,2
Türkiye	26,7	24,1	23,7	26,8	31,3	31,4	35,0	30,0	25,6	-4,4
İsveç	26,0	26,5	22,2	22,4	24,4	25,3	26,9	25,0	25,3	0,3
Rusya			16,4	20,7	23,5	22,7	22,8	25,7	25,0	-0,7
Meksika	29,6	22,5	22,3	23,3	20,2	21,6	22,7	24,6	24,7	0,2
İsviçre	34,2	35,0	27,2	26,0	29,6	26,4	24,8	25,9	24,3	-1,6
Macaristan	32,5	26,6	28,0	21,1	27,1	30,5	33,8	25,2	24,2	-1,0
Avusturalya	27,1	26,4	24,9	26,3	22,3	23,3	23,7	24,0	24,1	0,2
Gürcistan			42,6	20,9	24,6	20,7	24,1	25,9	23,8	-2,1
Romanya	28,1	30,5	19,7	27,0	24,5	26,3	27,1	25,7	23,6	-2,1
Kanada	22,4	21,3	20,6	23,5	22,7	24,3	25,4	24,0	23,4	-0,6
Yunanistan	28,7	24,5	25,8	17,9	14,4	17,7	21,1	16,8	22,9	6,1
Fransa	26,1	24,4	21,9	21,3	22,8	23,4	25,8	24,9	22,3	-2,6
İtalya	27,8	22,9	21,3	20,8	17,9	22,0	24,8	22,8	22,1	-0,7
ABD	23,3	21,5	23,7	18,7	21,4	21,3	22,0	21,5	21,8	0,3
Arjantin	20,3	11,4	15,3	17,7	16,6	17,9	17,8	18,8	20,6	1,8
Almanya	30,0	27,3	24,0	19,6	21,7	22,5	23,0	21,7	20,6	-1,1
İspanya	22,8	25,7	26,7	22,4	20,6	21,9	22,7	21,0	20,4	-0,6
Hollanda	22,7	23,2	22,5	20,0	21,4	22,2	22,9	20,0	19,5	-0,4
Portekiz	36,4	30,4	28,8	21,1	19,1	20,6	20,7	19,6	19,5	0,0
Polonya		25,2	24,5	21,0	18,8	21,8	22,1	18,1	17,5	-0,6
B. Krallık	19,1	23,2	18,3	16,1	17,6	17,7	18,7	17,7	17,1	-0,6
Bulgaristan	34,8	29,5	19,0	22,5	20,3	21,1	23,4	18,9	16,6	-2,2
Brezilya	21,3	18,5	18,9	21,8	16,1	19,5	18,1	16,1	15,9	-0,2
G. Afrika	29,7	18,2	15,1	17,6	12,3	12,8	15,4	15,5	15,5	-0,1
Azerbaycan			20,7	18,1	23,7	17,1	12,0	18,3	14,2	-4,1

Kaynak: IMF

- Türkiye'nin hem mevcut yatırımlarını yenilemesi hem de yarının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeni yatırımlarını artırması gerekmektedir. Buna karşın Türkiye'de tasarruf oranları son üç yıldır, yatırım oranları ise iki yıldır gerilemektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin yeni bir yatırım stratejisine ve buna destek verecek yeni bir büyüme/kalkınma modeline ihtiyacı bulunduğu söylenebilir.

Bununla birlikte, tasarruf ve yatırım oranlarının kendileri kadar aralarındaki düzey farklılıkları önem taşımaktadır. Bu boyutta bir değerlendirme yapabilmek amacıyla, Tablo 1.28'de tasarruf-yatırım dengesine ilişkin veriler bulunmaktadır. Buradan görülebileceği gibi,

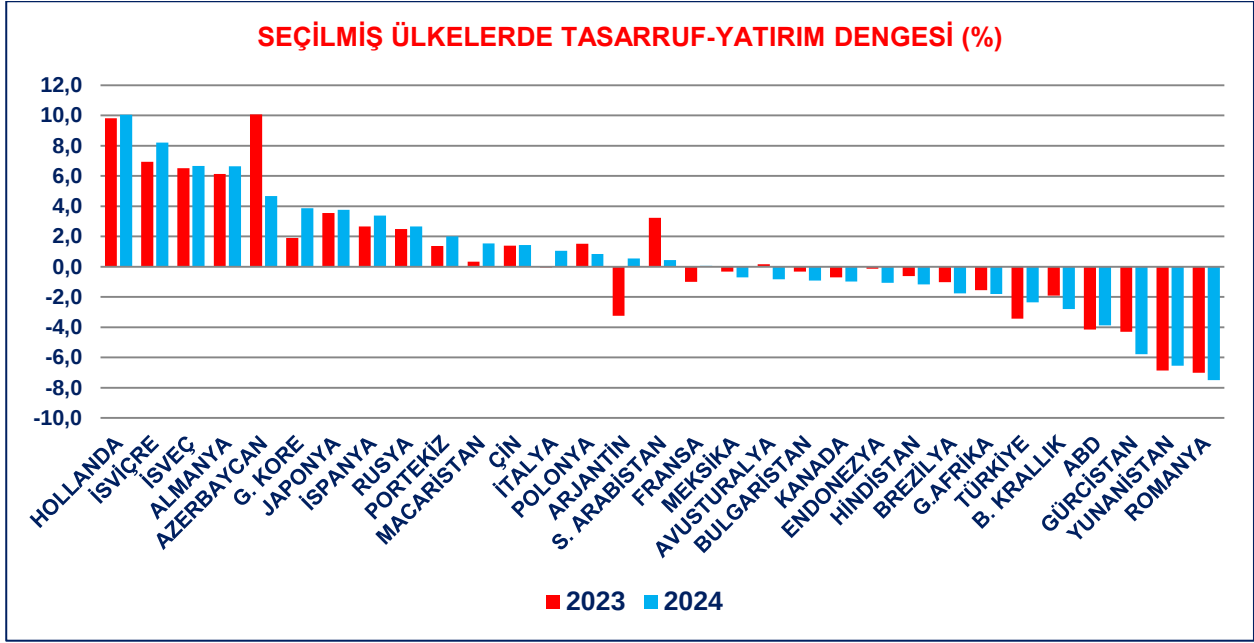
- Gelişmiş ülkelerin çok büyük bir bölümünde, ABD ve İngiltere dışında, tasarruf fazlası bulunmaktadır. Bu nedenle bu ülkeler sermaye ihracatçısı konumundadır. ABD ve İngiltere'nin tasarruf açığı bulunması, paraları rezerv para niteliği taşıdığı ve büyük miktarlarda yabancı sermaye çektikleri için bu ülkeler açısından sorunlu bir duruma karşılık gelmemektedir.

TABLO 1.28: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE TASARRUF-YATIRIM DENGESİ (%)

	1980	1990	2000	2010	2020	2021	2022	2023	2024
Hollanda	-0,4	2,5	1,7	6,7	5,5	10,0	6,6	9,8	10,0
İsviçre	-0,5	2,9	10,5	13,0	0,5	6,9	9,5	6,9	8,2
İsveç	0,0	-2,4	3,8	5,9	5,8	6,9	5,0	6,5	6,7
Almanya	-8,5	-3,0	-1,8	5,6	6,4	7,1	4,2	6,1	6,6
Azerbaycan	0,0	0,0	-4,5	26,0	-1,7	14,4	26,2	10,1	4,7
G. Kore	-8,5	0,1	1,2	2,3	4,4	4,2	1,1	1,9	3,9
Japonya	-5,5	-2,6	2,6	3,8	3,0	3,9	2,1	3,6	3,8
İspanya	-3,0	-4,2	-4,3	-3,6	0,8	0,7	0,3	2,7	3,4
Rusya	0,0	0,0	16,3	4,1	2,3	6,8	10,5	2,5	2,7
Portekiz	-5,8	-2,4	-10,9	-10,4	-1,2	-0,7	-1,2	1,4	2,0
Macaristan	-5,0	-1,7	-6,9	0,4	-1,0	-4,1	-8,2	0,3	1,5
Çin	-2,4	4,6	1,7	3,9	1,6	2,0	2,5	1,4	1,4
İtalya	-5,0	-3,0	-0,2	-3,2	3,8	2,1	-1,8	-0,1	1,1
Polonya	30,9	1,7	-5,7	-5,2	2,4	-1,3	-2,4	1,5	0,8
Arjantin	0,4	4,1	-2,8	-0,4	0,7	1,7	-0,6	-3,2	0,6
S. Arabistan	23,2	-3,5	7,6	14,1	-3,5	4,8	13,7	3,2	0,4
Fransa	-0,6	-0,8	1,1	-0,6	-2,0	0,3	-1,2	-1,0	0,0
Meksika	-7,6	-5,2	-2,6	-0,3	2,4	-0,3	-1,2	-0,3	-0,7
Avustralya	-5,4	-3,4	-3,7	-3,3	2,3	2,9	1,1	0,2	-0,8
Bulgaristan	-8,9	-7,9	-3,1	-1,7	0,1	-1,7	-1,4	-0,3	-0,9
Kanada	-2,2	-3,4	2,6	-3,6	-2,0	0,0	-0,4	-0,7	-1,0
Endonezya	-11,5	-19,4	-0,2	0,7	-0,4	0,3	1,0	-0,1	-1,1
Hindistan	-3,3	-3,0	-0,6	-2,9	0,9	-1,2	-2,0	-0,6	-1,2
Brezilya	-3,0	1,3	-4,0	-3,9	-1,7	-2,4	-2,1	-1,0	-1,8
G. Afrika	3,7	1,3	-0,2	-1,3	2,0	3,7	-0,5	-1,6	-1,8
Türkiye	-4,0	-2,3	-2,4	-5,0	-4,2	-0,8	-5,0	-3,4	-2,4
B. Krallık	0,7	-2,8	-1,8	-2,7	-3,0	-0,5	-2,1	-1,9	-2,8
ABD	-1,2	-2,8	-3,0	-3,4	-3,2	-3,7	-3,7	-4,1	-3,9
Gürcistan	0,0	0,0	-119,1	-9,6	-12,4	-10,3	-4,5	-4,3	-5,8
Yunanistan	-3,9	-3,6	-6,0	-10,1	-7,3	-7,1	-10,7	-6,9	-6,6
Romanya	-11,9	-5,3	-2,6	-5,2	-4,9	-7,2	-9,2	-7,0	-7,5

Kaynak: IMF

- Hollanda, İsviçre, İsveç, Almanya, G. Kore ve Japonya gibi cari fazla veren ülkeler, tasarruf fazlası=cari fazla dengliği gereği tasarruf fazlası da vermektedir.
- 2024 yılında en fazla tasarruf açığı vermesi beklenen ülkeler ise sırasıyla; Romanya, Yunanistan, Gürcistan, ABD, İngiltere ve Türkiye'dir.

- Tasarruf ve yatırım dengesine ilişkin tablo ve grafik; dünyanın tasarruf fazlası ve açığı olanlar şeklinde iki gruba ayrıldığını ve bu iki grup arasında adeta sıfır toplamı bir oyun oynandığını ortaya koymaktadır.

1.15. DÜNYA GIDA FİYATLARINDA GELİŞMELER

Gıda güvenliği ve güvenilirliği tüm ülkelerde önemli bir gündem maddesi olmaya devam etmektedir. Önce 2008 ve 2011 yıllarında yaşanan geçici gıda krizleri, ardından pandemiye eklenen Rusya-Ukrayna savaşının gıda fiyatlarını son 30 yılın en yüksek değerlerine taşıması, bu durumun başlıca belirleyenleri olarak ifade edilebilir. Ayrıca, küresel iklim değişikliğinin yarattığı ve getireceği ilave riskler de konuyu daimi gündem maddesi yapmaktadır.

Uluslararası Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) genel ve alt gruplar ile hazırladığı Gıda Fiyat Endeksi istatistikleri Tablo 1.29'da verilmiştir. Bu verilere göre;

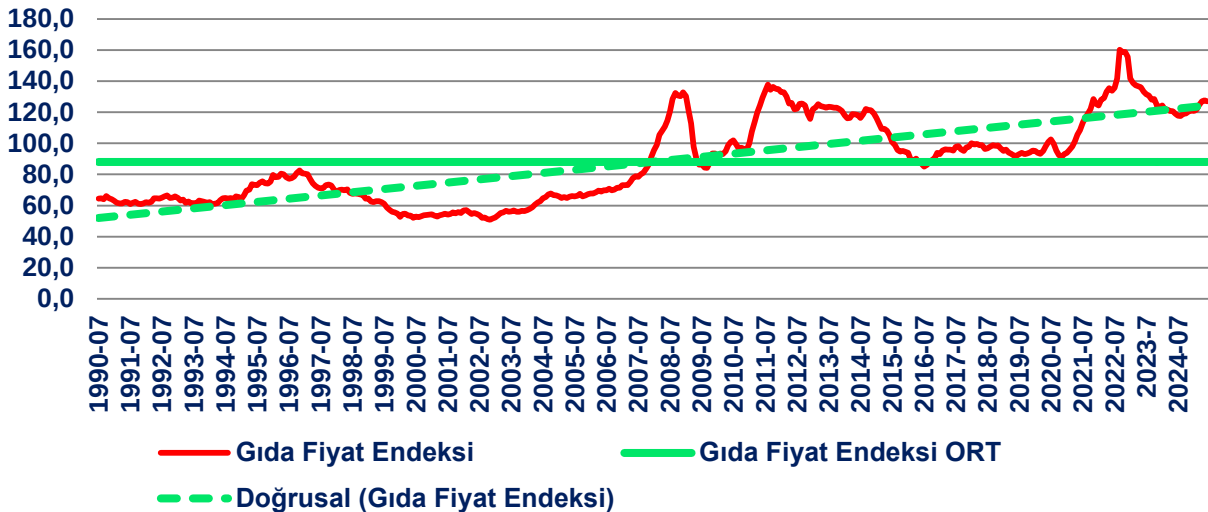
- 1990-2024 döneminde yıllık ortalama olarak FAO Gıda Fiyatları endeksi, dolayısıyla gıda fiyatları en yüksek düzeyine; 144,5 ile 2022 yılında ulaşmıştır. Bu yılın ardından ise en yüksek Gıda Fiyat Endeksi ile 2011 yılında karşılaşılmıştır.
- Gıda fiyatları endeksi rekor kırdığı 2022 yılının ardından 2023 yılında yüzde 13,8 oranında gerilemiştir. Bu eğilim azalarak da olsa, 2024 yılında devam etmiş ve endeks bu yıl yüzde 2,1 oranında gerilemiştir.

TABLO 1.29: FAO GIDA FİYATLARI ENDEKSİ (2014-16=100)

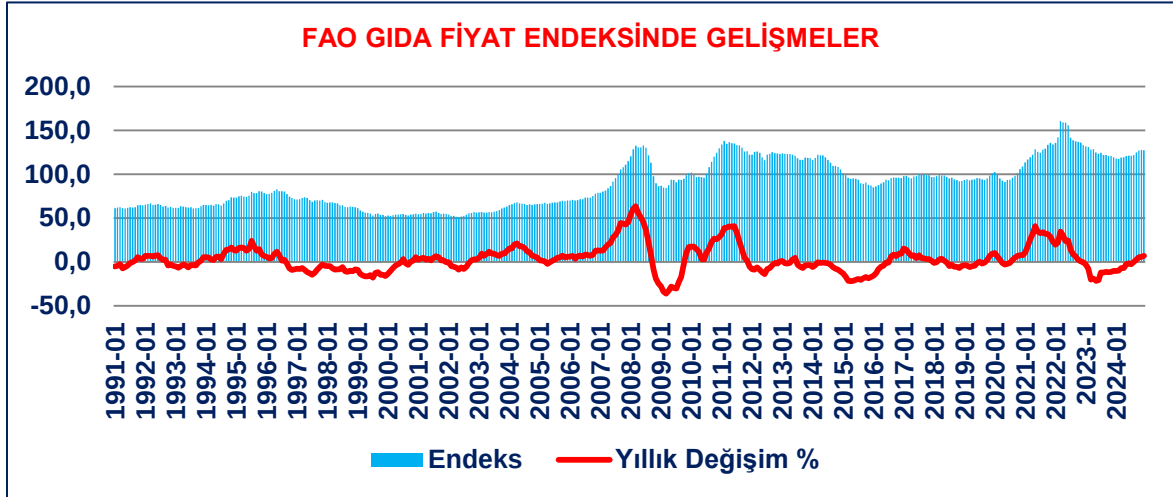
	GENEL	Et	Süt Ürünleri	Hububat	Yağlı Tohumlar	Şeker
1990	63	81,5	42,6	58,1	45,5	77,7
1995	76,6	84,6	62,7	70,8	80	82,2
2000	53,3	60,3	54,5	51,4	42,9	50,6
2005	67,6	72,6	77,2	60,8	64,4	61,2
2006	72,9	71,4	73,1	71,2	70,5	91,4
2007	94,6	77,8	122,4	100,9	107,3	62,4
2008	117,7	90,8	132,3	137,6	141,1	79,2
2009	91,8	81,6	91,4	97,2	94,4	112,2
2010	106,9	91,4	111,9	107,5	122,0	131,7
2011	131,8	105,0	129,9	142,2	156,5	160,9
2012	122,8	104,7	111,7	137,4	138,3	133,3
2013	120,1	106,2	140,9	129,1	119,5	109,5
2014	115,0	112,1	130,2	115,8	110,6	105,2
2015	93,1	96,8	87,1	95,9	89,9	83,2
2016	92,0	91,1	82,6	88,3	99,4	111,6
2017	97,9	97,5	108,0	91,0	101,9	99,1
2018	95,8	94,4	107,3	100,8	87,8	77,4
2019	94,9	99,5	102,8	96,6	83,2	78,6
2020	98,1	95,3	101,8	103,1	99,4	79,5
2021	125,7	107,5	119,6	131,2	164,9	109,3
2022	144,5	118,3	149,5	154,7	187,8	114,5
2023	124,5	114,1	123,7	130,9	126,3	145,0
2024	122,0	117,2	129,6	113,5	138,2	125,8
Değişim (%)	-2,1	2,7	4,7	-13,3	9,4	-13,2

Kaynak: FAO

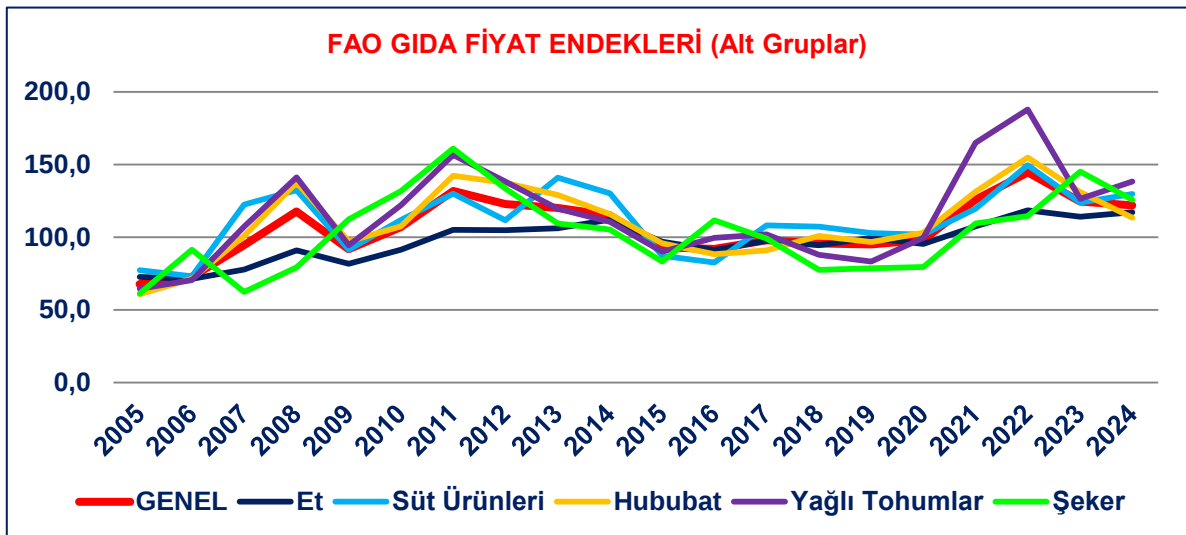
- FAO Gıda Fiyat Endeksinin aylık bazlı uzun dönem ortalama değeri ile trend çizgisi incelendiğinde, genel fiyat trendinin artış yönünde olduğu ve fiyatların 2008 yılı sonrasında ortalama fiyatların üzerinde kaldığı anlaşılmaktadır. Yani, gıda fiyatları 2008 sonrasında önceki döneme göre bir üst platoya yerleşmiştir. Dolayısıyla, dünyadaki yoksul kesimler için gıdaya erişim konusu daha da derin bir sorun haline gelmiştir.

FAO GIDA FİYAT ENDEKSİNİN GELİŞİMİ (2014-2016=100)

- Aylık bazlı FAO Gıda Fiyat Endeksi ve bu endeksteği yıllık değışmeler incelendiğinde ise; 2008 yılına kadar gerek endeks, gerekse endeksteği değışmelerin oldukça istikrarlı olduğu görölmektedir. Ancak, bu tarihten sonra endeks artış eğilimine girerken endeksteği değışmeler de daha istikrarsız hale gelmiştir.

- Diğer taraftan, 2024 yılında alt ürün gruplarındaki fiyat gelişmeleri incelendiğinde; yağlı tohumların fiyatlarının yüzde 9,4, süt ürünleri fiyatlarının yüzde 4,7, et fiyatlarının yüzde 2,7 oranında arttığı görölmektedir. Bu yıl ayrıca şeker fiyatları yüzde 13,2, hububat fiyatları ise yüzde 13,3 oranında gerilemiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, gıda fiyatları ve dolayısıyla tarımsal üretimin planlanması konusu tüm ülkeler açısından öncelikli hale gelmiştir. Dolayısıyla, tarım ve gıda konusunun tüm ülke yönetimlerince özel ilgiye tabi tutulması gerekmektedir.

1.16. KÜRESEL REKABET GÜÇLERİNDE GELİŞMELER

Dünya Rekabetçilik Merkezi (WCC) tarafından 2024 yılına ilişkin ülkeler bazındaki farklı rekabet gücü endeksleri 67 ülkeyi kapsayacak şekilde yayınlanmıştır. Tablo 1.30'da yer alan verilere göre;

- 2024 yılında Dünya Rekabet Gücü Endeksi'nde ilk sıralarda; Singapur, İsviçre, Danimarka, İrlanda ve Hong Kong bulunmaktadır. Bu ülkeleri ise İsveç, Birleşik Arap Emirlikleri, Tayvan ve Hollanda izlemektedir. Bu ülkelerin coğrafya ve nüfus olarak küçük ülkeler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, küçük olmanın sağladığı esnekliklerden faydalandıkları söylenebilir.
- 2024 yılında rekabet gücü sıralamasında dünya ekonomisinin lokomotif ülkelerinden ABD üç sıra gerileyerek 12., Kanada dört sıra gerileyerek 19., Almanya dört sıra gerileyerek 26., Japonya üç sıra gerileyerek 38. sıraya düşmüştür. Çin yedi sıra yükselerek 14., G. Kore sekiz sıra yükselerek 20., Hindistan bir sıra yükselerek 39. olmuştur.

TABLO 1.30: DÜNYA REKABET GÜCÜ SIRALAMASI

ÜLKE	2021	2022	2023	2024	ÜLKE	2021	2022	2023	2024	ÜLKE	2021	2022	2023	2024
Singapur	5	3	4	1	Almanya	15	15	22	26	Ürdün	49	56	54	48
İsviçre	1	2	3	2	Avusturya	19	20	24	26	Portoriko				49
Danimarka	3	1	1	3	Endonezya	37	44	34	27	Hırvatistan	59	46	50	51
İrlanda	13	11	2	4	B. Krallık	18	23	29	28	Romanya	48	51	48	52
Hong Kong	7	5	7	5	Çekya	33	26	18	29	Filipinler	52	48	52	52
İsveç	2	4	6	6	Litvanya	30	29	32	30	Türkiye	51	52	47	53
BAE	9	12	10	7	Fransa	29	28	33	31	Macaristan	42	39	46	54
Tayvan	8	7	6	8	Y. Zelanda	20	31	31	32	Botsvana	61	58	59	55
Hollanda	4	6	5	9	Estonya	26	22	26	33	Meksika	55	55	56	56
Norveç	6	9	14	10	Malezya	25	32	27	34	Kolombiya	56	57	58	57
Katar	17	18	12	11	Kazakistan	35	43	37	35	Bulgaristan	53	53	57	58
ABD	10	10	9	12	Portekiz	36	42	39	36	Slovakya	50	49	53	59
Avustralya	22	19	19	13	Kuveyt			38	37	G. Afrika	62	60	61	60
Çin	16	17	21	14	Japonya	31	34	35	38	Moğolistan	60	61	62	61
Finlandiya	11	8	11	15	Hindistan	43	37	40	39	Brezilya	57	59	60	62
Arabistan	32	24	17	16	İspanya	39	36	36	40	Peru	58	54	55	63
İzlanda	21	16	16	17	Polonya	47	50	43	41	Nijerya				64
Belçika	24	21	13	18	İtalya	41	41	41	42	Gana				65
Kanada	14	14	15	19	G. Kıbrıs	33	40	45	43	Arjantin	63	62	63	66
G. Kore	23	27	28	20	Şili	44	45	44	44	Venezuela	64	63	64	67
İsrail	27	25	23	22	Letonya	38	35	51	45	Ukrayna	54	-	-	-
Lüksemburg	12	13	20	23	Slovenya	40	38	42	46	Rusya	45	-	-	-
Tayland	28	33	30	25	Yunanistan	46	47	49	47					

Kaynak: IMD, World Competitiveness Center

- Türkiye ise 2024 yılında altı basamak gerilemiş ve 47. sıradan 53. sıraya düşmüştür. Bu sıra, Türkiye'nin gördüğü en kötü konumlardan biri olmuştur. Bu sıranın Türkiye'nin potansiyelleriyle uyumlu olmadığı açıktır. Türkiye'de ekonomi yönetiminin, bu olumsuz gelişmenin kaynaklarını iyi incelemesi ve sorun kaynaklarını çözmesi uygun olacaktır.
- Bu açıdan, Dünya Rekabet Gücü Endeksinin alt boyutlarına da bakılması gerekmektedir. Buna göre; 2024 yılında Türkiye'nin ekonomik performans alt boyutunda on sıra yükselerek 33., Kamu/yönetim etkinliği alt boyutunda 57'den 61'e, iş dünyasının etkinliğinde 44'ten 49'a, altyapıda ise 48'den 50'ye gerilediği görülmektedir.

Tablo 1.31'de Dünya Rekabet Gücü Sıralaması alt endekslerinin dışındaki; Dünya Dijital Rekabet Gücü Endeksi ile Dünya Yetenek Endeksi ve alt boyutlarına ilişkin veriler de bulunmaktadır. Bu verilere göre ise;

- Dijital Rekabet Gücü sıralamasında; Türkiye 2024 yılında iki basamak gerilemiş ve 55.'liğe düşmüştür. Bu sıra, dün ve bugün yeterli rekabet gücü kazanamayan Türkiye'nin yarının gerektirdiği rekabet iklimine de kavuşmasının zorluğuna işaret etmektedir. Türkiye'nin bu endeksin alt boyutlarından Bilgi'de 60. Teknoloji'de 58. ve Geleceğe Hazır Olmada 46. sırada bulunması, dijital rekabette ayakta kalabilmek için hemen ve yeni şeyler yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

TABLO 1.31: FARKLI REKABET ENDEKSLERİNDE TÜRKİYE’NİN DURUMU

DÜNYA REKABET GÜCÜ SIRALAMASI (67 ÜLKE)								
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
GENEL SIRA	47	46	51	46	51	52	47	53
EKONOMİK PERFORMANS	43	52	51	57	46	37	43	33
KAMU/YÖNETİM ETKİNLİĞİ	41	45	55	51	60	58	57	61
İŞ DÜNYASININ ETKİNLİĞİ	43	41	48	36	46	55	44	49
ALTYAPI	48	50	46	43	46	50	48	50
DÜNYA DİJİTAL REKABET GÜCÜ SIRALAMASI (67 ÜLKE)								
GENEL	52	52	52	44	48	54	53	55
BİLGİ	60	59	60	56	57	59	61	60
Yetenek	49	49	52	38	49	47	51	51
Eğitim-Öğretim	63	62	63	62	63	63	63	64
Bilimsel yoğunlaşma)	48	48	43	45	41	41	41	45
TEKNOLOJİ	49	45	48	42	52	54	55	58
Yasal çerçeve	40	37	38	34	41	44	40	37
Sermaye	47	41	56	51	60	60	60	63
Teknolojik yapı	51	51	50	51	48	52	53	56
GELECEĞE HAZIR OLMA	40	42	41	34	41	44	44	46
Uyumlu davranışlar	36	42	38	32	34	42	40	46
İş becerisi	39	42	44	20	29	42	35	46
IT entegrasyonu	51	50	48	42	47	54	55	49
DÜNYA YETENEK SIRALAMASI (67 ÜLKE)								
GENEL	53	51	58	46	53	53	49	57
YATIRIM VE GELİŞME	52	58	58	46	52	51	51	55
ÇEKİCİLİK	51	50	53	46	56	57	44	56
HAZIRLIKLIL OLMA	51	48	56	41	55	50	43	58

Kaynak: IMD, World Competitiveness Center

- İncelenen göstergeler içinde Dünya Yetenek Sıralaması, Türkiye’nin en kötü olduğu endekstir. Bu endeksin Yatırım ve Gelişme, Çekicilik ve Hazırlıklı Olma olmak üzere üç alt endeksi bulunmaktadır. Bu Endeks çerçevesinde Türkiye 2023 yılında 49. sırada bulunurken 2024 yılında 57. sıraya düşmüştür.
- Rekabet gücü ölçümünü farklı yöntemlerle ve farklı boyutlardan yapan her üç endekste, Türkiye’nin 2017-2024 dönemini kapsayan yıllardaki sıralamasına ilişkin grafik incelendiğinde, sıralamadaki yerimizin hem gerilediğini, hem de istikrarsızlaştığını söylemek mümkündür.

- Bu veriler ve grafik çerçevesinde; Türkiye'nin eğitim sistemini, kurumsal yapılarını ve yönlendirme/teşvik mekanizmalarını gözden geçirmesi ve yenilemesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, bir taraftan ülkeden beyin göçünün engellenmesi ve hatta tersine beyin göçünün koşullarının oluşturulması için çaba harcanması gerekmektedir.

2024 yılındaki ekonomik gelişmelerin küresel ve ülkeler boyutundan incelendiği bu bölümde yapılan analizler çerçevesinde; 2024 yılının üretim açısından 2023 yılına benzer, ticaret açısından daha iyi koşullarda geçtiğini, enflasyonla mücadelede ise genel olarak ilave başarı elde edildiğini söylemek mümkündür.

II. BÖLÜM

2024 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Bu bölümde küresel boyutta; üretimde göreceli istikrarın sağlandığı, ticaret hacminde önceki yıla göre belirgin iyileşmenin yaşandığı, enflasyonla mücadelede önemli mesafenin alındığı 2024 yılında, Türkiye ekonomisindeki gelişmeler detaylı olarak analiz edilecektir. Bu analizleri niteliksel boyutta güçlendirebilmek için öncelikle Türkiye ekonomisinin temel dengeleri ve 2023 yılından devralınan miras ortaya konulacaktır.

2.1. 2024 YILINA GELİRKEN: BUGÜNÜN DÜNÜ

Türkiye tipik bir gelişmekte olan ülkedir. Bu sebeple, henüz temel ekonomik dengelerini sağlıklı bir zemine oturtamamış, çoğu zaman cari açık, bütçe açığı ve tasarruf açığı sorunlarıyla eşanlı olarak karşılaşmıştır. Bu durum kalkınmanın finansmanı için dış kaynak ihtiyacını adeta sürekli hale getirmiştir. Tablo 2.1’de, 1980-2023 dönem ortalaması olarak, Türkiye ekonomisinde hem cari açık (tasarruf açığı) hem de bütçe açığı verilmiştir.

TABLO 2.1: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TEMEL DENGELER (%)

GÖSTERGE	1980-89	1990-99	2000-09	2010-19	1980-02	2003-23	1980-23
İhracat/GSYİH	7,4	8,7	15,0	18,2	8,7	18,7	13,5
İthalat/GSYİH	11,2	14,3	22,9	26,6	13,8	27,1	20,2
(İhracat + İthalat)/GSYİH	18,6	23,0	37,8	44,8	22,6	45,8	33,7
Tasarruflar /GSYİH	19,7	23,6	22,2	24,5	21,5	23,1	22,3
Yatırımlar /GSYİH	20,4	22,7	24,6	26,2	21,3	24,7	22,9
Tasarruf-Yatırım Dengesi (S-I)	-0,7	0,9	-2,4	-1,7	0,2	-1,6	-0,7
Cari Denge/ GSYİH	-1,2	-0,6	-3,3	-5,3	-0,9	-4,7	-2,7
Bütçe Dengesi/ GSYİH	-2,0	-4,6	-5,6	-1,7	-4,2	-2,5	-3,4
Dış borç/GSYİH	26,5	32,4	43,3	45,9	32,4	45,1	38,4

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCMB, HMB

Alt dönemler bazında bir değerlendirme yapıldığında; 2003-2023 döneminde, 1980-2002 dönemine göre, cari açık ve tasarruf açığında kötüleşme, bütçe açığında ise kısmi bir iyileşme yaşandığı görülmektedir. Bu iki farklı dönemde Türkiye ekonomisinin; ithalat ve ihracat toplamının GSYİH’ya oranı olarak tanımlanan dışa açıklık düzeyinde önemli artış yaşandığı anlaşılmaktadır. 1980-2002 döneminde yüzde 22,6 olan bu oran 2003-2023 döneminde yüzde 45,8’e yükselmiştir.

Bu veriler çerçevesinde, 2002 sonrası dönemde bütçe dışındaki temel dengelerde bozulma yaşandığı, dış kaynak ihtiyacının arttığı, dışa açıklık oranındaki artışla, Türkiye ekonomisinin küresel gelişmelerden daha fazla etkilenmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu gelişmede ulusal faktörlerin yanı sıra küresel faktörler de etkili olmuştur.

1990 sonrasında, Doğu blokunun yıkılmasıyla küreselleşme sürecinin hem zemin hem de hız açısından ivme kazanması, küresel ticaret hacmi ve sermaye hareketlerini de hızlandırmıştır. Bu süreçte; arz fazlası mal, para ve sermaye olan ülkelerde pazar büyümüş, arz açığı olan ülkelerde tedarik imkanları genişlemiştir. 1980 yılında yaklaşık 2 trilyon dolar olan mal ihracatı 2023 yılı sonunda 23,4 trilyon dolara yükselmiştir. Hizmet ticaretiyle birlikte de, bu tutar 31 trilyon doları aşmıştır. Yine, 2022 yılı sonunda küresel doğrudan yatırım tutarı 38,8 trilyon dolara, küresel portföy yatırımları tutarı ise 69 trilyon dolara ulaşmıştır.

Türkiye, 1980 sonrası dönemde önce dış ticarete, sonra da sermaye hareketlerinde serbestleşmeye gitmiştir. Böylece küresel gelişmelere açık hale gelmiş, hem mal ve hizmet dış ticareti hem de küresel para ve sermaye hareketlerinden etkilenmiştir. Tablo 2.1 ve 2.2’den görüldüğü gibi 1984-2002 döneminde yüzde 22,6 olan dışa açıklık oranı 2003-2023 döneminde yüzde 45,8’e yükselmiştir. Yine doğrudan yatırım, portföy yatırımı ve efektif-mevduat-kredi kanallarından toplamda ülkeye giren net dış kaynak 32,1 milyar dolardan 688,3 milyar dolara yükselmiştir. Bu verilere göre; Türkiye’nin küreselleşme sürecinin tüm boyutlarından etkilendiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye’den çıkandan daha fazla kaynak Türkiye’ye gelmiş, buna bağlı olarak Türkiye’nin yurtdışından elde ettiğinden daha fazla getiri yabancılara ödenmiştir. Bu gelişmelerin önemli makroekonomik etkiler yaratması kaçınılmazdır. Dış kaynak girişinin etkilerini dönemsel ve sistematik olarak ortaya koyan Tablo 2.2 incelendiğinde;

- Gerek toplamda, gerekse yıllık ortalama olarak 2003 sonrası dönemde Türkiye’ye büyük miktarda net dış kaynak girişi olmuştur. Bu kaynaklar, TCMB döviz rezervlerinin artmasını da sağlamıştır.
- Bu ve ilgili diğer gelişmelere bağlı olarak TL’nin dolar karşısında değerlenmesi söz konusu olmuş, yani dolar almak için gerekli TL miktarı reel olarak gerilemiştir. Bu gelişme, teorik beklentiye uygun olarak cari açığı ve bu açığın en önemli kaynağı olan dış ticaret açığını rekor düzeylerde artırmıştır.
- Dış kaynak girişindeki artışın etkisiyle TL değerlenmektedir. Bu değerlenme enflasyonla mücadeleye destek vererek enflasyonun ve de faizlerin gerilemesine imkan tanımaktadır. Bu imkan ise hanehalkının ve özel sektörün kredi kullanımını teşvik etmiştir. 2003 sonrası dönemde hem hanehalkı, hem de özel sektör kredi hacmi reel olarak çok yüksek düzeylere ulaşmış, özel tüketim ve toplam yatırımların reel büyüme hızında artış gerçekleşmiştir.

- Bu şekilde ekonominin büyüme hızı yükselmiş, bu da istihdam artışını desteklemiştir. Ancak, bu gelişmeler işsizlik oranının artmasını engelleyememiştir. Bu da yatırım ve üretimle ihracat yerine tüketim çekişli büyümenin ön plana çıkmasının bir sonucu olmuştur.

TABLO 2.2: NET DİŞ KAYNAK HAREKETİ VE MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER

GÖSTERGE	1984-2002	2003-2023	1984-2023	Gelişme Şekli
Net Toplam Dış Kaynak girişi (Milyon Dolar)	32.114	688.361	720.475	Çok Büyük artış
DÖNEM ORTALAMALARI				
Net Ortalama Dış Kaynak girişi (Milyon Dolar)	1.690	32.779	18.012	Çok Büyük artış
TCMB Net Uluslararası Rezervler (Milyon Dolar)	-3.939	29.123	13.475	Çok Büyük artış
Reel Dolar Kuru (1980 bazlı)*	72,6	44,7	57,9	Değerli TL
Hanehalkı Kredi Hacmi (Reel Milyar TL)	193,3***	4.265,9	2.504,8**	Çok Büyük artış
Özel Sektör Kredi Hacmi (Reel Milyar TL)	1.748,1***	13.777,7	8.575,7**	Çok Büyük artış
Özel Tüketim Büyümesi (%)	3,4	6,4	5,0	Büyük artış
Kamu Tüketimi Büyümesi %	4,5	4,9	4,7	Artış
Toplam Yatırımlarda Büyüme (%)	6,6	8,0	7,4	Artış
Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	-10.934	-64.568	-39.092	Çok Büyük artış
Cari denge (Milyon Dolar)	-1.182	-31.294	-16.991	Çok Büyük artış
Bütçe Dengesi (Reel Milyar TL)	-26.272	-35.250	-32.384	Artış
Özelleştirme Tutarı (Milyon Dolar)	469,8	3.020,4	1.881,1	Büyük artış
TÜFE Enflasyonu (%)	64,8	16,7	39,5	Belirgin düşüş
Hazine borçlanma faizi (Cari %)	84,5	15,7	48,4	Belirgin düşüş
Hazine borçlanma faizi (Reel %)	19,7	-0,9	8,9	Negatif finansman maliyeti
Dış Borç Soku (Milyon Dolar)	65.485	345.807	214.314	Çok Büyük artış
Büyüme (%)	4,1	5,4	4,8	Artış
İstihdam (Bin kişi)	17.623	24.585	21.323	Büyük artış
İşsizlik Oranı (%)	8,3	10,6	9,5	Artış

(*) 2009 bazlı GSYİH deflatörünün 1980 bazlıya dönüştürülmüş şekliyle elde edilmiştir.

(**) 1986-2023 dönemi içindir. (***)1986-2002 dönemi içindir.

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCMB, HMB

- Üretim gücü yeterince artmadan talep gücü ithal kaynaklarla artan Türkiye'nin dış ticaret ve cari dengesindeki açıkların çok büyük oranda artması kaçınılmaz olmuştur.
- Dış açıklardaki büyük oranlı artışların uzun süre sürdürülebilmesi ise önce petrodolar bolluğu, sonrasında da 2008-2009 küresel finans krizinde AB ve özellikle de ABD'nin yarattığı likidite bolluğundan Türkiye'nin de payına bir şeyler düşmesiyle mümkün olabilmıştır. Ancak, bu 2003 sonrası dönemde dış borç stokunun büyük oranda artmasıyla sonuçlanmıştır.
- Bugün gelinen noktada gerek küresel koşullar, gerekse iç makro koşullar; dış kaynağa ve de tüketim çekişine bağlı büyümenin sürdürülemez hale geldiğini ortaya koymaktadır. Tüm kesimler yani devlet, özel sektör ve vatandaşlar büyük bir borç yükü ile karşı karşıyadır. Üstelik bu borçlar, çok daha yüksek faizle çevrilmek durumundadır.

Bu da zaten yetersiz olan iç tasarrufların daha çok dışarıya transferi anlamına gelecektir. Dolayısıyla, mevcut koşullar ve politikalar çerçevesinde dış kaynak girişinin imkan sağladığı tüketim çeşitli büyümede sona gelinmiştir.

Bu bağlamda, Türkiye'yi zorlu bir süreç beklemektedir. Türkiye'nin yeni bir büyüme modeline ve radikal ekonomik önlemlere ihtiyacı bulunmaktadır. Bu önlemlerin dış kaynağa bağımlılığı azaltıcı, ihracata dönük, üretim deseninin teknolojik yapısını değiştirmeye yönelik olması gerekmektedir. Ancak, böylesi bir dönüşümün sadece ekonomi referanslı önlemlerle gerçekleştirilmesi de mümkün değildir. Türkiye'nin değişim değil, köklü ve bütünsel bir dönüşüm geçirmesi gerekmektedir.

2.2. 2023 YILINDAN DEVRALINAN MİRAS

Türkiye; potansiyelleri oldukça büyük, özel ve özgün bir ülkedir. Ancak, bu potansiyellerin yeterince ve doğru kullanılması konusunda alınması gereken mesafeler bulunmaktadır. Alınan mesafe ve geline nokta ortaya koyabilmek amacıyla, Tablo 2.3'de temel ekonomik göstergeler verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi;

- Ekonomi 2023 yılında yüzde 5,1 oranında büyümüş, bunun sonucunda GSYİH cari TL bazında 26,5 trilyon TL'ye, dolar bazında ise bir trilyon 130 milyar dolara yükselmiştir.
- Bu yılın sonunda işgücüne katılım oranı yüzde 53,3'e yükselirken istihdam düzeyinde 31,6 milyon kişi ile tarihi rekor kırılmış, işsizlik oranı yüzde 9,4'e gerilemiştir. Bu oran ise 2013 yılı sonrasının yani son yılın en düşük oranı olmuştur.
- 2023 yılında dış ticaret ve cari dengedeki açık azalmıştır. Cari açık 40,4 milyar dolara, dış ticaret açığı 86,2 milyar dolara gerilemiş ve dış denge boyutundan 2024 yılına kısmi bir iyileşme aktarılmıştır.

TABLO 2.3: 2023 YILI SONUNDA GENEL EKONOMİK DURUM

GÖSTERGE	2010	2015	2020	2021	2022	2023
GSYH (Yıllık Reel % Değişim)	8,4	6,1	1,9	11,4	5,5	5,1
GSYH (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)	1.168	2.351	5.049	7.256	15.012	26.546
GSYH (Milyon \$)	777	867	717	808	906	1.130
İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (%)	73,8	76,8	71,9	76,6	77,2	76,3
İstihdam (Bin Kişi)	21.858	26.621	26.695	28.797	30.752	31.632
İşgücüne Katılım Oranı	46,5	51,3	49,1	51,4	53,1	53,3
İşsizlik Oranı	11,1	10,3	13,1	12,0	10,4	9,4
Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	-44.620	-21.355	-31.085	-6.433	-46.638	-40.439
Cari İşlemler Dengesi / GSYH	-5,7	-2,5	-4,3	-0,8	-5,1	-3,6
Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-56.325	-49.009	-37.874	-29.321	-89.586	-86.280
İhracat (FOB, Milyon \$)	113.883	150.981	169.637	225.215	254.171	255.628
İthalat (CIF, Milyon\$)	185.544	213.619	219.517	271.425	363.712	361.967
Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) Net (Milyon \$)	-7.617	-14.167	-4.430	-6.444	-8.731	-5.037
Portföy Yatırımları Net (Milyon \$)	-16.083	13.867	9.556	-751	13.672	-7.533
Diğer Yatırımlar Net (Milyon \$)	-40.559	-5.995	-12.469	-21.534	-40.188	-38.810
M. Yönetim Bütçe Gelir (Milyar TL)	254	483	1.028	1.402	2.800	5.208
M. Yönetim Bütçe Gider (Milyar TL)	294	506	1.204	1.604	2.943	6.588
M.Yönetim Bütçe Dengesi (Milyar TL)	-40	-24	-175	-202	-143	-1.380
M. Yönetim Toplam Borç Stoku (Milyar TL)	474	678	1.813	2.748	4.035	6.737
M. Yönetim İç Borç Stoku (Milyar TL)	353	440	1.060	1.321	1.905	3.209
M. Yönetim Dış Borç Stoku (Milyar TL)	121	238	752	1.427	2.130	3.527
B. Sermaye Yeterlilik Oranı (%)	19,0	15,6	18,7	18,4	19,5	19,1
M3 (Yıllık % Değişim)	18,3	16,5	32,8	51,1	64,1	65,3
Kredi Hacmi (Milyar TL)	535	1.484	3.576	4.900	7.568	11.630
TCMB 1 Hafta Vadeli Repo Faiz Oranları	6,50	7,50	17,00	14,00	9,00	42,50
TCMB Döviz Rezervleri (Dönem Sonu, Milyon \$)	80.696	92.923	49.965	72.564	82.904	92.830
TÜFE (Yıllık % Değişim)	6,40	8,81	14,60	36,08	64,27	64,77
Yİ-ÜFE (Yıllık % Değişim)	8,87	5,71	25,15	79,89	97,72	44,22
Dönem Sonu Dolar Kuru (TL)	1,55	2,91	7,34	12,98	18,70	29,40
Dönem Sonu Euro Kuru (TL)	2,05	3,18	9,01	14,68	19,88	32,69

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK, TCMB, BDDK

- Bütçe açığı 2023 yılında yüzde 868 gibi oldukça yüksek bir oranda artmış ve 143 milyar TL'den bir trilyon 380 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu gelişmede, 6 Şubat'ta yaşanan yıkıcı depremler ve genel seçimler etkili olmuştur. Bütçe açığında ortaya çıkan büyük artış; kamu toplam borç stokunu da yüzde 67 gibi çok yüksek bir oranda artırarak, 4 trilyon TL'den 6,7 trilyon TL'ye ulaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, 2023 yılında kamu dengelerinde belirgin bir bozulma gözlenmiştir.
- 2023 yılında bankacılık sektörü olumsuz yöne gitmemiş ve sektör için kritik bir gösterge olan sermaye yeterlilik oranı yüzde 19,1 ile yüzde 8 olan Basel kriterinin oldukça üzerinde seyretmeye devam etmiştir.
- 2023 yılı sonunda en geniş para arzı tanımı olan M3, yüzde 65,3 oranında artmıştır. Bu yüksek ve enflasyon hedefinin oldukça üzerindeki artış, enflasyon hedeflerinin yakalanmasını engelleyen faktörlerden biri olmuştur.

- Dolar ve Euro kuru 2023 yılını 29,4 TL ve 32,6 TL düzeyinde kapatmıştır. Bu veriler dolar için yüzde 57,2, Euro için ise yüzde 64,4 düzeyinde artışa karşılık gelmektedir. Bu artışlar da, yüksek dış girdi bağımlılığına bağlı olarak enflasyonla mücadeleyi zorlaştırmıştır.

Bu koşullarda girilen 2024 yılının ilk üç ayı daha çok yerel seçim önceliği ile geçmiş, ekonomide 2023 yılı Haziran ayında uygulamaya başlanan rasyonelleşme referanslı önlemler önemli ölçüde devam ettirilmiştir. Bu doğrultuda, yüksek faiz öncelikli sıkı para politikası ve sıkılaştırılamayan maliye politikası uygulaması sürdürülmüştür. Yüksek faizler ve kurlarda sağlanan istikrara bağlı olarak çok büyük miktarda sıcak para girişi gerçekleşmiş, TCMB rezervlerinde belirgin bir iyileşme yaşanmıştır.

2.3.2024 YILINDA EKONOMİDE YAŞANAN GELİŞMELER

İzleyen bölümde 2024 yılında ekonomide yaşanan gelişmeler temel alanlar boyutundan istatistikler yardımıyla değerlendirilecektir.

2.3.1. ÜRETİM BOYUTUNDA

Türkiye ekonomisinde 2024 yılında üretim boyutunda yaşanan gelişmeler Tablo 2.4'de verilmiştir. Buradan görüleceği gibi,

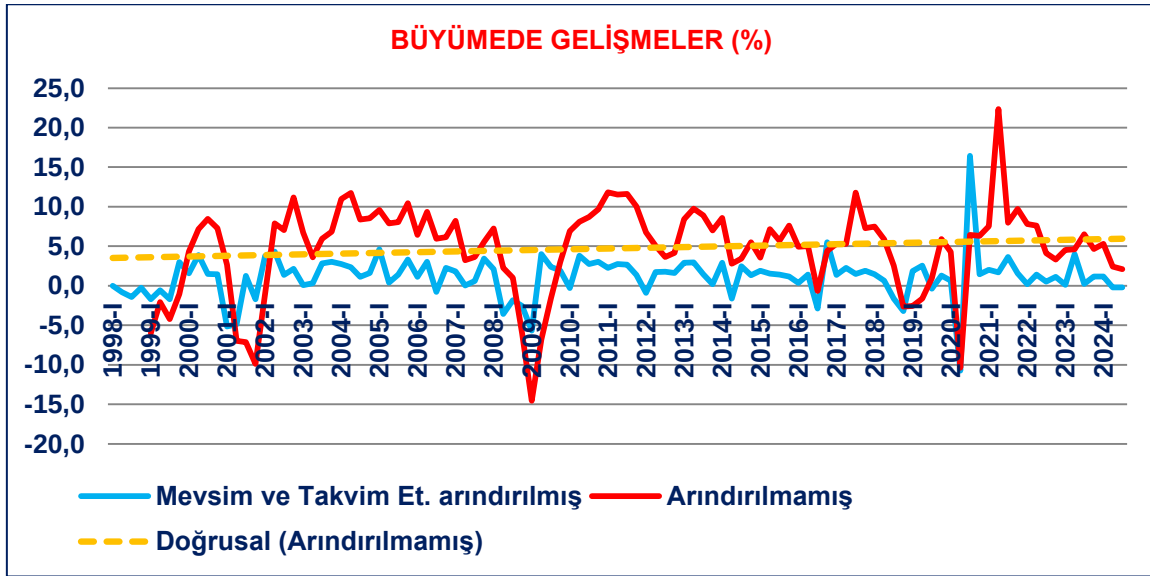
- Ekonomi 2023 yılına göre; yılın ilk çeyreğinde yüzde 5,3, ikinci çeyrekte yüzde 2,4, üçüncü çeyrekte ise yüzde 5,1 oranında büyümüştür. Bu performansa bağlı olarak; 2024 yılının 9 aylık bölümünde büyüme yüzde 3,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Yılın son çeyreğiyle birlikte, ekonominin 2023 yılının tamamında yüzde 3 düzeylerinde büyümesi beklenmektedir.

TABLO 2.4: FARKLI GÖSTERGELERLE EKONOMİK BÜYÜME
(Zincirlenmiş Hacim Endeksi 2009=100 ve %)

	GSYH	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim (%)	Takvim Etkisinden Arındırılmış GSYİH	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim (%)	Mevsim ve Takvim Etkisinden Arındırılmış GSYH	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (%)
2019-I	154,5	-2,5	153,8	-2,4	172,4	1,9
II	170,8	-1,6	171,4	-1,5	176,8	2,6
III	187,0	1,0	188,1	0,7	176,2	-0,4
IV	191,8	5,9	190,6	6,0	178,5	1,3
2020-I	161,1	4,3	160,1	4,1	179,6	0,7
II	153,1	-10,4	153,7	-10,4	160,4	-10,7
III	199,0	6,4	199,5	6,1	186,7	16,4
IV	203,9	6,3	202,9	6,4	189,4	1,5
2021-I	173,3	7,5	172,6	7,9	193,3	2,0
II	187,3	22,3	188,5	22,7	196,6	1,7
III	214,9	8,0	216,9	8,7	203,8	3,6
IV	223,7	9,7	222,6	9,7	207,0	1,6
2022-I	186,9	7,8	186,0	7,7	207,4	0,2
II	201,6	7,6	202,0	7,2	210,3	1,4
III	223,8	4,1	225,1	3,8	211,5	0,5
IV	231,2	3,3	229,9	3,3	213,9	1,1
2023-I	195,3	4,5	193,8	4,2	214,1	0,1
II	210,9	4,6	213,6	5,7	222,7	4,0
III	238,4	6,5	237,9	5,6	223,2	0,2
IV	241,9	4,6	240,6	4,6	225,8	1,2
2024-I	205,7	5,3	204,3	5,4	228,5	1,2
II	216,0	2,4	219,1	2,6	228,0	-0,2
III	243,4	2,1	242,4	1,9	227,5	-0,2

Kaynak: TÜİK

- Takvim etkisinden arındırılmış büyüme verileri incelendiğinde 2024 yılının ilk çeyreğinde yüzde 5,4, ikinci çeyrekte 2,6 ve üçüncü çeyrekte yüzde 1,9 oranında olmak üzere düzenli olarak gerileyen bir büyümenin varlığı dikkat çekmektedir.
- Takip eden dönemler arasında karşılaştırma yapmaya imkan veren mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış büyüme verileri ise 2018 yılının 3. ve 4. çeyreğinin ardından ekonominin yeniden teknik resesyona girdiğini ortaya koymaktadır. Yılın ilk çeyreğinde yüzde 1,2 oranında büyüme, ikinci ve üçüncü çeyrekte ise binde 2'lik küçülme gerçekleşmiştir.
- Diğer taraftan, 1998-2024 dönemine ilişkin mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış büyüme grafiği incelendiğinde, son derece istikrarsız bir görüntü ile karşılaşılmaktadır. Bu durum firmaların orta ve uzun vadeli planlar hazırlaması ve yatırımlar yapmasının önünde önemli bir engel olarak durmaktadır.

Sektörel bazda büyüme verileri Tablo 2.5’de yer almaktadır. Buradan görüldüğü gibi;

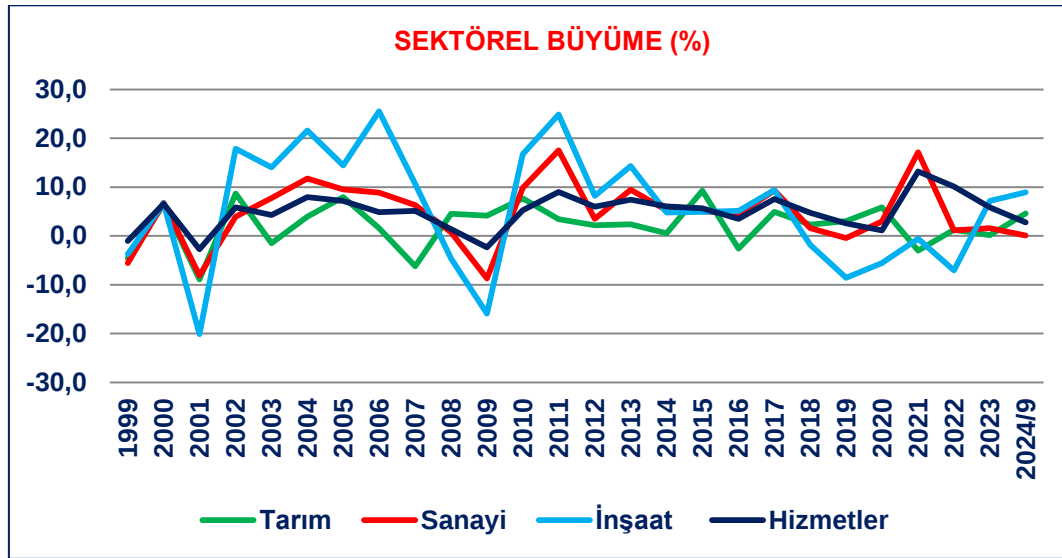
- Uzun yıllardır düşük kalan tarım sektörü büyümesinde görece bir iyileşme dikkati çekmektedir. Uzun dönem büyüme ortalaması yüzde 2’nin altına gerilemiş olan sektör, 2024 yılının ilk üç çeyreğinde de yüksek sayılabilecek bir oranda ve dokuz aylık dönem ortalamasında da yüzde 4,6 oranında büyümüştür. Bu gelişme tarımsal üretimde kendine yeterlilik ve ülke vatandaşlarının yeterli beslenmesi açısından son derece olumludur. Fakat bu büyüme oranında istikrar ve üretim artışı kadar ürünlerin insan sağlığı açısından güvenilir olmasının sağlanması gerekmektedir.

TABLO 2.5: SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI (%)

	2023				2024			
	I	II	III	IV	I	II	III	9 Ay
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	-2,9	-0,6	0,8	0,6	5,1	4,3	4,6	4,6
Sanayi	-0,1	-1,8	5,9	2,8	4,2	-1,6	-2,2	0,1
İmalat Sanayii	2,1	-1,1	6,5	2,8	3,6	-2,7	-2,8	-0,6
İnşaat	5,0	6,6	7,2	9,8	10,9	6,9	9,2	8,9
Hizmetler	13,1	8,0	5,9	4,1	3,9	3,2	1,4	2,8
Bilgi ve iletişim	10,4	2,9	2,2	-2,2	4,5	3,8	2,2	3,5
Finans ve sigorta faaliyetleri	12,2	9,8	5,9	5,7	5,6	3,3	6,2	5,0
Gayrimenkul faaliyetleri	3,9	4,4	3,2	4,3	2,2	3,6	2,5	2,8
Mesleki, idari ve destek hizmet faal.	12,3	0,5	-1,2	-0,9	5,9	0,7	-0,3	1,9
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faal.	2,5	5,0	4,1	3,8	4,5	0,1	1,9	2,2
Diğer hizmet faaliyetleri	11,0	8,8	3,2	3,7	0,8	3,5	-2,4	0,6
Sektörler Toplamı	4,0	3,3	5,5	3,9	5,1	1,3	2,1	2,7
Vergi-Sübvansiyon	9,0	16,2	15,2	10,2	7,2	10,9	2,3	6,6
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	4,5	4,6	6,5	4,6	5,3	2,4	2,1	3,2

Kaynak: TÜİK

- Sanayi sektörü açısından 2024 yılı kayıp bir yıl olacak gibi görünmektedir. Sektör bu yılın ilk çeyreğinde yüzde 4,2 oranında büyüdükten sonra ikinci çeyrekte yüzde 1,6, üçüncü çeyrekte yüzde 2,2 oranında küçülmüştür. Böylece sektördeki 9 aylık büyüme sadece binde 1 düzeyinde kalmış, yani sektör durgunluğa girmiştir.
- Son dönemde büyümede öncelik verilen inşaat sektörü 2023 yılındaki yüksek büyüme performansını 2024 yılının ilk üç çeyreğinde de sürdürmüş ve bu yılın 9 aylık bölümünü yüzde 8,9 gibi yüksek bir büyümeyle tamamlamıştır.

- 2023 yılında GSYİH'ya yüzde 54 gibi yüksek bir oranda katkı yapan hizmetler sektörünün büyüme hızı; 2023 yılı ikinci çeyreğinden 2024 yılının 3. çeyreğine kadar düzenli olarak yavaşlamıştır. Bu yılın 9 aylık dönemindeki büyüme hızı da yüzde 2,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Hizmetler sektörünün önemli bir alt boyutu olan “finans ve sigorta faaliyetleri” ise yılın dokuz aylık bölümünde yüzde 5 ile inşaat sektöründen sonra en hızlı büyüyen sektör olmuştur.
- Sektörel büyüme hızlarına genel olarak bakıldığında; 2024 yılında hem sektörler arasında dengesiz, hem de sektörlerin yıl içinde istikrarsız büyüdüğü görülmektedir.

Bu veriler çerçevesinde; ekonomide genel olarak bir yavaşlama eğilimi olduğu, bu yavaşlamanın sanayi ve hizmetler sektörlerinde daha belirgin görüldüğü söylenebilir. Bu bağlamda, enflasyonla mücadelenin etkileri bazı sektörlerde daha yoğun olarak hissedilmiştir.

2.3.2. HARCAMALAR BOYUTUNDA

Ekonomide; madalyonunun ilk yüzü üretim iken ikinci yüzü de harcamalardan oluşmaktadır. Bu harcamalarda 2024 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 2.6'da verilmiştir. Buradan;

- 2024 yılının dokuz aylık bölümünde harcamalar içinde yüzde 59,1 ile en yüksek paya sahip olan tüketim harcamalarının yüzde 69,4 oranında artarak 18,1 trilyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Bu dönemde, kamu tüketim harcamalarındaki yüzde 89,7 ile tüm harcama kalemleri içinde en yüksek artışın gerçekleştiği kalem olmuştur. Bu nedenle de, bütçe açığı bu yıl içinde rekor artış kaydetmiştir.
- 2024 yılı dokuz aylık bölümünde toplam harcamalar içinde yüzde 30,8 pay ile ikinci sırada yer alan gayrisafi sabit sermaye harcamalarındaki cari artış yüzde 64,7 düzeyinde gerçekleşmiştir.

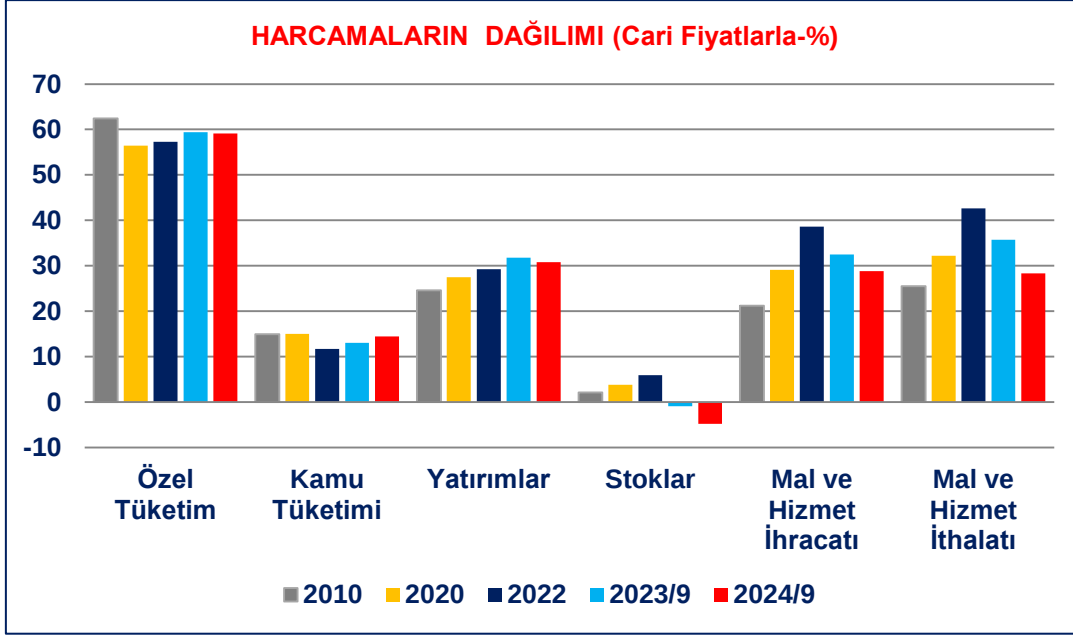
TABLO 2.6: HARCAMALARIN GELİŞİMİ (Cari-Milyar TL)

	2010	2020	2022	2023	2023/9	2024/9	Değişim (%)
Özel Tüketim	729	2.847	8.564	15.693	10.696	18.122	69,4
Devletin Tüketim Harcamaları	174	757	1.749	3.477	2.335	4.428	89,7
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	288	1.389	4.378	8.457	5.733	9.444	64,7
Stok Değişimleri	25	193	882	-502	-160	-1.473	820,5
Mal ve Hizmet İhracatı	247	1.470	5.792	8.472	5.847	8.831	51,0
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	298	1.627	6.393	9.121	6.433	8.676	34,9
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	1.168	5.049	15.012	26.546	18.018	30.678	70,3
	PAY (%)						
Özel Tüketim	62,4	56,4	57,3	59,4	59,4	59,1	-0,5
Devletin Tüketim Harcamaları	14,9	15,0	11,7	13,1	13,0	14,4	11,4
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	24,6	27,5	29,2	31,9	31,8	30,8	-3,2
Stok Değişimleri	2,1	3,8	5,9	-1,9	-0,9	-4,8	440,7
Mal ve Hizmet İhracatı	21,2	29,1	38,6	31,9	32,5	28,8	-11,3
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	25,5	32,2	42,6	34,4	35,7	28,3	-20,8
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0

Kaynak: TÜİK

- Stoklarda, 2023 yılının aynı döneminde olduğu gibi, 2024 yılının 9 aylık bölümünde de gerileme yaşanmıştır. Stoklardaki gerileme 1,4 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu gelişme, nakit paranın artan fırsat maliyeti ve stok finansman maliyetinin yüksek olması ile yakından ilgidir. Bu durum, girişimcilerin geleceğe umutlu bakmıyor olduğunu da ortaya koymaktadır.
- 2024 yılının dokuz aylık bölümünde TL bazında mal ve hizmet ihracatı yüzde 51, ithalat ise yüzde 34,9 oranında artmıştır.

Böylece 2023 yılının dokuz aylık bölümünde 586 milyar TL olan mal ve hizmet dış ticaret dengesi açığı, 2024 yılında 155 milyar TL fazlaya dönüşmüştür. Döviz kurlarının eksik değerlendirildiği bir dönemde yaşanan bu gelişme, iç talepteki yavaşlamanın bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

2024 yılında harcama kalemlerindeki reel değişmelere ilişkin istatistikler Tablo 2.7’de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi;

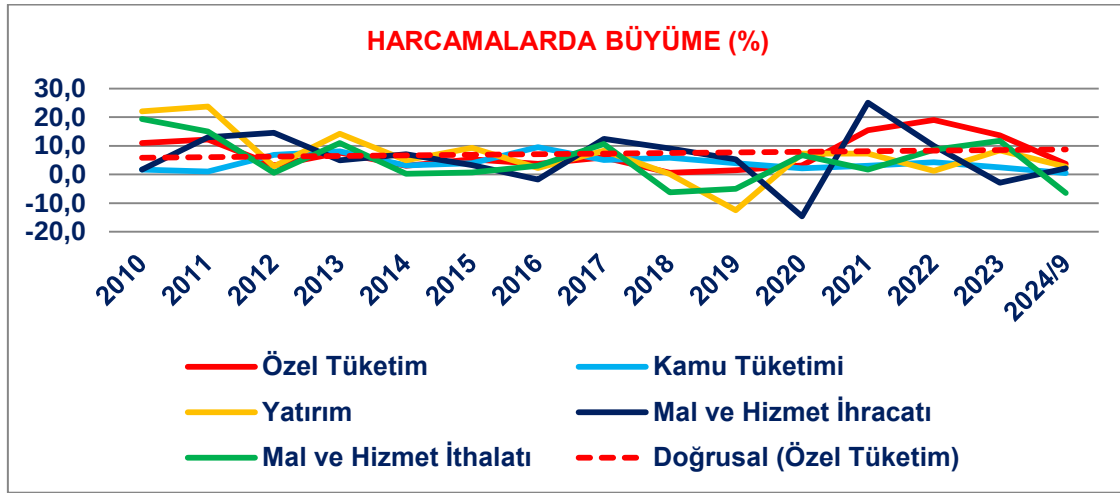
- Özel tüketim harcamalarında 2024 yılının ilk çeyreğinde adeta bahar havası görülmüş, ithalat dışındaki kalemlerde yüksek olduğu söylenebilecek büyüme hızları yakalanmıştır. Yılın ikinci çeyreğinden itibaren iklim tersine dönmüş, harcamalar ya çok az artmış, ya da gerilemiştir. Özel tüketim yılın ilk çeyreğinde yüzde 7, ikinci çeyreğinde yüzde 1,5, üçüncü çeyreğinde 3,1 ve üç çeyreğin toplamında ise yüzde 3,7 oranında büyümüştür.

TABLO 2.7: HARCAMA GRUPLARINDA BÜYÜME (%)

	2023				2024			
	I	II	III	IV	I	II	III	9 Ay
Yerleşik hanehalkı nihai tüketim harcaması	17,3	16,0	12,3	10,1	7,0	1,5	3,1	3,7
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	3,0	4,3	3,4	-0,2	3,1	-0,4	-0,9	0,5
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	4,3	5,3	14,2	9,1	9,0	0,8	-0,8	2,7
Mal ve Hizmet İhracatı	-3,4	-9,5	1,0	0,1	5,1	0,9	0,8	2,1
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	13,6	19,7	14,5	2,8	-3,3	-5,8	-9,6	-6,5
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	4,5	4,6	6,5	4,6	5,3	2,4	2,1	3,2

Kaynak: TÜİK

- Devletin tüketim harcamaları, yerel seçimlerin etkisiyle ilk çeyrekte yüzde 3,1 oranında büyürken, ikinci çeyrekte binde 4 ve üçüncü çeyrekte ise binde 9 oranında gerilemiştir. Bu durum, seçimler sonrasında kamunun frene bastığını ortaya koymaktadır.
- 2023 yılının dört çeyreğinde de yüksek oranda büyüyen yatırım harcamaları bu eğilimini 2024 yılının ilk çeyreğinde de sürdürmüştür. Bu harcamalar ikinci çeyrekte durmuş, üçüncü çeyrekte de gerilemiştir. Bunun sonucunda yılın dokuz aylık bölümünde yatırımlar, ilk çeyrekteki yüzde 9'luk büyümenin katkısıyla, ortalama olarak 2,7 oranında büyümüştür.

- Türkiye ekonomisinin dış ilişkiler boyutunda mal ve hizmet ihracatının yavaşlayarak da olsa büyümeye devam ettiği, ithalatın ise üç çeyrekte de küçüldüğü görülmektedir. Mevcut konjonktürde, birçok girdi ve daha çok teknolojik nihai üründe dışarıya bağımlı bir ülke olan Türkiye’de; mal ve hizmet ithalatının gerilemesinin iç talep kadar ithal girdi kullanılarak ihracatı yapılan ürünlerin sunulduğu geleneksel dış pazarlardaki yavaşlamayla da ilgisi olduğu söylenebilir.

Özel tüketim harcamalarının alt boyutlarına ilişkin istatistikler Tablo 2.8’de verilmiştir. Buradan görüldüğü üzere;

- 2023 yılının tüm çeyreklerinde “baş döndürücü” şeklinde tanımlamayı hak edecek düzeylerde, reel olarak yüzde 20-44 aralığında büyüyen dayanıklı mal talebi 2024 yılının ilk üç çeyreğinde küçülmüştür. Böylece, bu yılın 9 aylık bölümünde bu gruptaki harcamalar yüzde 5,3 oranında küçülmüştür. 2023 yılının ilk dokuz aylık bölümünde bu harcamalardaki büyüme yüzde 31,6 düzeyinde gerçekleşmiştir.
- Yarı dayanıklı mallara yönelik harcamalarda büyüme, 2024 yılının ilk çeyreğinden sonra adeta durma noktasına gelmiş ve 9 ayda sadece yüzde 2 oranında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde dayanıksız mallardaki harcama büyümesi ise yüzde 7,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu veriler, geniş halk kitlelerinin harcamalarını daha çok dayanıksız tüketim malları ile sınırlı tuttukları şeklinde yorumlanabilir.

TABLO 2.8: TÜKETİM HARCAMALARI ALT GRUPLARINDA BÜYÜME (%)

MAL GRUBU	2023					2024			
	I	II	III	IV	9 Ay	I	II	III	9 Ay
Dayanıklı mallar	44,0	20,4	31,9	35,6	31,6	-0,3	-7,2	-7,7	-5,3
Yarı dayanıklı mallar	25,1	14,7	12,5	6,5	17,1	4,7	0,3	0,9	2,0
Dayanıksız mallar	12,9	15,6	8,1	8,9	11,9	7,0	5,6	9,1	7,3
Hizmetler	9,5	8,7	5,3	2,3	7,7	8,9	0,4	-2,1	2,1
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	16,3	13,4	10,7	8,8	13,2	6,6	1,4	1,2	2,9

Kaynak: TÜİK

- Hizmetler sektörüne yönelik harcamalar 2023 yılının ilk 9 aylık bölümünde yüzde 7,7 oranında büyürken, 2024 yılının aynı döneminde bu oran sadece yüzde 2,1 olmuştur.

Özetle, enflasyonla mücadele amacıyla uygulanan para, maliye ve kur politikalarına bağlı olarak ekonomide belirgin bir soğuma yaşanmış ve bu durumun hem nedeni, hem de sonucu olarak tüm harcama kalemlerinde yavaşlama ve/veya gerileme görülmüştür. 2025 yılının ilk yarısının da benzer bir görünümde geçmesi olasıdır.

2.3.3. YATIRIMLAR BOYUTUNDA

Bir ülkede üretim, gelir ve harcamaların bugünkü düzeyi dündeki yatırımlara, yarınki düzeyi ise bugünkü yatırımlara bağlıdır. Bu nedenle yatırımların gerek düzeyi gerekse niteliği tüm ülkeler için kritik bir öneme sahiptir. Bu durum, gelişme sürecinde olan ve iddialı hedefleri bulunan Türkiye için de geçerlidir. Yatırımların temel kaynağı ise tasarruflardır. Tasarruflar da gelir düzeyi ile birlikte toplumun harcamalar konusundaki kültürlenme biçimine bağlıdır. Bu noktada, Türkiye'nin gelir, harcama, tasarruf ve yatırımlar açısından bulunduğu nokta/aşama; tüm boyutlar açısından yeni bir şeyler yapılması gerektiğini göstermektedir. İzleyen bölümde, 2024 yılında yatırımlar boyutundan yaşanan gelişmeler çok yönlü olarak ele alınacaktır.

2.3.3.1. YERLİ YATIRIMLAR

2024 yılında yatırımların gelişimi Tablo 2.9'da verilmiştir. Buradan;

- 2023 yılının 9 aylık bölümünde cari fiyatlarla toplam 5,7 trilyon TL tutarında yatırım yapılmışken, 2024 yılının aynı döneminde bu tutar 9,4 trilyon TL'ye yükselmiştir. Yatırımlardaki reel artış, yılın ilk çeyreğinde yüzde 9, ikinci çeyrekte binde 8 iken üçüncü çeyrekte binde 8 gerilemiştir.

TABLO 2.9: YATIRIM HARCAMALARININ GELİŞİMİ (%)

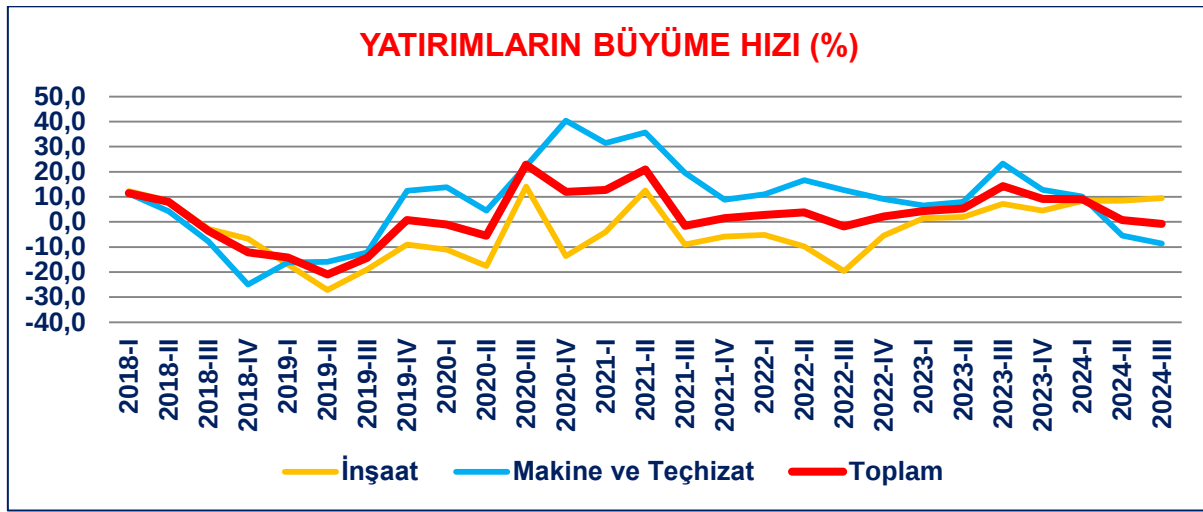
ALAN	Yıl	Tutar (Cari-Milyar TL)					Bir önceki yılın aynı çeyreğine göre değişim (%) (Reel Büyüme)			
		Çeyrek					Çeyrek			
		I	II	III	IV	9 Aylık	I	II	III	IV
İnşaat	2022	297	445	513	578	1 255	-5,2	-9,8	-19,6	0,6
	2023	658	830	1 056	1 079	2 544	1,4	1,9	7,2	4,5
	2024	1 302	1 577	1 724		4 602	8,3	8,4	9,4	
Makine-Teçhizat	2022	369	507	534	666	1 410	11,0	16,6	12,7	0,5
	2023	671	801	1.195	1 313	2.667	6,6	7,9	23,3	12,8
	2024	1.227	1.277	1.493		3.996	10,2	-5,4	-8,6	
Diğer	2022	79	100	120	169	300	0,1	6,5	16,4	5,2
	2023	139	160	222	332	522	3,6	6,7	1,9	12,6
	2024	264	263	318		846	3,3	-4,8	-5,5	
TOPLAM	2022	745	1 053	1 167	1 413	2 965	2,8	3,8	-1,8	0,6
	2023	1 468	1 792	2 473	2 724	5 733	4,3	5,3	14,2	9,1
	2024	2 793	3 117	3 534		9 444	9,0	0,8	-0,8	

(*) Dokuz aylık kümülatif toplam büyüme

Kaynak: TÜİK

- Alt boyutlara bakıldığında; 2024 yılında inşaat yatırımlarındaki reel artışın yüksek düzeylerde gerçekleştiği ve ilk çeyrekte yüzde 8,3, ikinci çeyrekte yüzde 8,4 ve üçüncü çeyrekte de yüzde 9,4 oranında arttığı anlaşılmaktadır.

- 2024 yılının ilk çeyreğinde makine ve teçhizat yatırımlarında reel olarak yüzde 10,2 gibi oldukça yüksek artış görülmüştür. Ancak, bu çeyrek sonrasında bu yatırımlarda artış değil, ikinci çeyrekte 5,4 ve üçüncü çeyrekte yüzde 8,6 oranında gerileme yaşanmıştır.
- Diğer taraftan, Türkiye’de 2018-2021 döneminde oldukça istikrarsız olan yatırımlarda 2022 sonrasında görece bir istikrar sağlandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, yatırım artışında istikrar konusunda hala alınması gereken bir mesafe olduğu da görülmektedir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından derlenen ve açıklanan Teşvik belgeli sabit sermaye yatırımlarına ilişkin istatistikler Tablo 2.10’da verilmiştir. Buna göre;

- 2023 yılının 10 aylık döneminde 1,4 trilyon TL olan toplam teşvikli yatırım tutarı 2024 yılının aynı döneminde yüzde 40,7 oranında azalmış ve 849 milyar trilyon TL’ye gerilemiştir. Bu tür bir gerileme tüm alt sektörler için de geçerlidir.

TABLO 2.10: TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Milyon TL)	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	Genel Toplam
YIL						
2019	84.292	160.804	270.936	25.496	9.374	550.901
2020	124.120	143.341	519.019	20.907	25.047	832.434
2021	54.258	162.698	524.126	32.816	18.648	792.546
2022	136.485	204.588	588.895	42.726	17.186	989.881
2023	261.606	257.981	589.054	22.487	17.084	1.148.211
2023 (Ocak-Ekim)	309.393	331.585	742.628	29.375	19.340	1.432.321
2024 (Ocak-Ekim)	163.561	169.512	484.887	15.950	15.145	849.054
2023-2024 Değişim (%)	-47,1	-48,9	-34,7	-45,7	-21,7	-40,7

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler>

- Bu dönemde dışa bağımlılığın azaltılması bağlamında önem taşıyan enerji yatırımları yüzde 47,1, imalat sanayi yatırımları yüzde 34,7 oranında gerilemiştir. Gıda enflasyonu ve tarım ürünleri ithalatının artması nedeniyle sürekli gündemde olan ve yoğun yatırım yapılması gereken tarım sektöründeki yatırımlar da, yılın ilk 10 aylık bölümünde yüzde 21,7 oranında gerilemiştir. Teşvik kapsamındaki yatırımları en fazla gerileyen sektör; yüzde 48,9 oranıyla hizmetler sektörü olmuştur.

Teşvik kapsamındaki yatırımların istihdam kapasitesi öngörülerine ilişkin verileri içeren Tablo 2.11 incelendiğinde;

- 2024 yılının 10 aylık bölümünde gerçekleştirilen teşvikli yatırımlar çerçevesinde yaklaşık, 202 bin 830 kişiye istihdam imkanı yaratılmıştır. Bu istihdam, 2023 yılının aynı dönemine göre yüzde 25,6'lık gerilemeye karşılık gelmektedir.

TABLO 2.11: TEŞVİKLİ YATIRIMLARIN İSTİHDAM KAPASİTESİ

YIL	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	Genel Toplam
2019	2.235	50.215	130.621	8.100	4.700	195.871
2020	6.045	52.777	216.588	8.292	9.886	293.588
2021	3.684	42.555	296.718	11.470	8.071	362.498
2022	4.961	62.141	269.873	9.005	5.490	351.470
2023	5.188	57.249	267.215	4.347	6.237	340.236
2023 (Ocak-Ekim)	4.370	51.222	208.427	3.637	4.981	272.637
2024 (Ocak-Ekim)	3.295	43.059	150.557	1.971	3.948	202.830
2023-2024 Değişim (%)	-24,6	-15,9	-27,8	-45,8	-20,7	-25,6

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler>

- İlave istihdamın 150,5 bininin imalat sanayinde, 43 bininin hizmetler sektöründe, 3,9 bininin tarım, 3,2 bininin enerji, 1,9 bininin ise madencilik sektöründe gerçekleşmesi öngörülmüştür.

Bir tür yatırım göstergesi olarak kabul edilebilecek kurulan ve kapanan şirket sayılarına ilişkin veriler Tablo 2.12’de yer almaktadır. Buradaki verilere göre;

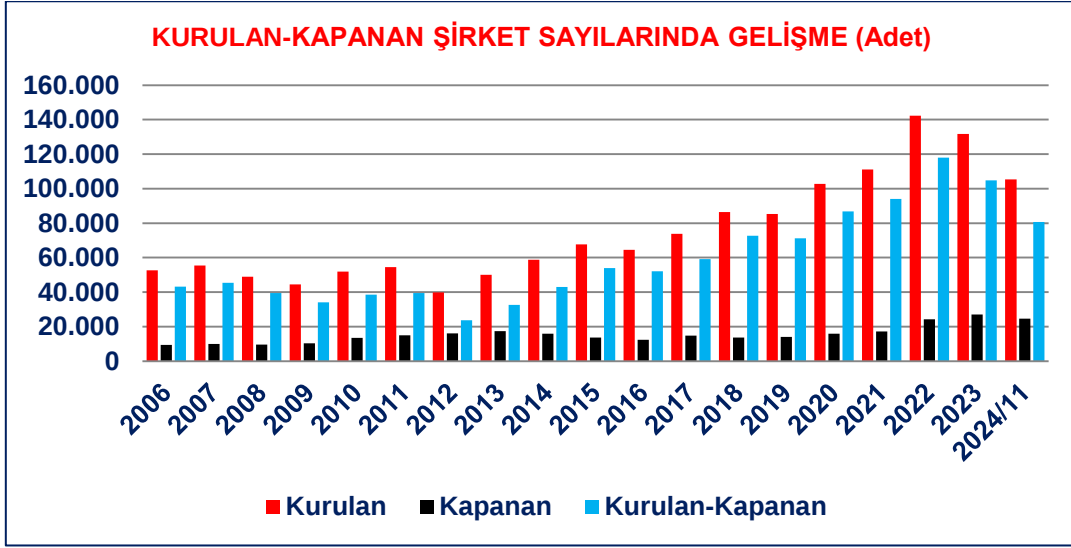
- 2024 yılının 11 aylık bölümünde 105 bin 290 yeni şirket kurulmuş, 24 bin 670 şirket ise kapanmıştır. Kapanan şirket sayısı açısından 2024 yılı; 2006-2024 döneminin en kötü yıllarından biri olmuştur. Böylece 2024 yılının 11 aylık bölümünde kurulan net işletme sayısı 2023 yılına göre yüzde 17,9 oranında gerileyerek 80.620 olmuştur. Bu veriler girişimciler açısından zorlu bir dönemde bulunduğumuzu ortaya koymaktadır.

TABLO 2.12: KURULAN VE KAPANAN ŞİRKET SAYILARI (Adet)

	Kurulan	Kapanan	Kurulan-Kapanan
2006	52.699	9.471	43.228
2007	55.351	9.954	45.397
2008	49.003	9.578	39.425
2009	44.472	10.395	34.077
2010	51.968	13.442	38.526
2011	54.442	14.991	39.451
2012	39.764	16.062	23.702
2013	49.943	17.400	32.543
2014	58.715	15.822	42.893
2015	67.622	13.701	53.921
2016	64.481	12.328	52.153
2017	73.783	14.701	59.082
2018	86.349	13.593	72.756
2019	85.263	14.050	71.213
2020	102.794	15.949	86.845
2021	111.125	17.184	93.941
2022	142.214	24.303	117.911
2023	131.730	26.952	104.778
2023/11	118.949	20.716	98.233
2024/11	105.290	24.670	80.620
2024-23 Değişim (%)	-11,5	19,1	-17,9

Kaynak: TÜİK

- Diğer taraftan, kurulan ve de kapanan şirket sayısına ilişkin grafik; Türkiye’nin bu açıdan 2022 yılından sonra farklı bir konjonktüre girdiğine işaret etmektedir. Yeni şirket kuracak girişimcilerin sektörel olduğu kadar makro ekonomik gelişmeleri de yakından takip etmesi ve dikkatli davranması gerekmektedir.

Tüm bu verilere göre, 2024 yılının ikinci çeyreğinden itibaren yatırımlar boyutundan olumsuz bir iklime girilmiştir. Bu gelişmede, girişimcilerin bozulan gelecek algısı kadar mevcut makro ekonomik ve küresel koşulların derin bir belirsizlik yaratmasının da etkisi bulunmaktadır.

2.3.3.2. KONUT YATIRIMLARI

Türkiye’de konut, geleneksel olarak önemli bir yatırım aracıdır. Faiz ve döviz gibi finansal yatırım araçlarının reel getirisinin negatif olduğu dönemlerde bu araca yönelim daha fazla olabilmektedir. Ancak, son yıllarda kira/konut değeri rasyosunun düşmesi ve kiracı-ev sahibi ilişkilerinde yaşanan sorunlar konutun yatırım aracı olarak önemini zayıflatmıştır.

Bu boyutta yaşanan gelişmeleri değerlendirebilmek amacıyla; Tablo 2.13’de inşaat ruhsatları ve konut satışlarına ilişkin istatistikler verilmiştir. Buradan;

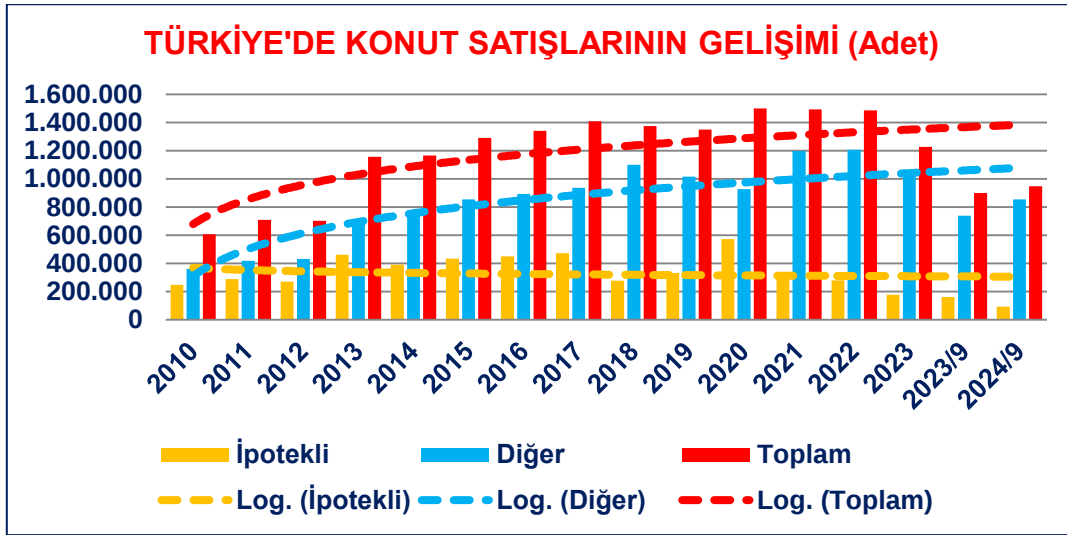
- 2023 yılının aynı dönemine göre 2024 yılının ilk dokuz aylık bölümünde inşaat ruhsat alanı toplamda yüzde 10,2, daire sayısı da toplamda yüzde 8,5 oranında azalmıştır.

TABLO 2.13: İNŞAAT YATIRIMLARINA İLİŞKİN GELİŞMELER

YIL	Verilen İnşaat Ruhsatları						Konut Satışları		
	Yüzölçüm, 1000 Metrekare			Daire Sayısı			Adet		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	İpotekli	Diğer	Toplam
2010	20.518	155.912	176.429	80.912	826.539	907.451	246.741	360.357	607.098
2011	16.778	106.844	123.622	52.088	598.039	650.127	289.275	419.000	708.275
2012	27.467	131.283	158.750	73.737	698.141	771.878	270.136	431.485	701.621
2013	25.964	149.843	175.808	67.340	772.290	839.630	460.112	697.078	1.157.190
2014	26.034	194.620	220.654	51.115	980.639	1.031.754	389.689	775.692	1.165.381
2015	26.948	162.727	189.675	53.128	844.102	897.230	434.388	854.932	1.289.320
2016	29.977	176.994	206.972	67.300	939.350	1.006.650	449.508	891.945	1.341.453
2017	40.224	247.110	287.334	93.710	1.311.737	1.405.447	473.099	936.215	1.409.314
2018	27.038	122.400	149.439	50.688	618.477	669.165	276.820	1.098.578	1.375.398
2019	13.944	59.361	73.306	26.543	293.177	319.720	332.508	1.016.221	1.348.729
2020	15.122	97.499	112.621	39.190	515.942	555.132	573.337	925.979	1.499.316
2021	22.289	129.188	151.476	65.355	661.294	726.649	294.530	1.197.326	1.491.856
2022	21.317	124.880	146.197	59.116	641.768	700.884	280.320	1.205.302	1.485.622
2023	20.714	124.915	145.628	53.094	648.358	701.452	177.748	1.048.178	1.225.926
2023-2022 (%)							-36,6	-13,0	-17,5
2023-I	4.033	22.993	27.026	11.166	120.644	131.810	58.822	224.393	283.215
II	6.608	32.648	39.256	17.507	175.515	193.022	62.708	219.856	282.564
III	5.564	33.921	39.484	15.995	183.022	199.017	39.354	294.941	334.295
IV	6.313	56.311	62.624	17.898	317.455	335.353	16.864	308.988	325.852
2024-I	6.007	29.803	35.811	20.724	155.933	176.657	27.622	251.982	279.604
II	3.455	23.736	27.191	8.589	129.122	137.711	23.793	241.677	265.470
III	4.859	27.153	32.012	13.351	151.783	165.134	40.895	361.267	402.162
2023/9 Ay	16.204	89.562	105.767	44.668	479.181	523.849	160.884	739.190	900.074
2024/9 Ay	14.321	80.692	95.013	42.664	436.838	479.502	92.310	854.926	947.236
Değişim (%)	-11,6	-9,9	-10,2	-4,5	-8,8	-8,5	-42,6	15,7	5,2

Kaynak: TÜİK

- Diğer taraftan, bu dönemde konut satışları yüzde 5,2 oranında artmıştır. Buna bağlı olarak, 2023 yılında 900 bin olan satış adedi 947 bine yükselmiştir. Satışların detayları incelendiğinde; bu dönemde ipotekli satışların yüzde 42,6 oranında azaldığı, diğer satışların ise yüzde 15,7 oranında arttığı görülmektedir. Bu gelişmede konut kredisi faizlerinin yüksekliğinin başat rolü oynadığı söylenebilir. Bir başka deyişle, vatandaşlar konut alımında kredi kullanımından daha çok ellerindeki TL, altın ve döviz gibi tasarruflarını kullanmayı tercih etmişler gibi görünmektedir.
- Konut satışlarına ilişkin veriler ve aşağıdaki grafikten de görüleceği gibi, sektör 2020-2022 döneminde tarihi zirvesine ulaşmış, ekonomi politikalarında rasyonelleşme yönündeki adımlar sonrasında, artan mevduat ve kredi faizleri nedeniyle konut satışları yavaşlamıştır.

- Konut piyasasının geldiği noktada; bir taraftan konut talebi olan ancak, satın alma imkanı bulunmayan vatandaşlar ile yüksek maliyetle ürettiği konutları satamayan müteahhitler söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, çok büyük sayılarda ve acil olarak kentsel dönüşüm ihtiyacı bulunmaktadır. Bu durum da sosyal konut inşasına daha fazla ağırlık verileceği yeni ve entegre bir stratejiye ihtiyaç bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Piyasa ekonomisi “Fiyat-Plan-Fiyat” etkileşimiyle işleyen bir sistemdir. Bir başka deyişle, arz ve talep kararları fiyatlara göre belirlenmekte, bu kararlar da daha sonra yeniden fiyatları oluşturmaktadır. Bu süreçte; fiyatların da malların/hizmetlerin maliyetleri ve kıtlık düzeylerine göre belirlenebiliyor olması gerekmektedir. Fiyatlara yapılacak müdahaleler ise bu işleyişi bozabilmekte, piyasa mekanizması rasyonel işleyişini kaybetmektedir.

2021 yılı son çeyreğinden itibaren paranın fiyatı yani faizlere yapılan müdahaleler döviz fiyatını da rasyonel zeminden koparmıştır. Bu iki fiyattaki bozulma başta konut olmak üzere diğer tüm fiyatları da etkilemiş, yapay düşük veya yapay yüksek düzeylere ulaştırmıştır. Bunların sonucunda da, kaynak dağılımında etkinlik bozulmuştur. Tablo 2.14’den görüldüğü gibi;

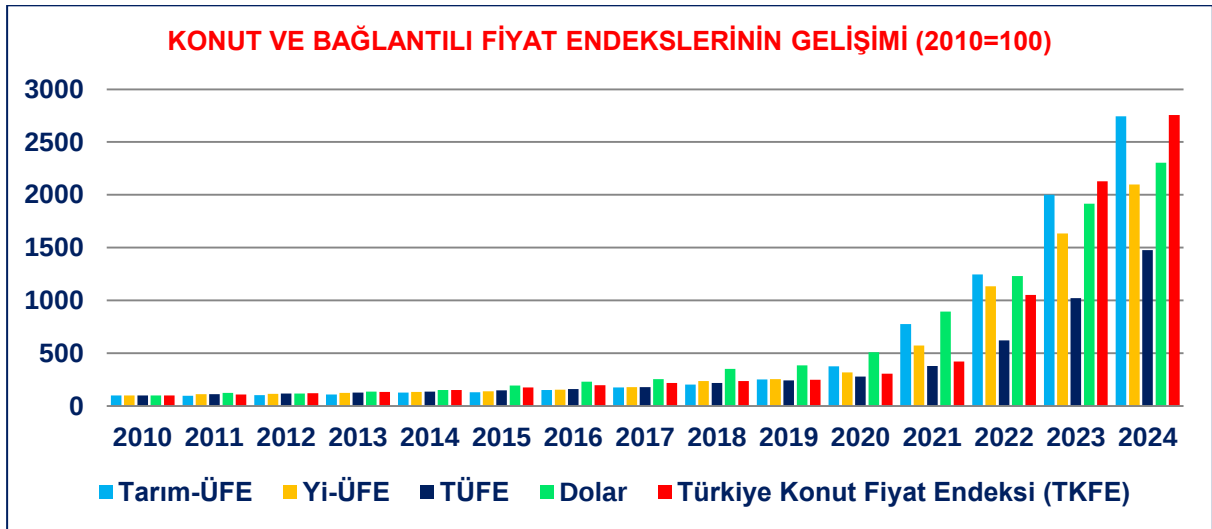
- 2010 yılı bazlı olarak oluşturulan endeks verileri çerçevesinde 2010-2024 döneminde Tarım ÜFE yani, tarım ürünlerinin tarladaki fiyatı 27,4 kat, sanayi ürünlerinin fiyatı yani Yi-ÜFE 20,9 kat, tüketicilerin satın aldığı mal ve hizmetlerin ortalama fiyatı yani TÜFE 14,7 kat, Doların fiyatı 23 kat, Türkiye Konut Fiyat Endeksi 27,5 kat artış göstermiştir. Dolayısıyla, konut yatırımcısının elindeki ürünün fiyatı, 2010 yılına göre ve yıllık bazda, olası diğer alanlara oranla daha fazla artmıştır.

TABLO 2.14: KONUT VE BAZI FİYAT ENDEKSLERİNİN GELİŞİMİ

YIL	Tarım-ÜFE	Yi-ÜFE	TÜFE	Dolar	Türkiye Konut Fiyat Endeksi (TKFE)
2010	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2011	95,8	113,3	110,5	122,8	108,8
2012	103,1	116,1	117,3	117,6	120,7
2013	110,0	124,2	125,9	135,8	134,5
2014	127,2	132,1	136,2	151,0	151,3
2015	129,1	139,6	148,2	192,5	175,1
2016	150,3	153,5	160,9	230,2	197,5
2017	174,2	177,3	180,0	253,9	218,8
2018	202,2	236,9	216,6	350,1	236,0
2019	252,0	254,3	242,2	385,2	247,3
2020	374,9	318,3	277,6	509,5	306,1
2021	776,1	572,6	377,8	892,7	421,0
2022	1.246,6	1.132,2	620,5	1.229,8	1.052,5
2023	2.002,4	1.632,8	1.022,5	1.915,1	2.129,5
2024	2.743,4	2.098,5	1.476,2	2.303,2	2.756,1
Değişim (%)	37,0	28,5	44,4	20,3	29,4

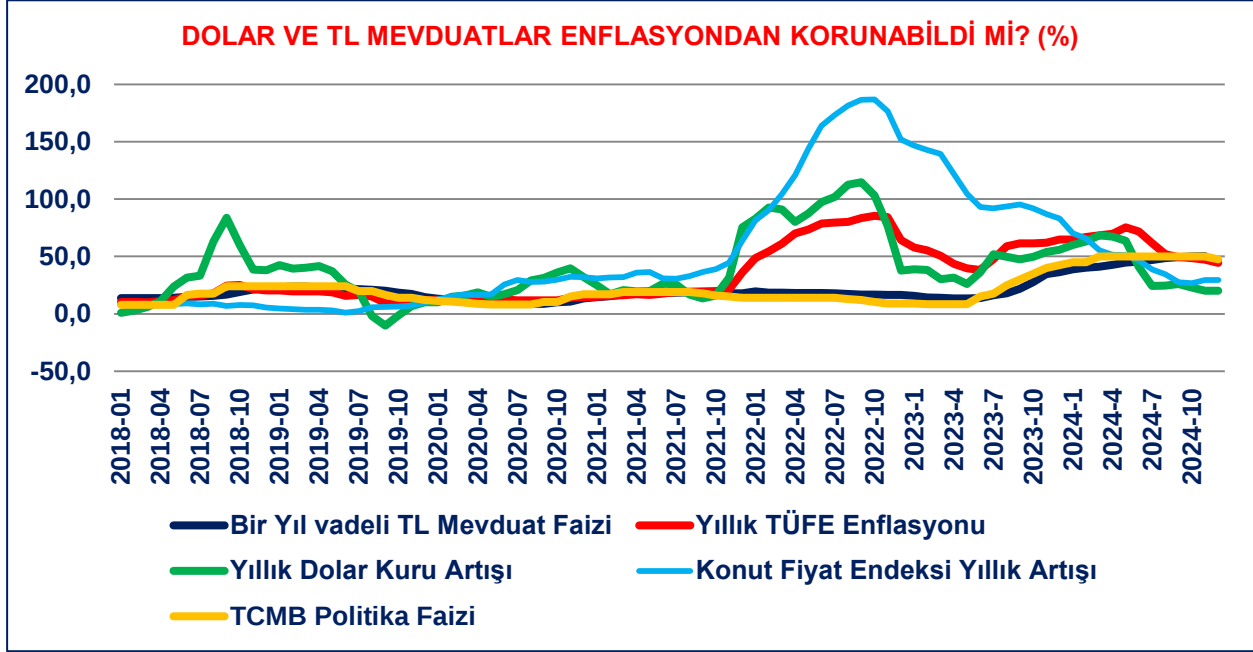
Kaynak: İlgili TÜİK verilerinin baz yılının 2010'a yılına dönüştürülmesiyle hesaplanmıştır.

- Bu endekslerde 2024 yılında yaşanan gelişmeler incelendiğinde; yıllık bazda tarım ürünleri fiyatlarının yüzde 37, sanayi ürünleri fiyatlarının yüzde 28,5, tüketici sepetindeki mal-hizmetlerin fiyatının yüzde 44,4, Doların fiyatının yüzde 20,3 oranında, Türkiye Konut Fiyat Endeksinin yüzde 29,4 oranında arttığı görülmektedir.

- Her ne kadar 2010-2024 dönem bütününde yatırımcısına en yüksek getiri konut sağlamış olsa da, 2024 yılında konutun yatırımcısına enflasyon karşısında (TÜFE) reel olarak kaybettirdiğini ortaya koymaktadır. Bu boyuttan bakıldığında konut yatırımlarının cazibesinin azaldığı söylenebilir.

- Diğer taraftan, 2021 yılı sonrasında konutun öncelikli bir yatırım aracı haline gelmesinde konut fiyatlarındaki rekor artışlar etkili olmuştur. Bu artışın temelindeki faktörleri ortaya koymak amacıyla aşağıdaki grafikte, ilgili değişkenlerin 2018 sonrası dönemdeki aylık gelişmeleri verilmiştir.

- 2021 yılının Eylül ayında politika faizlerinde indirimlere başlanması ve yüzde 19'dan yüzde 8,5'e kadar düşürülmesi sürecinde; önce dolarda ve enflasyonda sıçrama yaşanmış, konut fiyatlarındaki artışlar 2024 yılı Ocak ayına kadar kur ve enflasyon artışının çok üzerinde gerçekleşmiştir.
- Bu süreçte; 2023 Mayıs ayındaki genel seçimlerin ardından politika faizlerinin artırılmaya başlanması ve döviz üzerindeki baskının kaldırılmasıyla görece fiyat artışları birbirine yakınsamaya başlamıştır.

Bu kapsamda, 2021 yılı sonrasındaki politika tercihlerine bağlı olarak bozulan fiyat paritelerinde normalleşme sürecine girildiği ancak, kurlar üzerindeki baskı nedeniyle bunun henüz tam olarak sağlanamadığı söylenebilir.

2.3.3.3. YABANCI YATIRIMLAR

Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin istatistikler Tablo 2.15'de verilmiştir. Buradan;

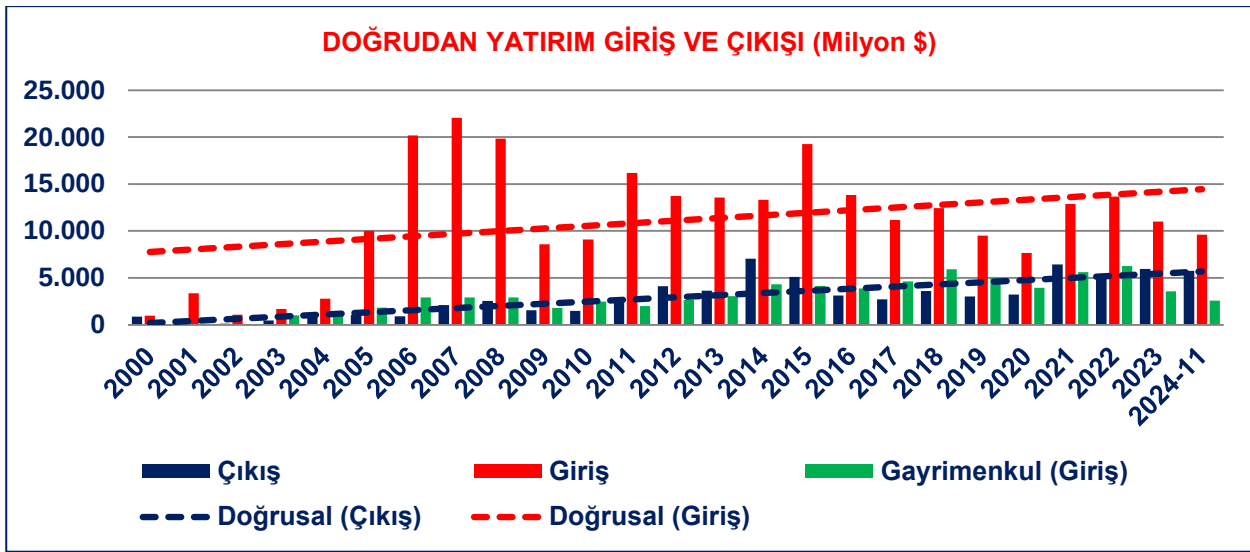
- Türkiye'ye son 25 yılda toplam olarak 277,6 milyar dolar tutarında doğrudan yabancı yatırım girişi olduğu görülmektedir. Bu tutarın, 74,8 milyar dolarlık kısmı ise gayrimenkul alımı amacıyla gelmiştir. Gayrimenkul fiyatlarındaki artışın çok yüksek düzeylere ulaşmasının bu amaçla gelen yabancı yatırım girişini 2023 ve 2024 yılında yavaşlattığı anlaşılmaktadır.
- 2024 yılının Ocak-Kasım döneminde toplam doğrudan yabancı yatırım girişi, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,1 oranında gerileyerek 9,6 milyar dolara olmuştur. Bu dönemde yabancı yatırım girişinin yaklaşık yüzde 27'si gayrimenkul alımı amaçlı olmuş, ancak bu kanaldan gelen tutar yüzde 23,2 oranında gerilemiştir.

TABLO 2.15: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

(Milyon Dolar)	ÇIKIŞ	GİRİŞ	
		Toplam	Gayrimenkul
2000	870	982	
2005	1.064	10.031	1.841
2010	1.482	9.099	2.494
2011	2.370	16.182	2.013
2012	4.106	13.744	2.636
2013	3.636	13.563	3.049
2014	7.050	13.337	4.321
2015	5.096	19.263	4.156
2016	3.138	13.835	3.890
2017	2.703	11.190	4.643
2018	3.605	12.450	5.915
2019	3.011	9.507	4.979
2020	3.245	7.675	3.954
2021	6.451	12.895	5.634
2022	4.935	13.666	6.273
2023	5.963	11.000	3.560
Ocak-Kasım 2023	5.242	9.906	3.346
Ocak-Kasım 2024	5.762	9.600	2.570
Değişim	9,9	-3,1	-23,2
TOPLAM (2000-2024)	73.519	277.608	74.836

Kaynak: TÜİK

- 2002 sonrası dönemde, Türkiye de önemli tutarda doğrudan yatırım ihracatı yapmaya başlamıştır. Bu gelişmenin küreselleşmenin yansımalarıyla olduğu kadar Türkiye'deki yatırım ve ihracat iklimindeki bozulmadan da kaynaklandığı söylenebilir. 2000-2024 döneminde girişimcilerimiz doğrudan yatırım olarak yurt dışına yaklaşık 73,5 milyar dolar çıkarmışlardır. 2024 yılının 11 aylık bölümünde ise doğrudan yatırım çıkışı yüzde 9,0 oranında artarak, 5,7 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'ye gelen doğrudan yatırım miktarı azalırken, Türkiye'den çıkan yatırım miktarının artması dikkat çekici bir gelişmedir.

- Diğer taraftan, Türkiye'de artan belirsizliklere bağlı olarak doğrudan yabancı yatırım girişleri istikrarsızlaşırken, Türkiye'den çıkışlar görece olarak istikrarlı hale gelmiştir.

Türkiye'ye 2002-2023 dönem bütününde gelen toplam ile 2024 yılının 11 aylık döneminde gelen doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımı, Tablo 2.16'da verilmiştir. Buradan;

- 2002-2023 döneminde Türkiye'ye gelen 186,5 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımın; 117 milyar dolarının hizmetler (yüzde 63'ü), 68,3 milyar dolarının sanayi (yüzde 36,6'sı), 796 milyon dolarının ise tarım (binde 4'ü) sektörüne yöneldiği anlaşılmaktadır. Alt sektör boyutunda en büyük doğrudan yabancı yatırım girişi; finans ve sigorta (57,2 milyar dolar) ile imalat sektöründe (45,1 milyar dolar) gerçekleşmiştir.

TABLO 2.16: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN SEKTÖREL DAĞILIMI (Giriş)

(Milyon Dolar)	2002-2023		OCAK-KASIM		Değişim (%)
SEKTÖR	TOPLAM	PAY (%)	2023	2024	
TARIM SEKTÖRÜ	796	0,4	24	173	620,8
SINAI SEKTÖRLER	68.308	36,6	2.120	2.171	2,4
Madencilik ve Taşocakçılığı	3.899	2,1	173	181	4,6
İmalat	45.105	24,2	1.456	1.918	31,7
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtım	19.224	10,3	490	72	-85,3
Su Temini, Kanalizasyon, Atık Yön. ve İyileştirme Faal.	80	0,0	1	0	-100,0
HİZMETLER SEKTÖRÜ	117.464	63,0	2.890	3.125	8,1
İnşaat	5.579	3,0	144	216	50,0
Toptan ve Perakende Ticaret	17.591	9,4	920	1.126	22,4
Ulaştırma ve Depolama	8.797	4,7	237	474	100,0
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	1.807	1,0	40	52	30,0
Bilgi ve İletişim	15.863	8,5	298	236	-20,8
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	57.226	30,7	572	385	-32,7
Gayrimenkul Faaliyetleri	3.698	2,0	91	102	12,1
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	1.551	0,8	419	401	-4,3
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	1.014	0,5	4	8	100,0
Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik	0	0,0	0	0	
Eğitim	184	0,1	9	3	-66,7
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	2.785	1,5	22	47	113,6
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlence ve Spor	366	0,2	23	13	-43,5
Diğer Hizmet Faaliyetleri	1.001	0,5	111	62	-44,1
TOPLAM	186.568	100,0	5.034	5.469	8,6

Kaynak: TCMB

- 2024 yılının 11 aylık bölümünde ise doğrudan yabancı yatırım girişi, 2023 yılının aynı dönemine göre; tarımda yüzde 620,8, hizmetler sektöründe 8,1, sanayide yüzde 2,4 oranında artmıştır. Böylece toplam yabancı yatırım girişi yüzde 8,6 oranında artarak 5,4 milyar dolara yükselmiştir.

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların ülkeler bazında dağılımı ise Tablo 2.17'de verilmiştir. Bu veriler incelendiğinde;

- 2002 sonrasında dönemde Türkiye'ye gelen 186,5 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımın 135 milyar dolarlık kısmının (yüzde 72,5) Avrupa, bunun da yüzde 15,6 gibi önemli bir miktarının Hollanda kaynaklı olduğu görülmektedir.

TABLO 2.17: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (Giriş)

	TOPLAM		Ocak-Kasım		
	2002-2023	Pay (%)	2023	2024	Değişim (%)
TOPLAM	186.568	100,0	5.034	5.469	8,6
AVRUPA	135.257	72,5	3.302	3.866	17,1
Hollanda	29.128	15,6	1.020	1.087	6,6
ABD	14.618	7,8	128	605	372,7
İngiltere	13.802	7,4	218	359	64,7
Almanya	12.237	6,6	481	711	47,8
İspanya	11.350	6,1	90	79	-12,2
Avusturya	10.986	5,9	36	76	111,1
Lüksemburg	10.738	5,8	106	88	-17,0
Belçika	9.159	4,9	136	42	-69,1
Fransa	8.307	4,5	356	208	-41,6
Azerbaycan	7.786	4,2	344	362	5,2
Yunanistan	6.847	3,7	1	1	0,0
Rusya	6.628	3,6	368	16	-95,7
BAE	5.623	3,0	448	121	-73,0
İtalya	5.056	2,7	67	81	20,9
İsviçre	4.529	2,4	91	360	295,6
Japonya	3.473	1,9	89	13	-85,4
Katar	3.459	1,9	400	0	-100,0
Suudi Arabistan	2.010	1,1	2	2	0,0
Kuveyt	1.966	1,1	0	13	
İrlanda	1.721	0,9	271	381	40,6
Güney Kore	1.360	0,7	32	60	87,5
Lübnan	1.340	0,7	4	0	-100,0
Çin	1.182	0,6	39	38	-2,6

Kaynak: TCMB

- 2023 yılında Türkiye'ye gelen toplam doğrudan yabancı yatırımlarda; Hollanda'yı; ABD (yüzde 7,8), İngiltere (yüzde 7,4), Almanya (yüzde 6,6), İspanya (yüzde 6,1) ve Avusturya (yüzde 5,9) izlemektedir.
- 2024 yılının 11 aylık bölümünde ise yabancı yatırım girişinde en yüksek oransal artışlar sırasıyla: ABD (yüzde 372,7), İsviçre (yüzde 295,6), Avusturya (yüzde 111,1), G. Kore (yüzde 87,5) yatırımlarında gerçekleşmiştir. Katar, Rusya, BAE, Belçika ise Türkiye'ye yönelik doğrudan yatırımlarını yüksek oranda azaltan ülkeler olmuştur. Bu veriler Körfez ülkeleri ile Rusya'nın Türkiye'deki yatırımlarını yavaşlattığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin hangi ülkelerde ve hangi sektörlere yatırım yaptığına ilişkin veriler ise Tablo 2.18 ve 2.19'da verilmiştir. Tablo 2.18'den görüldüğü gibi;

- 2002-2023 döneminde Türkiye'den yurtdışına giden 65,6 milyar dolarlık doğrudan yatırımın önemli bir bölümü; Hollanda (yüzde 29,4), İngiltere (yüzde 6,3) ve Almanya (yüzde 5,9) olmak üzere Avrupa'ya (yüzde 62,1'i), yüzde 16,8'i ABD'ye, yüzde 10,4'ü Azerbaycan'a yapılmıştır.

TABLO 2.18: TÜRKİYE’NİN DIŞ YATIRIMLARININ ÜLKESEL DAĞILIMI (Çıkış)

(Milyon Dolar)	2002-2023		Ocak-Kasım		
	TOPLAM	Pay (%)	2.023	2.024	Değişim (%)
TOPLAM	65.603	100,0	4.972	5.869	18,0
AVRUPA	40.723	62,1	2.982	3.617	21,3
Hollanda	19.302	29,4	1.151	928	-19,4
ABD	10.993	16,8	1.214	1.193	-1,7
Azerbaycan	6.807	10,4	23	37	60,9
İngiltere	4.118	6,3	466	616	32,2
Almanya	3.848	5,9	265	413	55,8
BAE	1.753	2,7	365	440	20,5
İsviçre	1.477	2,3	112	99	-11,6
Lüksemburg	1.462	2,2	35	110	214,3
Malta	1.336	2,0	4	1	-75,0
Rusya	1.119	1,7	5	65	1.200,0
Kazakistan	760	1,2	29	46	58,6
İrlanda	757	1,2	9	4	-55,6
Avusturya	737	1,1	36	38	5,6
Romanya	693	1,1	76	83	9,2
İtalya	672	1,0	108	189	75,0
Irak	481	0,7	14	24	71,4
Belçika	443	0,7	26	16	-38,5
İspanya	433	0,7	79	78	-1,3
Yunanistan	420	0,6	192	466	142,7
Fransa	376	0,6	50	144	188,0
Mısır	338	0,5	68	24	-64,7
Gürcistan	301	0,5	36	19	-47,2

Kaynak: TCMB

- 2024 yılının 11 aylık bölümünde Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırım miktarı yüzde 8,6 oranında artarken, Türkiye’den çıkan yatırım miktarı yüzde 18 oranında artmış ve 5,8 milyar dolar olmuştur.

Türkiye’den yurtdışına giden doğrudan yatırımların sektörel dağılımına ilişkin istatistikler Tablo 2.19’da verilmiştir. Buradan;

- 2002-2023 döneminde Türkiye’den çıkan doğrudan yatırımların yüzde 49,9’unun (32,7 milyar doları) sanayi, yüzde 49,8’inin (32,6 milyar doları) hizmetler ve binde 3’ünün de (194 milyon doları) tarım sektörüne yöneldiği görülmektedir.

TABLO 2.19: TÜRKİYE'DEN ÇIKAN YATIRIMLARIN SEKTÖREL DAĞILIMI(Milyon Dolar)

(Milyon Dolar)	2002-2023		OCAK-KASIM		Değişim
SEKTÖR	TOPLAM	PAY (%)	2023	2024	(%)
TARIM SEKTÖRÜ	194	0,3	27	17	-37,0
SINAI SEKTÖRLER	32.748	49,9	1.536	1.510	-1,7
Madencilik ve Taşocakçılığı	16.413	25,0	826	862	4,4
İmalat	14.441	22,0	454	440	-3,1
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtım	1.813	2,8	185	206	11,4
Su Temini, Kanalizasyon, Atık Yön. ve İyileştirme Faal.	81	0,1	71	2	-97,2
HİZMETLER SEKTÖRÜ	32.661	49,8	3.409	4.342	27,4
İnşaat	2.880	4,4	113	399	253,1
Toptan ve Perakende Ticaret	1.524	2,3	183	353	92,9
Ulaştırma ve Depolama	2.312	3,5	45	51	13,3
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	1.056	1,6	54	118	118,5
Bilgi ve İletişim	2.803	4,3	69	67	-2,9
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	12.505	19,1	718	704	-1,9
Gayrimenkul Faaliyetleri	6.807	10,4	1.918	2.274	18,6
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	700	1,1	36	50	38,9
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	269	0,4	36	57	58,3
Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik	8	0,0	0	0	
Eğitim	43	0,1	1	1	0,0
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	451	0,7	56	135	141,1
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor	31	0,0	8	2	-75,0
Diğer Hizmet Faaliyetleri	1.267	1,9	172	131	-23,8
TOPLAM	65.603	100,0	4.972	5.869	18,0

Kaynak: TCMB

- Alt sektör olarak; madencilik ve taşocakçılığı (16,4 milyar dolar), imalat sanayi (14,4 milyar dolar) ve finans ve sigorta faaliyetleri (12,5 milyar dolar) en çok yatırım yönlendirilen alanlar olmuştur.
- 2024 yılının 11 aylık döneminde ise hizmetler sektörüne yönelik doğrudan yatırım çıkışı; yüzde 27,4 oranında artarken, imalat sanayi yatırımları yüzde 1,7, tarım yatırımları ise yüzde 37 oranında gerilemiştir.

Bu değerlendirmelerden Türkiye'nin yabancı reel yatırımcılar açısından olduğu kadar yerli girişimciler açısından da cazibesini önemli ölçüde kaybettiği anlaşılmaktadır. Bu gelişmede; yüksek finansman, enerji ve işgücü maliyetleri kadar makroekonomik öngörülebilirliğin güçleşmesi ve iç talebin yavaşlamasının etkili olduğu söylenebilir.

2.3.4. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK BOYUTUNDA

Türkiye’de istihdam boyutunda yaşanan gelişmelere ilişkin istatistikler, Tablo 2.20’de verilmiştir. Buna göre;

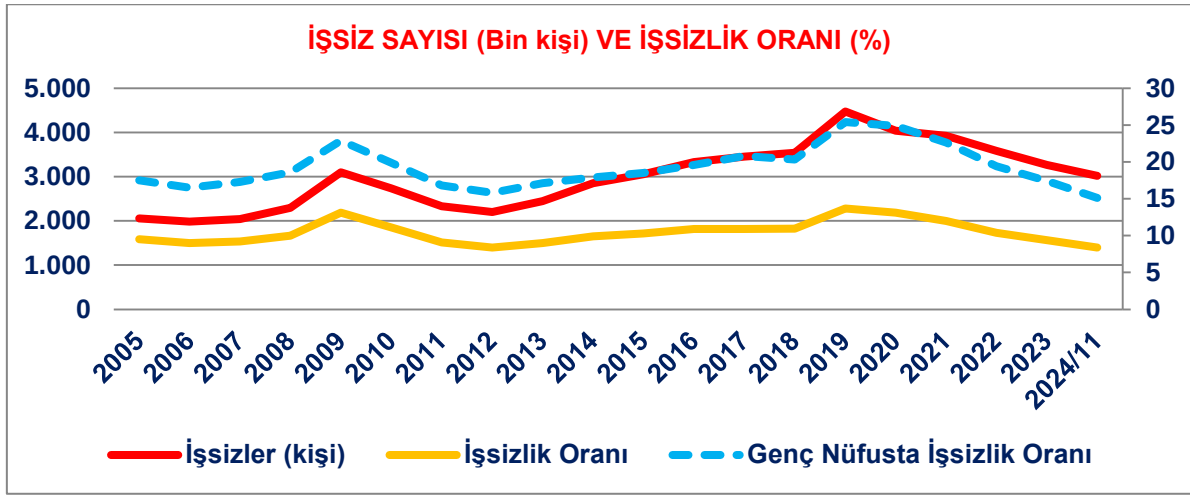
- 2024 yılı Kasım ayı itibarıyla Türkiye’de çalışma çağındaki nüfus 66,1 milyona ulaşmıştır. Bu nüfusun ise 35,8 milyonu işgücü piyasasına girmiş ve bunlardan 32,8 milyonu mal ve hizmet üretim sürecine dahil olmuştur. Böylece, çalışmak isteyen 3 milyon kişi de işsiz kalmıştır.

TABLO 2.20 İŞGÜCÜ PİYASASINDA GELİŞMELER

YIL	15 ve üzeri Yaşta Nüfus (Bin Kişi)	İşgücü Arzı (Bin Kişi)	İstihdam Edilenler (Bin Kişi)	İşsizler (Bin Kişi)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (%)
2000	46.211	23.078	21.581	1.497	49,9	46,7	6,5	13,1
2005	48.356	21.691	19.633	2.058	44,9	40,6	9,5	17,5
2010	52.904	24.594	21.858	2.737	46,5	41,3	11,1	19,9
2011	53.985	25.594	23.266	2.328	47,4	43,1	9,1	16,8
2012	54.961	26.141	23.937	2.204	47,6	43,6	8,4	15,8
2013	55.983	27.047	24.601	2.445	48,3	43,9	9,0	17,1
2014	56.986	28.786	25.933	2.853	50,5	45,5	9,9	17,9
2015	57.854	29.678	26.621	3.057	51,3	46,0	10,3	18,5
2016	58.720	30.535	27.205	3.330	52,0	46,3	10,9	19,6
2017	59.894	31.643	28.189	3.454	52,8	47,1	10,9	20,8
2018	60.654	32.274	28.738	3.537	53,2	47,4	11,0	20,3
2019	61.469	32.549	28.080	4.469	53,0	45,7	13,7	25,4
2020	62.579	30.735	26.695	4.040	49,1	42,7	13,1	24,9
2021	63.704	32.716	28.797	3.919	51,4	45,2	12,0	22,6
2022	64.679	34.334	30.752	3.582	53,1	47,5	10,4	19,4
2023	65.425	34.896	31.632	3.264	53,3	48,3	9,4	17,4
2023/11	65.637	35.036	31.961	3.075	53,4	48,7	8,8	16,1
2024/11	66.088	35.863	32.848	3.015	54,3	49,7	8,4	15,1
FARK	451	827	887	-60	0,9	1,0	-0,4	-1,0
FARK (%)	0,7	2,4	2,8	-2,0	1,7	2,1	-4,5	-6,2

Kaynak: TÜİK

- Türkiye’de 2024 yılı Kasım ayı sonunda, 2023 yılının aynı ayına göre 15 yaş üzeri nüfus 451 bin kişi, işgücü arzı 827 bin kişi toplam istihdam ise 887 bin kişi artmıştır.
- İşgücü arz ve talebindeki gelişmelere bağlı olarak işsiz sayısı 60 bin kişi azalmıştır. Ekonominin yüzde 3 gibi Türkiye için düşük sayılabilecek oranda büyümesinin beklendiği bir yılda istihdamın; işgücü arzının (827) üzerinde yani 887 bin kişi artması olumlu ve de ilginç bir gelişmedir.

İstihdamın sektörel dağılımına ilişkin gelişmeler ise Tablo 2.21’de verilmiştir. Buradan;

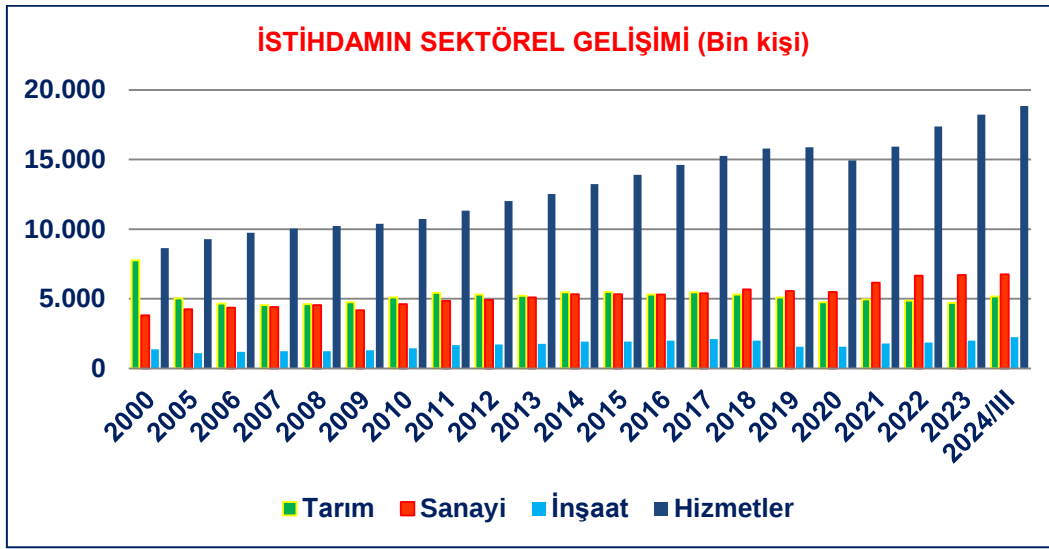
- 2024 yılının 3. çeyreği sonunda; tarımda 5 milyon 163 bin kişi, sanayide 6 milyon 750 bin kişi, inşaat sektöründe 2 milyon 233 bin kişi, hizmetler sektöründe ise 18 milyon 846 bin kişi istihdam edilmektedir. 2023 yılının 3. çeyreği ile karşılaştırıldığında; tarımda çalışan sayısı 11 bin kişi azalırken, sanayide 124 bin, inşaatla 148 bin, hizmetlerde ise 688 bin kişi artmıştır.

TABLO 2.21: İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI (Bin kişi)

Yıl	Bin Kişi				Toplam İçindeki Payları (%)			
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2000	7.769	3.810	1.364	8.637	36,0	17,7	6,3	40,0
2005	5.015	4.241	1.097	9.281	25,5	21,6	5,6	47,3
2009	4.752	4.179	1.305	10.380	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	5.084	4.615	1.434	10.725	23,3	21,1	6,6	49,1
2015	5.483	5.332	1.914	13.891	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	5.305	5.296	1.987	14.617	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	5.464	5.383	2.095	15.246	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	5.297	5.674	1.992	15.774	18,4	19,7	6,9	54,9
2019	5.097	5.561	1.550	15.872	18,2	19,8	5,5	56,5
2020	4.737	5.482	1.546	14.930	17,7	20,5	5,8	55,9
2021	4.948	6.143	1.777	15.928	17,2	21,3	6,2	55,3
2022	4.866	6.663	1.846	17.378	15,8	21,7	6,0	56,5
2023	4.695	6.711	1.997	18.230	14,8	21,2	6,3	57,6
2023-I	4.156	6.824	1.825	18.052	13,5	22,1	5,9	58,5
II	4.690	6.818	1.937	18.063	14,9	21,6	6,1	57,3
III	5.174	6.626	2.085	18.158	16,1	20,7	6,5	56,7
IV	4.494	6.656	2.115	18.755	14,0	20,8	6,6	58,6
2024-I	4.254	6.767	2.056	18.935	13,3	21,1	6,4	59,1
II	4.896	6.697	2.134	18.968	15,0	20,5	6,5	58,0
III	5.163	6.750	2.233	18.846	15,6	20,5	6,8	57,1
2024/III-2023-III	-11	124	148	688		--	--	--
Artış (%)	-0,2	1,9	7,1	3,8		--	--	--

Kaynak: TÜİK

- İstihdam sayılarındaki gelişmelere bağlı olarak toplam istihdamın; yüzde 15,6'sı tarım, yüzde 20,5'i sanayi, yüzde 6,8'i inşaat ve yüzde 57,1'i hizmetlerde gerçekleşmiştir. Oransal olarak istihdam artışının en yüksek düzeyde gerçekleştiği sektör yüzde 7,1 ile inşaat olmuştur. Bu sektörün yılın dokuz aylık bölümünde yüzde 8,9 oranında büyüdüğü dikkate alındığında, istihdam artışının gerekçesi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, sektörün hala son derece emek yoğun teknik ile faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır.
- 2024 yılının ilk üç çeyreğinde sadece binde bir büyüyen sanayi sektöründe 124 bin kişilik, yüzde 2,8 oranında büyüyen hizmetlerde 688 bin kişilik istihdam artışının gerçekleşmesi dikkat çekicidir.

Türkiye’de istihdama ilişkin olarak değerlendirilebilecek bir diğer gösterge ise çalışanların işteki durumuna göre dağılımıdır. Tablo 2.22’den görüleceği gibi;

- 2024 yılı üçüncü çeyreği sonunda istihdam edilmekte olan insanların 23,2 milyonu ücretli, 2,8 milyonu ücretsiz aile işçisi ve 6,8 milyonu da kendi hesabına ve/veya işveren olarak istihdam edilmektedir.

TABLO 2.22: İSTEKİ DURUMA GÖRE İSTİHDAM

(Bin Kişi)	Ücretli / Yevmiyeli	PAY (%)	Kendi hesabına/işveren	PAY (%)	Ücretsiz Aile İşçisi	PAY (%)
2014	17.125	66,0	5.652	21,8	3.155	12,2
2015	17.827	67,0	5.643	21,2	3.150	11,8
2016	18.377	67,6	5.775	21,2	3.053	11,2
2017	18.960	67,3	6.094	21,6	3.134	11,1
2018	19.536	68,0	6.191	21,5	3.012	10,5
2019	19.216	68,4	5.962	21,2	2.902	10,3
2020	18.693	70,0	5.455	20,4	2.547	9,5
2021	20.137	69,9	5.965	20,7	2.695	9,4
2022	21.687	70,5	6.400	20,8	2.665	8,7
2023	22.532	71,2	6.586	20,8	2.514	7,9
2023-III	22.638	70,6	6.657	20,8	2.749	8,6
2024-III	23.270	70,5	6.879	20,8	2.845	8,6
2024-2023	632		222		96	

Kaynak: TÜİK

- 2014-2024 döneminde toplam istihdam içinde ücretli çalışanların payı artarken ücretsiz aile işçisi konumunda olanların payında gerileme yaşanmıştır. Bu gelişme, önemli ölçüde tarımda istihdamın gerilemesi ve geçim koşullarının zorlaşması sonucu bireyselleşmenin artmasıyla ilgilidir. Ancak, Türkiye’de girişimcilik boyutunda istenen düzeyde yeterli bir gelişme sağlanamadığı da vurgulanmalıdır.

İstihdam açısından dikkat çeken gelişmelerin yaşandığı bir boyut da kamudaki istihdamdır. Gelineen noktada en büyük işveren konumundaki devletin/kamunun bu konumu güçlenmeye devam etmektedir. Tablo 2.23 incelendiğinde;

- 2007 yılında kamuda toplam istihdamın 2,9 milyon kişi iken, 2024 yılı Eylül ayı sonunda 5,2 milyona yükseldiği, yani 2,3 milyon kişi arttığı anlaşılmaktadır.

TABLO 2.23: KAMUDA İSTİHDAMIN GELİŞİMİ

	Toplam	Kadrolu personel	Sözleşmeli personel	İşçi		Diğer
				Sürekli işçi	Geçici işçi	
2007	2.945.976	2.070.207	165.557	317.265	209.585	183.362
2024-Eylül	5.265.808	3.473.799	399.869	1.243.368	47.241	101.531
FARK	2.319.832	1.403.592	234.312	926.103	-162.344	-81.831

- Bu artış da bütçe gelir ve harcama dengelerinde önemli etkiler yaratmıştır. 2007 yılında vergi gelirlerinin yüzde 32,3’ü personel maaşı ve sigorta primlerine harcanırken, bu oran 2024 yılı sonunda yüzde 41’e yükselmiştir. Yani, bütçede esneklik azalmıştır.

Bu veriler ve değerlendirmeler dikkate alındığında ekonomideki yavaşlamaya rağmen 2024 yılında istihdam boyutunda olumlu gelişmeler yaşandığı söylenebilir. Ancak, Türkiye’nin yeni bir yatırım seferberliği ile eğitim-üretimin yeni bir vizyonla entegrasyonuna ihtiyacı bulunmaktadır.

2.3.5. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER BOYUTUNDA

Türkiye 1980 sonrası dönemde dışa açıklık oranı büyük ölçüde artan ülkelerden biri olmuştur. Bu durum benimsenen dışa açık büyüme modeli kadar dışa ve döviz girişine bağımlılıkla da yakından ilgilidir. Yani, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinin önemli ölçüde dengesizlik üzerine kurulu olduğu ve bunun da zaman zaman ülkeyi döviz krizlerine sürüklediği ifade edilebilir.

2.3.5.1. DIŞ TİCARET

Türkiye'nin dış ticaretine ilişkin bazı temel göstergeler Tablo 2.24'de verilmiştir. Buradan görüldüğü gibi;

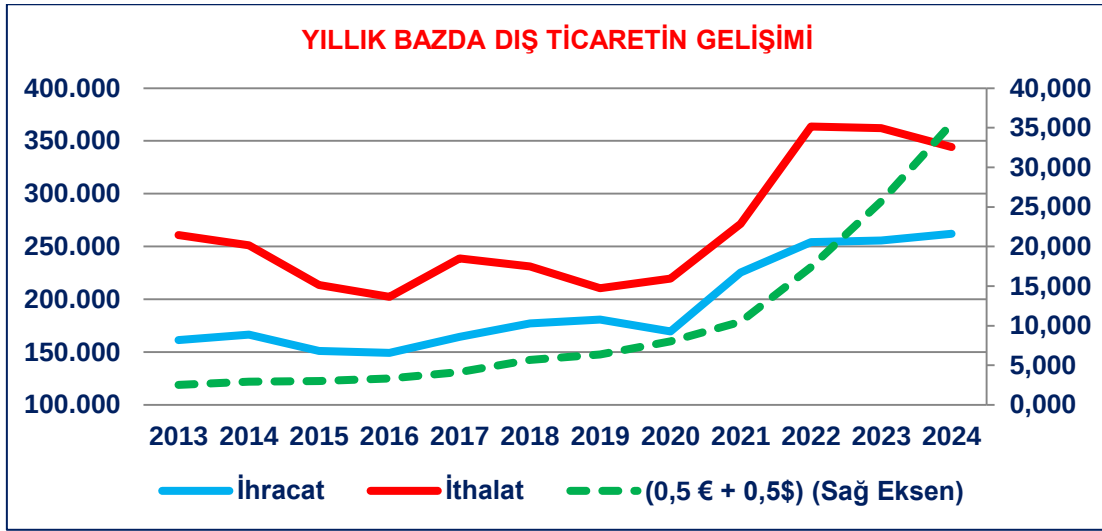
- Cumhuriyet tarihinde dış ticaret açığı ilk kez 2011 yılında 100 milyar dolar sınırını aşmıştır. 105,9 milyar dolarlık bu açık 2022 yılında 109 milyar dolar ile yeni bir rekor kırmış, 2023 yılını da 106 milyar doların üzerinde tamamlamıştır. Bu iki yıl sadece dış ticaret açığı değil, aynı zamanda dış ticaret hacmi ve dış ticaret hacminin GSYİH'ya oranı olarak tanımlanan dışa açıklık oranı açısından da rekorların kırıldığı yıllar olmuştur.

TABLO 2.24: DIŞ TİCARETİN GENEL GÖRÜNÜMÜ (Milyon Dolar)

	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Hacmi-A	Karşılama Oranı (%)	Dışa Açıklık Oranı (A/B-%)	GSYİH (Milyar Dolar)
2013	161.481	260.823	-99.342	422.304	61,9	44,1	958
2014	166.505	251.142	-84.638	417.647	66,3	44,4	940
2015	150.982	213.619	-62.637	364.601	70,7	42,0	867
2016	149.247	202.189	-52.942	351.436	73,8	40,4	869
2017	164.495	238.715	-74.221	403.210	68,9	46,9	859
2018	177.169	231.152	-53.984	408.321	76,6	51,2	798
2019	180.833	210.345	-29.512	391.178	86,0	51,4	760
2020	169.638	219.517	-49.879	389.155	77,3	54,3	717
2021	225.214	271.426	-46.211	496.640	83,0	61,5	808
2022	254.170	363.711	-109.541	617.880	69,9	68,2	906
2023	255.627	361.967	-106.339	617.594	70,6	54,7	1.130
2024	261.924	344.086	-82.162	606.010	76,1	--	--
Değişim (%)	2,5	-4,9	-22,7	-1,9	7,8	--	--

Kaynak: TÜİK, Ticaret Bakanlığı

- 2024 yılına gelindiğinde ise ihracatta yüzde 2,5 ile düşük oranlı bir artış, ithalatta ise yüzde 4,9 oranında gerileme yaşandığı görülmektedir. Bunun sonucunda dış ticaret açığında yüzde 22,7, dış ticaret hacminde ise yüzde 1,9 oranında gerileme olmuştur.

Türkiye'nin dış ticaretinde enerji ve altının önemli bir rolü bulunmaktadır. Tablo 2.25'den görüleceği üzere;

- 2023 yılında 69,1 milyar dolarlık enerji, 30 milyar dolarlık da altın ithalatı yapılmıştır. Enerjide dışa bağımlı olunması ve tasarruf araçları içinde altının geleneksel olarak taşıdığı önem, bu iki alanda büyük miktarda ithalata neden olmaktadır.
- Bu iki alanda ithalatın düzeyi sadece iç talep değil aynı zamanda fiyatlarıyla da yakından ilgilidir. Enerji ve altın fiyatları ise küresel boyutta ekonomik ve siyasi risk algısından önemli ölçüde etkilenmektedir. Tedarik boyutundaki sorunlar enerji fiyatlarını, küresel düzeyde doların değeri ve ABD'deki faiz oranları da altın fiyatlarını etkileyebilmektedir.

TABLO 2.25: DIŞ TİCARETTE ENERJİ VE ALTININ ETKİSİ (Milyon Dolar)

	ENERJİ			ALTIN			DENGELER		
	Enerji İhracatı	Enerji İthalatı	Enerji Dış Ticaret Dengesi	Altın İhracatı	Altın İthalatı	Altın Dış Ticaret Dengesi	Enerji Hariç Dış Ticaret Dengesi	Altın Hariç Dış Ticaret Dengesi	Enerji ve Altın Hariç Dış Ticaret Dengesi
2013	10.118	57.753	-47.635	3.348	15.127	-11.779	-51.707	-87.563	-39.928
2014	7.500	56.176	-48.675	3.210	7.111	-3.901	-35.962	-80.737	-32.061
2015	5.148	38.652	-33.503	7.380	3.426	3.954	-29.134	-66.591	-33.087
2016	3.380	27.465	-24.085	8.247	6.459	1.788	-28.858	-54.730	-30.645
2017	4.799	37.655	-32.856	6.605	16.577	-9.972	-41.365	-64.248	-31.393
2018	5.810	43.613	-37.804	2.587	11.302	-8.715	-16.180	-45.269	-7.465
2019	8.447	41.731	-33.284	2.001	11.269	-9.268	3.771	-20.244	13.040
2020	4.715	28.925	-24.210	2.780	25.184	-22.404	-25.669	-27.475	-3.265
2021	8.507	50.692	-42.185	3.483	5.499	-2.017	-4.026	-44.195	-2.009
2022	16.411	96.549	-80.138	1.051	20.441	-19.389	-29.403	-90.151	-10.014
2023	16.389	69.114	-52.725	4.330	30.017	-25.687	-53.615	-80.652	-27.928
2023-11	14.845	62.462	-47.617	3.880	28.431	-24.551	-52.623	-75.689	-28.072
2024-11	15.202	58.786	-43.584	3.127	15.102	-11.975	-29.752	-61.361	-17.777
Değişim(%)	2,4	-5,9	-8,5	-19,4	-46,9	-51,2	-43,5	-18,9	-36,7

Kaynak: TÜİK

- Türkiye’de rekor yılları; enerji ithalatında 2022, altın ithalatında ise 2023 yılı olmuştur. 2024 yılında ekonominin yavaşlamasıyla enerji, sınırlamalar getirilmesi nedeniyle de altın ithalatında önemli ölçüde gerileme yaşanmıştır.
- Buna bağlı olarak da, 2024 yılının 11 aylık bölümünde enerji ve altın hariç dış ticaret açığı önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 26,7 oranında gerilemiş ve 17,7 milyar dolara düşmüştür.

Dış ticaret boyutunda yıl içinde yaşanan süreci değerlendirmek amacıyla; Tablo 2.26’da aylık ve yıllıklandırılmış bazda ithalat ve ihracat istatistikleri verilmiştir. Buna göre;

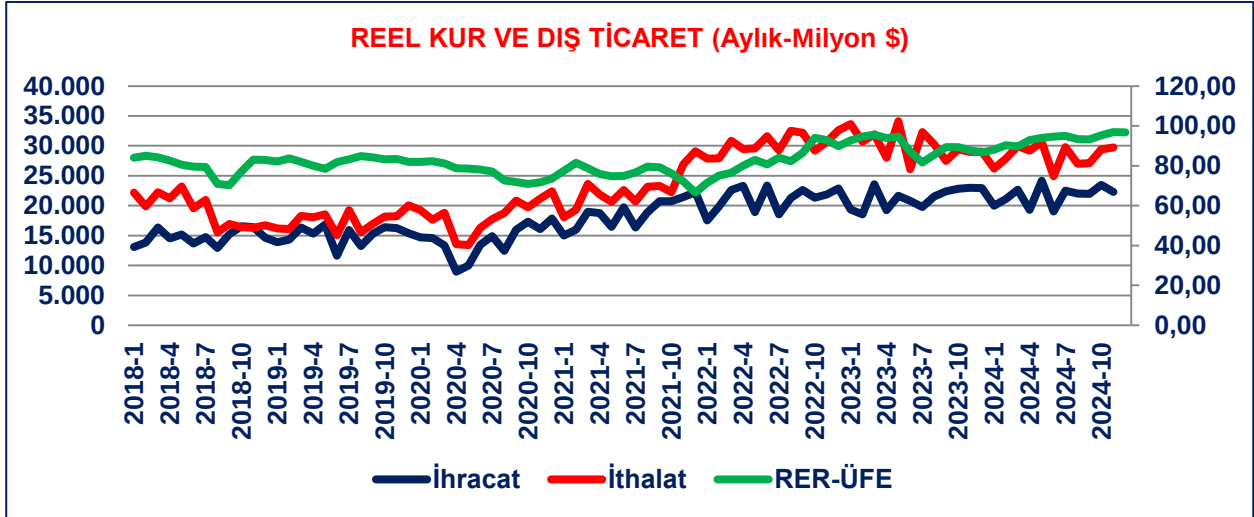
- 2024 yılında aylık bazda en yüksek ihracat 24,1 milyar dolar ile Mayıs ayında gerçekleşmiştir. Aralık ayı ise 32,2 milyar dolar ile en yüksek ithalatın yapıldığı ay olurken, en yüksek aylık dış ticaret açığı Nisan ayında (9,8 milyar dolar) söz konusu olmuştur.

TABLO 2.26: DIŞ TİCARETTE 2024 YILI GELİŞMELERİ (Milyon Dolar)

AY	İHRACAT		İTHALAT		DENGE	
	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık
OCAK	20.001	256.297	26.187	354.532	-6.185	-98.234
ŞUBAT	21.091	258.823	27.857	351.693	-6.766	-92.870
MART	22.651	257.911	29.952	349.706	-7.301	-91.796
NİSAN	19.295	257.956	29.185	350.903	-9.890	-92.947
MAYIS	24.173	260.496	30.649	347.426	-6.475	-86.930
HAZİRAN	19.016	258.738	24.905	346.259	-5.889	-87.520
TEMMUZ	22.479	261.438	29.783	343.731	-7.304	-82.293
AĞUSTOS	22.007	261.889	27.007	340.469	-5.000	-78.581
EYLÜL	21.974	261.451	27.116	340.079	-5.141	-78.627
EKİM	23.485	262.132	29.410	340.081	-5.926	-77.950
KASIM	22.289	261.420	29.748	340.856	-7.459	-79.435
ARALIK	23.463	261.925	32.287	344.085	-8.824	-82.160

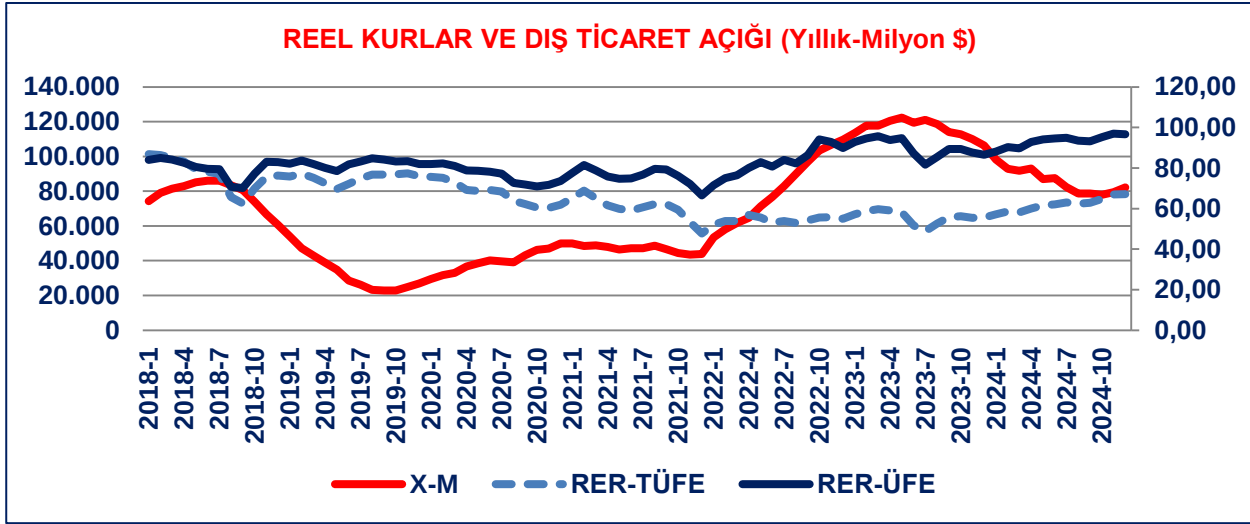
Kaynak: TÜİK

- 2024 yılını ihracat 261,9 milyar dolar, ithalat 344 milyar dolar dış ticaret açığı ise 82,1 milyar dolar ile tamamlamıştır. Yıl içinde gerileme eğiliminde olan ithalatın Kasım ve Aralık aylarında yeniden artışa geçmesi dikkat çekicidir. Bu gelişmenin gerisinde TL'deki değerlenmenin yıl sonuna doğru belirginleşmesinin etkili olduğu söylenebilir.
- Aşağıdaki grafik incelendiğinde ise hem aylık, hem de yıllık bazda, hem ihracat, hem de ithalatın dolayısıyla da dış ticaret açığının 2024 yılında görece bir istikrara kavuştuğu görülmektedir. Bu durumun yıl içinde TL'nin dış değerinde istikrar sağlanmasıyla ilgili olduğu söylenebilir.

TL'nin reel değeri ile dış ticaret açığı arasındaki ilişki aşağıdaki grafikte verilmiştir. Buradan;

- 2021 yılı Aralık ayı sonrasında düzenli olarak artan yıllık bazlı dış ticaret açığının 2023 yılı Mayıs ayında Cumhuriyet tarihinin rekorunu kırdığı ve izleyen aylarda gerilemeye başladığı görülmektedir.
- Açığın arttığı dönemde; gerek Yi-ÜFE, gerekse TÜFE bazlı hesaplamalara göre TL'nin dış değerinin arttığı anlaşılmaktadır. 2023 yılı Mayıs ayının ardından yeni Kabinenin kurulması ve faiz politikasında değişiklik yapılmasına bağlı olarak Temmuz ayında kur değerinde bir düzeltme yaşanmış ve TL önemli oranda değer kaybetmiştir.

- TL'nin değer kaybı sınırlı dönem için geçerli olmuş ve izleyen aylarda yapay olarak yeniden, yüksek faiz politikası sonrası ülkeye gelen sıcak paranın da katkısıyla, değerlenmeye başlamıştır. Ancak bu durum, iç talepteki yavaşlama nedeniyle dış ticaret açığında büyük oranlı bir artış getirmemiştir.

2024 yılında dış ticaret alanında yaşanan gelişmeleri mal grubu bazında değerlendirmek amacıyla, dış ticaretin gelişimi Tablo 2.27'de verilmiştir. Buradan görüldüğü üzere;

- 2024 yılında ihracatın tüm mal kategorilerinde artış gösterdiği anlaşılmaktadır. İhracat; tüketim malları grubunda yüzde 3,4, hammadde-ara malları grubunda yüzde 1,4, sermaye mallarında binde dokuz, diğer kategorisindeki ürünlerde yüzde 53,5 oranında artmıştır.

- Mal grubu bazında ithalatta ise oldukça ilginç gelişmeler yaşanmıştır. Hammadde-aramaları ithalatı yüzde 8,8, sermaye (yatırım) malları ithalatı yüzde 29,8 oranında gerilerken, tüketim malları ithalatı yüzde 14,3, diğer malların ithalatı yüzde 141 oranında artmıştır. İç talepteki yavaşlamaya rağmen, tüketim malları ithalatında yaşanan artış üzerinde durulmaya değer bir gelişmedir ve gelir dağılımındaki gelişmelerle birlikte değerlendirilmelidir.

TABLO 2.27: MAL GRUBU BAZINDA DIŞ TİCARET (Milyon Dolar)

	2021	2022	2023	2024	Değişim (%)
İHRACAT					
Yatırım (Sermaye) Malları	24.841	29.035	33.659	33.962	0,9
Hammadde-Aramalar	115.184	133.417	129.009	130.737	1,3
Tüketim Malları	83.844	89.812	90.681	93.730	3,4
Diğer	1.346	1.906	2.278	3.497	53,5
Toplam	225.215	254.170	255.627	261.925	2,5
İTHALAT					
Yatırım (Sermaye) Malları	35.948	40.535	52.742	50.645	-4,0
Hammadde-Aramalar	210.143	292.437	261.311	238.309	-8,8
Tüketim Malları	24.947	30.482	47.642	54.476	14,3
Diğer	388	257	272	656	141,0
Toplam	271.426	363.711	361.967	344.085	-4,9
DENGE					
Yatırım (Sermaye) Malları	-11.107	-11.500	-19.083	-16.683	-12,6
Hammadde-Aramalar	-94.959	-159.020	-132.302	-107.572	-18,7
Tüketim Malları	58.897	59.330	43.040	39.254	-8,8
Diğer	958	1.649	2.006	2.841	41,6
Toplam	-46.211	-109.541	-106.340	-82.160	-22,7

Kaynak: TÜİK

- İthalat ve ihracattaki bu gelişmelere bağlı olarak; 2024 yılında tüketim malları dış ticaret fazlası azalarak 39 milyar dolar olmuş, diğer kategorilerdeki açık ise gerilemiştir. Bu yıl açık; ara mallarında 107 milyar dolara, yatırım mallarında ise 16,6 milyar dolara düşmüştür. Böylece dış ticaret açığı toplamda yüzde 22,7 oranında azalarak 2023 yılı sonundaki 106,3 milyar dolarlık değerinden 82,1 milyar dolara gerilemiştir.

Sektörler itibariyle ihracat ve ithalatta 2024 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 2.28 verilmiştir. Buradaki veriler incelendiğinde;

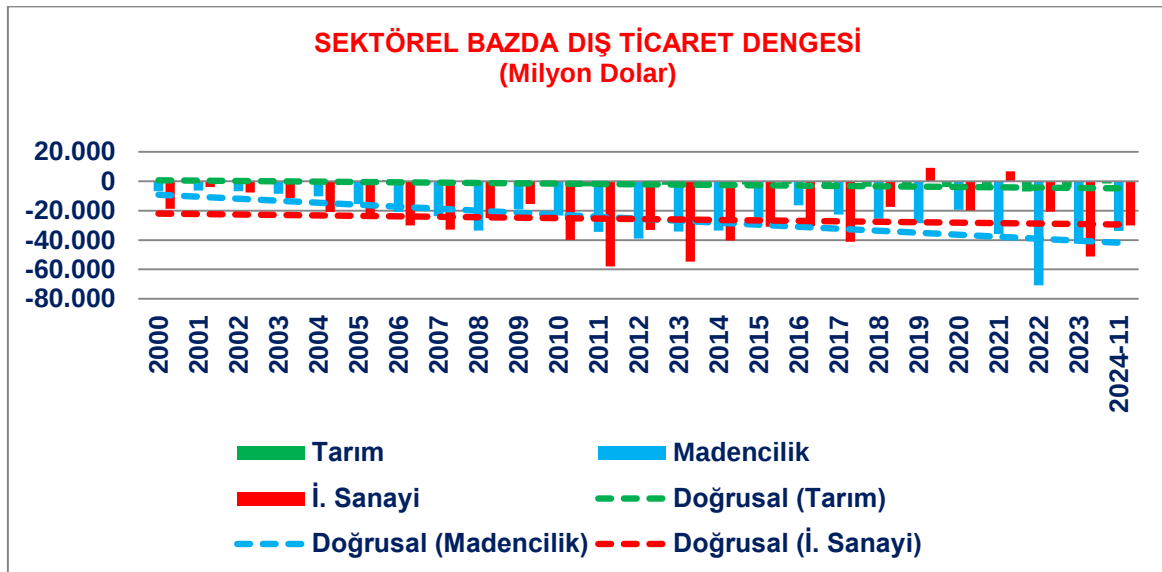
- 2024 yılı Ocak-Kasım döneminde, ihracatın 2023 yılının aynı dönemine göre; tarım ürünlerinde binde 6, imalat sanayi ürünlerinde yüzde 2,3, madencilik ve taş ocakçılığı ürünlerinde ise yüzde 19,6 oranında arttığı görülmektedir.

TABLO 2.28: SEKTÖREL BAZDA DIŞ TİCARET (Milyon Dolar)

YIL	TARIM			MADENCİLİK			İMALAT SANAYİ		
	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge
2000	1.684	2.125	-441	400	7.097	-6.697	25.518	44.200	-18.682
2005	3.468	2.826	642	810	16.321	-15.511	68.813	94.208	-25.395
2010	5.091	6.490	-1.399	2.687	25.933	-23.246	105.467	145.367	-39.900
2011	5.353	8.944	-3.591	2.805	37.331	-34.526	125.963	183.930	-57.967
2012	5.379	7.503	-2.124	3.161	42.247	-39.086	143.194	176.235	-33.041
2013	5.339	7.793	-2.454	3.892	38.160	-34.268	151.483	206.178	-54.695
2014	5.712	8.949	-3.237	3.404	36.944	-33.540	156.498	196.776	-40.278
2015	5.294	7.501	-2.207	2.778	27.611	-24.833	142.268	173.110	-30.842
2016	5.687	7.345	-1.658	2.656	18.978	-16.322	140.346	170.959	-30.613
2017	5.579	9.374	-3.795	3.498	26.225	-22.727	154.698	195.866	-41.168
2018	5.847	9.498	-3.651	3.394	28.979	-25.585	167.064	184.463	-17.399
2019	5.589	9.835	-4.246	3.200	31.696	-28.496	171.219	162.143	9.076
2020	5.957	9.834	-3.877	2.932	22.334	-19.402	159.953	179.809	-19.856
2021	7.156	12.082	-4.926	4.060	40.086	-36.026	212.809	205.984	6.825
2022	7.768	14.772	-7.004	4.620	75.344	-70.724	240.378	261.115	-20.737
2023	9.633	13.801	-4.168	3.803	46.323	-42.520	240.912	292.080	-51.168
2023-11	8.487	12.916	-4.429	3.454	41.556	-38.103	219.560	269.461	-49.901
2024-11	8.542	10.067	-1.525	4.129	37.810	-33.681	224.589	254.605	-30.017
Değişim (%)	0,6	-22,1	-65,6	19,6	-9,0	-11,6	2,3	-5,5	-39,8
2000-2024	99.077	148.739	-49.661	52.229	559.419	-507.191	2.631.172	3.127.028	-495.856

Kaynak: TÜİK

- Aynı dönemde ithalat; madencilik ürünlerinde yüzde 9, tarım ürünlerinde yüzde 22,1, imalat sanayinde yüzde 5,5 oranında gerilemiştir.
- İhracat ve ithalattaki gelişmeler sonucunda 2024 yılının 11 aylık bölümünde dış ticaret açığı; tarım ürünlerinde yüzde 65,6, madencilikte yüzde 11,6, imalat sanayinde yüzde 39,8 oranında gerilemiştir.
- İzleyen grafikte görüldüğü üzere, 2000 sonrası dönemde her üç sektörde de dış ticaret açığına ilişkin trend doğrusunun ivmesi artmıştır. Bir başka deyişle, her sektörde dış ticaret açığı verilirken bu açığın daha da artacağı bir eğilim zemini oluşmuştur.

Türkiye sahip olduğu özel yetenekli bireylerini keşfetmekte, bilim insanı ve bilimsel bilgi ve geliştirmede yetersiz kalmaktadır. Bunun olumsuz yansımaları her alanda olduğu gibi dış ticarete de görülmektedir. Tablo 2.29 incelendiğinde;

- 2024 yılında, Türkiye'nin imalat sanayi ürünleri ihracatı içinde yüksek teknolojlili ürünlerin payının sadece yüzde 3,6 düzeyinde olduğu görülmektedir. İthalat içinde bu ürünlerin payı yüzde 11,1 düzeyindedir. Bu oransal farkın parasal karşılığı ise 22,1 milyar dolarlık ticaret açığı olmuştur.
- Diğer taraftan, Türkiye sadece düşük teknolojlili ürünlerde dış ticaret fazlası vermekte, buna karşılık hem orta yüksek hem de orta düşük teknolojlili ürünlerde dış ticaret açığı ile karşılaşmaktadır. Bu durum; eğitimden, ekonomi politikalarına kadar birçok alandaki yetersizliklerin yansımasıdır.

**TABLO 2.29: TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞUNA GÖRE
İMALAT SANAYİ DİŞ TİCARETİ**

(Milyon Dolar)	2022	Pay (%)	2023	Pay (%)	2024	Pay (%)	Değişim (%)
İHRACAT							
Yüksek Teknolojlili ürünler	7.419	3,1	9.172	3,8	8.802	3,6	-4,0
Orta Yüksek Teknolojlili Ürünler	81.251	33,8	88.098	36,6	92.381	37,5	4,9
Orta Düşük Teknolojlili Ürünler	74.056	30,8	69.256	28,7	69.428	28,2	0,2
Düşük Teknolojlili ürünler	77.652	32,3	74.386	30,9	75.970	30,8	2,1
Toplam	240.378	100,0	240.912	100,0	246.581	100,0	2,4
İTHALAT							
Yüksek Teknolojlili Ürünler	25.475	9,8	31.241	10,7	31.000	11,1	-0,8
Orta Yüksek Teknolojlili Ürünler	108.476	41,5	125.416	42,9	122.829	43,9	-2,1
Orta Düşük Teknolojlili Ürünler	95.215	36,5	102.776	35,2	88.317	31,5	-14,1
Düşük Teknolojlili Ürünler	31.950	12,2	32.647	11,2	37.949	13,5	16,2
Toplam	261.115	100,0	292.080	100,0	280.095	100,0	-4,1
DENGE							
Yüksek Teknolojlili Ürünler	-18.055		-22.069		-22.199		0,6
Orta Yüksek Teknolojlili Ürünler	-27.225		-37.318		-30.447		-18,4
Orta Düşük Teknolojlili Ürünler	-21.159		-33.520		-18.889		-43,6
Düşük Teknolojlili Ürünler	45.702		41.740		38.021		-8,9
Toplam	-20.737		-51.168		-33.514		-34,5

Kaynak: TÜİK

Ülke gruplarına göre dış ticarete ilişkin veriler Tablo 2.30'da yer almaktadır. Buradan görüldüğü üzere;

- 2024 yılı sonunda Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı %41,5 payla AB ve genel olarak Avrupa'dır (yüzde 56,8). Benzer bir durum ithalat için de geçerlidir ve Avrupa'nın Türkiye toplam ithalatı içindeki payı yüzde 51,8'dir.

TABLO 2.30: ÜLKE GRUPLARI BAZINDA DIŞ TİCARET (%)

(Milyon Dolar)	İHRACAT					İTHALAT				
	2022	2023	2024	Pay (%)	Değişim (%)	2022	2023	2024	Pay (%)	Değişim (%)
Avrupa Birliği 27	103.049	104.284	108.667	41,5	4,2	93.287	106.050	110.412	32,1	4,1
Diğer Avrupa (AB Hariç)	36.629	39.680	40.094	15,3	1,0	87.506	78.330	67.704	19,7	-13,6
Diğer Afrika	9.509	7.724	7.121	2,7	-7,8	3.412	3.076	3.161	0,9	2,8
Kuzey Afrika	14.110	13.674	14.465	5,5	5,8	6.099	7.291	8.154	2,4	11,8
Güney Amerika	3.356	2.540	2.917	1,1	14,9	9.919	7.161	8.245	2,4	15,1
Kuzey Amerika	18.773	16.507	18.054	6,9	9,4	16.545	17.085	17.446	5,1	2,1
Orta Amerika ve Karayipler	2.768	2.759	2.811	1,1	1,9	1.421	1.496	1.622	0,5	8,4
Diğer Asya	18.324	19.345	20.807	7,9	7,6	87.935	90.837	87.948	25,6	-3,2
Yakın ve Orta Doğu	44.982	45.556	43.743	16,7	-4,0	21.346	24.824	20.203	5,9	-18,6
Avustralya ve Yeni Zelanda	1.089	1.075	1.256	0,5	16,8	1.690	1.220	1.196	0,3	-1,9
Diğer Ülke ve Bölgeler	1.581	2.484	1.991	0,8	-19,9	34.552	24.597	17.993	5,2	-26,8
TOPLAM	254.170	255.627	261.925	100,0	2,5	363.711	361.967	344.085	100,0	-4,9

Kaynak: TÜİK

- 2024 yılında Yakın ve Orta Doğu ile diğer Asya'yı içeren Asya ülkeleri; Avrupa'nın ardından Türkiye'nin hem en büyük ikinci pazarı (yüzde 24,6 payla) hem de ikinci büyük tedarikçisi (yüzde 31,5 payla) konumundadır.

Ekonomideki yavaşlamaya bağlı olarak; 2024 yılında dış ticaret hacminde de daralma yaşanmış, Türkiye'nin dış ticaret açığında da konjonktürel bir iyileşme sağlanmıştır.

2.3.5.2. ÖDEMELER DENGESİ

Türkiye'nin dış ticaret dengesi 1947 yılından beri aralıksız açık vermektedir. Cari denge de çoğu yılda açık üretmektedir. Bu sorunların yapısal olarak çözülmesi açısından yeterli mesafe alınamadığı için de, ekonomik birimlerde döviz kurlarında her an bir patlama olacağı endişesi yaygın olarak bulunmaktadır. Bu endişeleri haklı çıkaracak yeterince kriz yaşandığı için de döviz yatırım aracı olmaya devam etmektedir. Başta firmalar olmak üzere tüm ekonomik birimlerin; uluslararası ekonomik ilişkilerin dolayısıyla döviz arz ve talebinin tüm kaynaklarının yansıtıldığı ödemeler dengesindeki gelişmeleri yakından takip etmesi gerekmektedir.

2023 ve 2024 yıllarının Ocak-Kasım döneminde ödemeler bilançosunda yaşanan gelişmeler Tablo 2.31'de verilmiştir. Buradan;

- 2023 yılı Ocak-Kasım döneminde 38,6 milyar dolar açık veren cari denge, 2024 yılının aynı döneminde yüzde 85,5 oranında gerilediği ve 5,6 milyar dolar olduğu görülmektedir.
- Cari açığındaki 33 milyar dolarlık iyileşmenin gerisinde 31 milyar dolar gerileyen dış ticaret açığı bulunmaktadır. Bu yıl ihracat artarken, ithalat gerilemiştir.
- Diğer taraftan, yılın 11 aylık döneminde hizmet gelirleri yüzde 7,8, giderleri ise yüzde 7,9 oranında artmıştır. Böylece hizmet gelirleri fazlası 53 milyar dolardan 58 milyar dolara yükselmiştir.

TABLO 2.31: ÖDEMELER DENGESİNDE GELİŞMELER (Milyon Dolar)

		2022	2023	2023-11	2024-11	Değişim (%)
A-	CARİ İŞLEMLER HESABI	-46.638	-40.439	-38.673	-5.606	-85,5
1.	İhracat	253.352	250.999	228.388	234.203	2,5
2.	İthalat	342.938	337.279	310.128	284.237	-8,3
	Mal Dengesi	-89.586	-86.280	-81.740	-50.034	-38,8
3.	Hizmet Gelirleri	92.858	106.026	97.872	105.539	7,8
4.	Hizmet Giderleri	40.762	49.323	44.033	47.501	7,9
	Mal ve Hizmet Dengesi	-37.490	-29.577	-27.901	8.004	-128,7
5.	Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	8.418	11.668	9.935	12.184	22,6
6.	Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	17.197	23.087	21.115	26.210	24,1
	Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-46.269	-40.996	-39.081	-6.022	-84,6
7.	İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	-369	557	408	416	2,0
B.	SERMAYE HESABI	-35	-204	-196	-117	-40,3
C.	FINANS HESABI	-35.247	-51.380	-45.007	-23.558	-47,7
8.	Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	4.935	5.963	5.242	5.762	9,9
9.	Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	13.666	11.000	9.906	9.600	-3,1
10.	Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	4.495	3.072	3.449	23.410	578,7
11.	Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	-9.177	10.605	9.304	35.822	285,0
11.1.	Hisse Senetleri	-4.038	1.387	200	-2.584	-1.392,0
11.2.	Borç Senetleri	-5.139	9.218	9.104	38.406	321,9
12.	Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	3.668	5.517	4.686	17.755	278,9
2.1.	Merkez Bankası	0	0	0	0	
12.2.	Genel Hükümet	11	151	43	15	-65,1
12.3.	Bankalar	-5.092	1.413	1.366	10.680	681,8
12.4.	Diğer Sektörler	8.749	3.953	3.277	7.060	115,4
13.	Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	43.856	44.327	39.174	25.063	-36,0
13.1.	Merkez Bankası	7.379	13.581	13.604	-10.411	-176,5
13.2.	Genel Hükümet	1.170	661	-156	364	-333,3
13.3.	Bankalar	16.333	21.619	19.596	32.457	65,6
13.4.	Diğer Sektörler	18.974	8.466	6.130	2.653	-56,7
	Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	-11.426	10.737	6.138	17.835	190,6
D.	NET HATA VE NOKSAN	23.737	-12.764	-10.143	-15.785	55,6
	GENEL DENGİ	-12.311	2.027	4.005	-2.050	-151,2
E.	REZERV VARLIKLAR	12.311	-2.027	-4.005	2.050	-151,2

Kaynak: TCMB

- Yurtdışına ödenen ve yurtdışından elde edilen ücret, faiz, kar, menkul kıymet kazançlarının bakiyesi Türkiye'nin önemli bir cari açık kaynağıdır. Birincil (yatırım) kaynaklı gelir dengesi olarak tanımlanan bakiye; 2023 yılının 11 aylık bölümünde 11,1 milyar dolar, 2024 yılının aynı döneminde ise 14 milyar dolar açık vermiştir. Bu hesaptaki açık, artan dış borçlar ve Türkiye'deki yabancı doğrudan yatırımların kar transferleri nedeniyle, gelecek yıllarda daha da artacaktır.

Ödemeler dengesinin sermaye ve finans hesabı boyutundaki gelişmeler incelendiğinde ise;

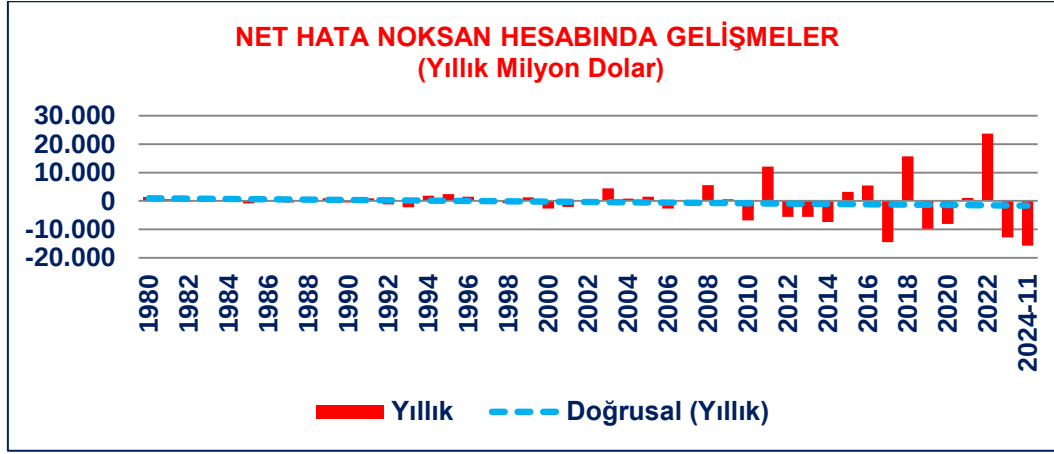
- 2023 yılının 11 aylık döneminde Türkiye'ye sermaye finans hesabından toplamda 45,2 milyar dolar olan dış kaynak girişinin 2024 yılının aynı döneminde ise 23,6 milyar dolara gerilediği görülmektedir.
- Bu dış kaynak girişinin; 3,8 milyar dolarlık bölümünün net doğrudan yatırımlardan, 12,4 milyar dolarlık bölümünün net portföy yatırımlarından, 7,3 milyar dolarının ise efektif-mevduat ve kredilerden kaynaklandığı görülmektedir. 2024 yılındaki dış kaynak girişinin önemli bir bölümün sıcak para üzerinden gerçekleştiği anlaşılmaktadır.
- Portföy yatırımları hesabında 2024 yılında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yılın 11 aylık bölümünde faiz getirili tahviller için Türkiye'ye 38,4 milyarlık kaynak girişi olurken, hisse senetlerinden 2,5 milyar dolarlık çıkış olmuştur. Türkiye'den yurtdışına giden 23,4 milyar dolarlık portföy yatırımı ise tutar olarak rekor bir düzeye işaret etmektedir.
- Bu gelişmelere bağlı olarak yılın 11 aylık döneminde 5,6 milyar dolarlık cari açık karşısında finans hesabından gelen 23,6 milyar dolarlık net dış kaynak ile cari açık finanse edilmiş ve ayrıca 17,8 milyar dolar büyüklüğünde rezerv artırma imkanı doğmuştur.
- Ancak, net hata ve noksan hesabından 15,7 milyar dolarlık çıkış gerçekleştiği için rezervlerdeki artış sadece 2 milyar dolar düzeyinde kalmıştır.
- Net-Hata Noksan hesabındaki uzun dönemli gelişmelerin yer aldığı Tablo 2.32'dan görüldüğü gibi, bu hesaptan hem giriş hem de çıkış yönlerinde ciddi hareketlilik yaşanabilmektedir. Hesap-kayıt hataları yanında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yaygınlığıyla da ilgili olabilen bu durumun yeterince şeffaflığa kavuşturulması gerekmektedir.

TABLO 2.32: NET HATA VE NOKSAN HESABI (Milyon Dolar)

YIL	NET HATA VE NOKSAN	YIL	NET HATA VE NOKSAN
1980	1.434	2003	4.489
1981	649	2004	838
1982	-75	2005	1.495
1983	409	2006	-2.660
1984	469	2007	140
1985	-837	2008	5.576
1986	-118	2009	621
1987	-506	2010	-6.779
1988	515	2011	12.090
1989	994	2012	-5.548
1990	-468	2013	-5.561
1991	948	2014	-7.356
1992	-1.190	2015	3.250
1993	-2.162	2016	5.422
1994	1.832	2017	-14.537
1995	2.432	2018	15.772
1996	1.499	2019	-9.718
1997	-987	2020	-8.084
1998	-713	2021	1.098
1999	1.302	2022	23.737
2000	-2.661	2023	-12.764
2001	-2.127	2024-11	-15.785
2002	-758		
TOPLAM	639		-14.264

Kaynak: TCMB

- 2003 yılına kadar bu hesapta 1-2 milyar dolar bandında gezinen tutarların giriş boyutunda 2003 yılında 4,4 milyar doları, 2008 yılında 5 milyar doları aştığı, 2022 yılında 23,7 milyar dolar ile tarihi rekorunu kırdığı görülmektedir. Bu hesaptan çıkışların da ilk kez 2010 yılında 6 milyarı, 2024 yılında da 15 milyar doları, yani cari açığın üç katını aşması söz konusu olmuştur.
- İzleyen grafikten Net-Hata Noksan hesabındaki volatilitenin 2010 sonrası dönemde arttığı görülmektedir. Döviz kurları üzerinde büyük etkiler yapabilecek düzeye gelmiş olması gerek ülke içi-ülke dışı, gerekse banka hesapları-yastık altı döviz-altın hareketlerinin kontrolü ve kayda alınması konusunda ilave önlemlere ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıda da vurgulandığı gibi ödemeler bilançosunun finans hesabında doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ile mevduat ve krediler bulunmaktadır. Doğrudan yatırımlara ilişkin değerlendirmeler yabancı yatırımlar bölümünde yapılmıştır. Borçlanma senetleri ile hisse senetleri için ülkeye gelen yabancı portföy yatırımlarının gelişimi Tablo 2.33’de verilmiştir. Buradan;

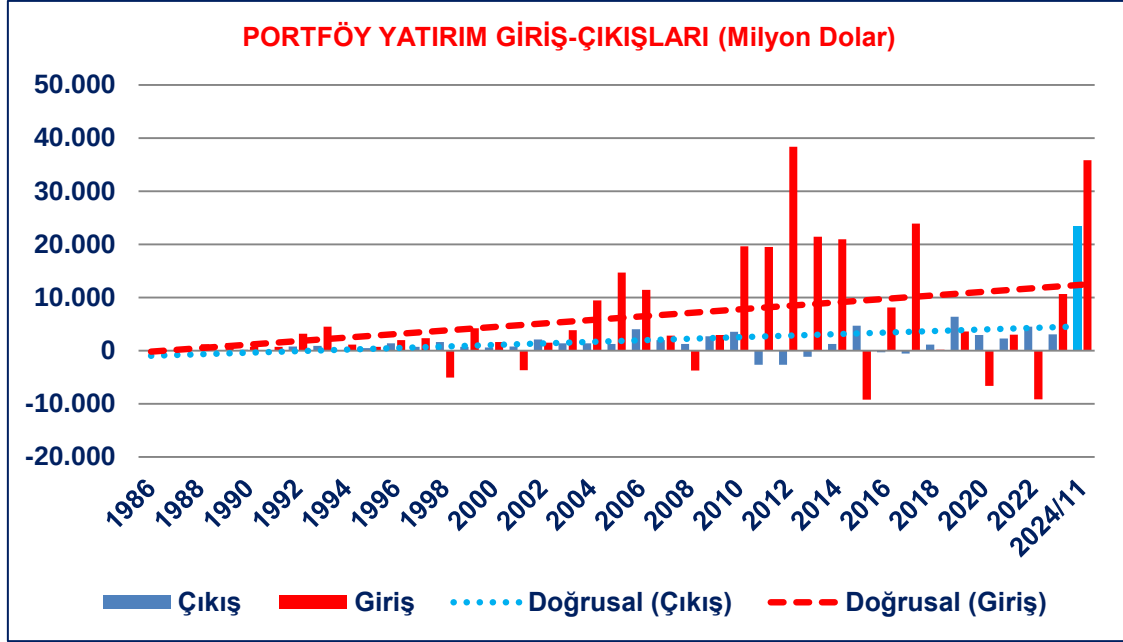
- 2024 yılı Haziran ayına kadar önemli tutarda portföy yatırımı girişi olduğu, bu gelişmenin Haziran ve Ağustos ayları dışında devam ettiği görülmektedir. Bu girişin borç senetleri kulvarında süreklilik kazanırken, hisse senetleri boyutunda düşük tutarlarda ve daha çok çıkış yönlü hareketin olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelişme Merkez Bankasının seçimler sonrasında yaptığı sürekli faiz artırımlarının tahvil piyasasını olumlu, hisse senedi piyasasını ise olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır.

TABLO 2.33: YABANCI PORTFÖY YATIRIMLARININ GELİŞİMİ
(Milyon Dolar)

Aylar	ÇIKIŞ	GİRİŞ		
	TOPLAM	TOPLAM	Hisse Senetleri	Borç Senetleri
1980-2002	10.122	16.732	2.860	13.872
2003-2022	59.383	221.242	20.531	200.711
2023	3.072	-9.033	-4.038	-4.995
2023 Ocak	1.311	1.885	186	1.699
Şubat	2.417	6.222	-136	6.358
Mart	2.039	1.601	236	1.365
Nisan	1.034	3.055	360	2.695
Mayıs	751	6.385	-529	6.914
Haziran	-1.031	-442	-1.367	925
Temmuz	4.330	6.407	-21	6.428
Ağustos	1.904	-14	-627	613
Eylül	4.680	2.943	-83	3.026
Ekim	4.874	5.450	-642	6.092
Kasım	1.101	2.330	39	2.291
2023 Ocak-Kasım	3.449	9.304	200	9.104
2024 Ocak-Kasım	23.410	35.822	-2.584	38.406
Değişim (%)	578,75	285,02	-1392,00	321,86

Kaynak: TCMB

- Yerli yatırımcılar ise 2024 yılında yurtdışına daha önce hiç olmadığı kadar büyük tutarlarda portföy yatırımı çıkarmışlardır. Bu çıkışın aylık bazda 5 milyar dolar sınırını zorladığı görülmektedir.
- Bu gelişmeler sonucunda; 2024 yılının 11 aylık bölümünde Türkiye’den 23,4 milyar dolar tutarında yabancı portföy yatırımı çıkışı olurken, aynı dönemde 35,8 milyar dolarlık giriş olmuştur. Bu kaynağın 38,4 milyar doları borçlanma senetlerine gelirken, hisse senetlerinden 2,5 milyar dolarlık çıkış gerçekleşmiştir.

Yüksek faiz ve istikrarlı döviz kurlarına bağlı olarak 2024 yılında tahvillere yönelik dış kaynak girişinde rekor kırılırken, ülke vatandaşlarının da yurtdışındaki portföy kazancı arayışları artmıştır.

2.3.5.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

Ödemeler bilançosundaki hareketler üzerinden türetilen ve bir ülkenin diğer ülkelerden alacakları ile diğer ülkelerin bu ülkeden alacakları toplamını gösteren uluslararası yatırım pozisyonunda 2024 yılında yaşanan gelişmelere ilişkin veriler Tablo 2.34'de yer almaktadır. Buradan;

- 2024 yılı Kasım ayı dahil, Türkiye'nin yurtdışında toplam olarak 362 milyar dolar alacağı, dünya geneline ise 659,6 milyar dolar borcu bulunduğu anlaşılmaktadır. Yani, Türkiye'nin uluslararası yatırım pozisyonu 296,7 milyar dolarlık açık vermiştir.

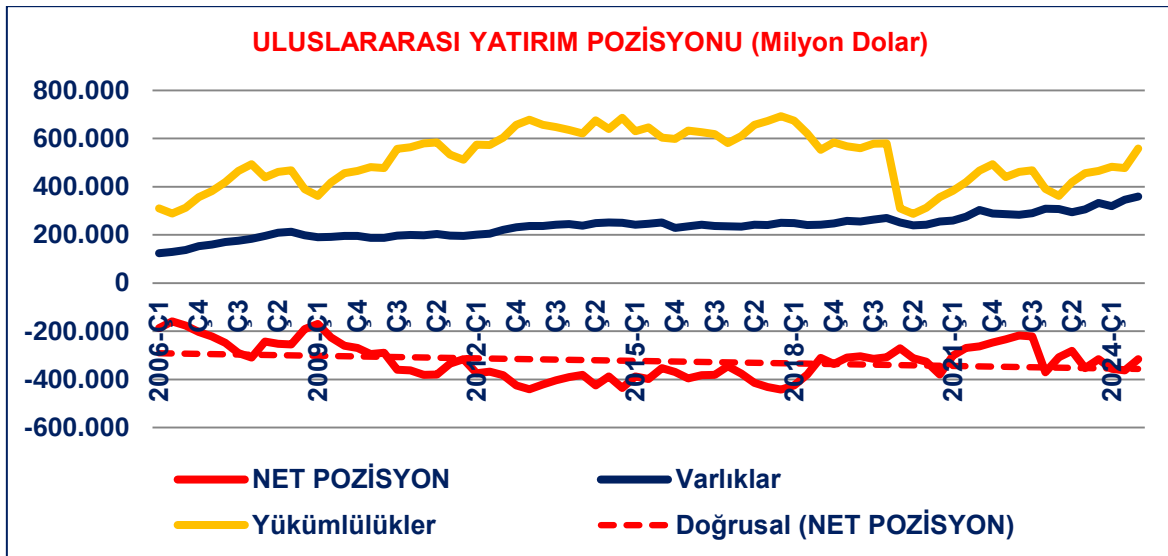
TABLO 2.34: ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

	(Milyon ABD Doları)	2000	2010	2023	2024Q1	2024Q2	2024Q3	Kasım 24
	Ulus. Yat. Pozisyonu, NET	-98.281	-361.311	-316.145	-355.473	-362.995	-315.970	-296.708
A.	VARLIKLAR	53.166	185.908	332.648	319.317	345.767	358.386	362.966
1.	Doğrudan Yatırımlar	3.668	23.962	64.584	65.778	67.311	68.806	70.313
2.	Portföy yatırımları	0	2.230	2.947	4.008	4.053	4.119	4.119
2.1	Hisse senetleri	0	372	1.288	1.884	1.927	2.112	2.112
2.2	Borç senetleri	0	1.858	1.659	2.124	2.126	2.007	2.007
3.	Diğer yatırımlar	26.173	73.732	124.233	126.412	131.493	133.394	130.796
3.1	Diğer Hisse Sen. ve Kat. Pay.	602	991	2.198	2.243	2.265	2.342	2.300
3.2	Efektif ve Mevduatlar	19.627	58.139	63.636	65.492	69.195	67.144	64.975
3.3	Krediler	2.063	2.557	5.385	5.413	5.519	6.892	5.510
3.4	Ticari Krediler	2.697	10.526	51.447	51.665	52.913	55.413	56.406
3.5	Diğer Varlıklar	1.184	1.519	1.567	1.599	1.601	1.603	1.605
4.	Rezerv varlıklar	23.325	85.984	140.884	123.119	142.910	152.067	157.738
4.1	Parasal altın	1.026	5.258	48.164	54.378	58.077	63.360	64.920
4.2	Özel Çekiş Hakları	29	1.494	7.409	7.299	7.254	7.469	7.254
4.3	IMF nezdindeki rezerv	145	174	152	150	148	153	148
4.4	Diğer rezerv varlıkları	22.169	79.042	85.159	61.292	77.431	81.085	85.416
B.	YÜKÜMLÜLÜKLER	151.447	547.219	648.793	674.790	708.762	674.356	659.674
1.	Doğrudan Yatırımlar	18.812	188.602	194.183	218.738	226.861	190.777	179.578
2.	Portföy yatırımları	35.862	118.195	95.844	103.115	121.045	120.233	121.855
2.1	Hisse senetleri	7.404	61.311	29.536	34.070	39.759	33.719	33.101
2.2	Borç senetleri	28.458	56.884	66.308	69.045	81.286	86.514	88.754
3.	Diğer yatırımlar	96.773	240.422	358.766	352.937	360.856	363.346	358.241
3.1	Efektif ve Mevduatlar	16.111	44.323	106.599	107.812	107.689	102.021	98.383
3.2	Krediler	72.799	171.240	186.693	184.431	190.392	197.012	195.427
3.3	Ticari Krediler	7.863	23.381	58.165	53.510	55.642	56.969	57.299
3.4	SDR Tahsisatları	0	1.478	7.309	7.184	7.133	7.344	7.132

Kaynak: TCMB

- Diğer ülkelerin Kasım 2023 sonu dahil, Türkiye'den alacaklarının 179 milyar dolarının doğrudan yatırım, 121 milyar dolarının portföy yatırımı ve 358 milyar dolarının da mevduat ve kredi şeklinde olduğu görülmektedir.

- Kasım ayı sonunda, 2023 yılı sonuna göre, yabancıların Türkiye'den alacakları tutar yaklaşık 11 milyar dolar artmıştır. Bu artışın, 26 milyar dolar gibi büyük bir kısmı portföy yatırımlarından kaynaklanmıştır. Bu dönemde doğrudan yatırımlarda 15 milyar dolar düzeyinde azalma görülürken, diğer yatırımlarda önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu bağlamda, Türkiye yabancılar için 2024 yılında spekülasyon amaçla tercih edilir bir ülke olmuştur.
- Kasım 2024 dönemi itibarıyla Türkiye'nin dünyadan alacaklarının; 70,3 milyar dolarının doğrudan yatırım, 4,1 milyar dolarının portföy yatırımı, 130,7 milyar dolarının mevduat ve krediler, 157,7 milyar dolarının ise rezerv varlıklardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin yurtdışındaki toplam doğrudan yatırım tutarı 2000 yılında sadece 3,6 milyar dolar iken 2024 yılında 70 milyar doları aşması, ülke içi yatırım ikliminin iyileştirilmesi zorunluluğuna işaret etmektedir.

- Türkiye'nin net uluslararası yatırım pozisyonu açığı 2017 yılı dördüncü çeyreğinde 442 milyar dolar ile rekor kırmış ve bu tarihten sonra azalmaya başlamıştır. 2022 yılı ikinci çeyreğindeki 217 milyar dolarlık pozisyon açığı 2009 yılı birinci çeyreğinden sonraki en düşük açık olmuştur.
- Ayrıca, 2022 yılı ikinci çeyreğinden 2024 yılının Kasım ayı sonuna pozisyon açığı yine, genel olarak, artış eğilimine girmiştir.
- 2023 yılı sonunda 140 milyar dolar düzeyinde olan Türkiye'nin döviz rezervleri 2024 yılı Kasım ayı sonunda 157,7 milyar dolara yükselmiştir. Bu gelişme kur riskinin azalması açısından son derece önemli olmuştur.

2024 yılında Türkiye'nin uluslararası yatırım pozisyonunda varlıkların yükümlülüklerden daha fazla artması sonucu görece bir iyileşme yaşanmıştır. Bu gelişme küresel boyutta Türkiye algısını iyileştirdiği gibi döviz kurlarının kontrolüne de destek sağlamıştır.

2.3.5.4. DÖVİZ KURLARI

Türkiye'de döviz sadece uluslararası ticarete aracı değil aynı zamanda hem iç ticarete kullanılan hem de yatırım aracı işlevi gören bir araç konumundadır. Bu nedenle Türkiye para ikamesinin yoğun olarak yaşandığı iki paralı bir ekonomidir. Bu da kaynak dağılımında referans para sayısını artırarak ekonomik birimleri tercihlerinde zorlamaktadır.

Türkiye'de mevcut ekonomi yönetimi 2023 yılı Mayıs ayındaki seçimler sonrasında kurları önce serbest bırakarak bir düzeltme yapmasına imkan vermiş, ardından da kur artışlarını enflasyonun gerisinde tutarak antienflasyonist etkilerinden faydalanmaya çalışmıştır. Bu tercih enflasyonun düşmesine katkı yapmış olsa da, hedeflerin yakalanmasına yetmemiştir.

Türkiye'de döviz kurlarına ilişkin gelişmeleri değerlendirebilmek amacıyla Tablo 2.35 hazırlanmıştır. Buradan görüleceği gibi;

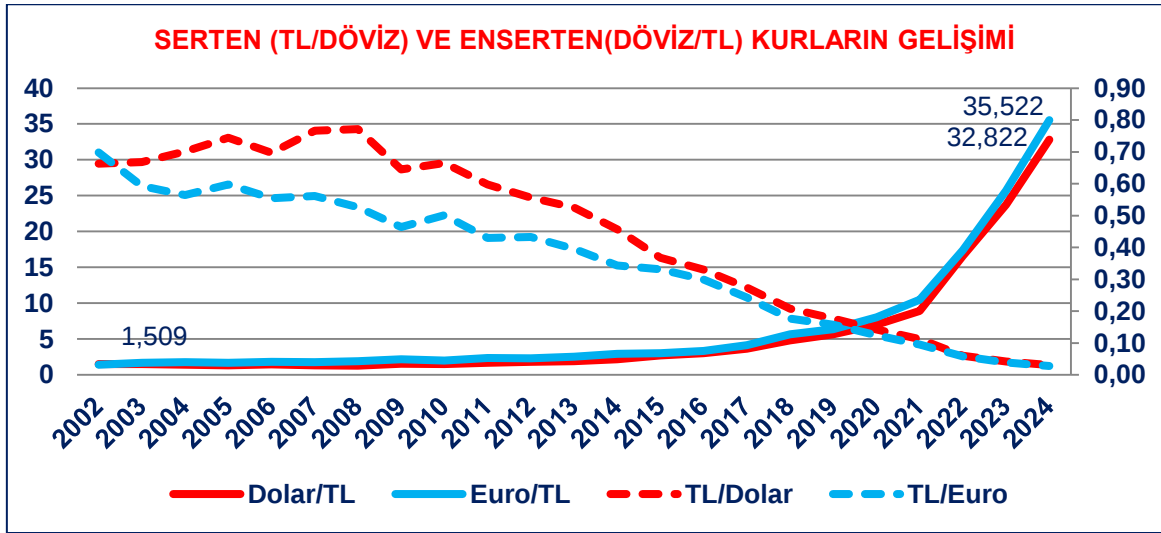
- 2024 yılının sonunda ortalama dolar kuru yüzde 38,1, Euro kuru yüzde 38,2 ve yarım dolar ile yarım Euro'dan oluşan döviz sepeti yüzde 38,2 oranında artmıştır. Bu yıl içinde ayrıca Euro, yıllık ortalama değer üzerinden dolar karşısında binde 9 oranında değer kazanmıştır.

TABLO 2.35: DÖVİZ KURLARINDA YILLIK GELİŞMELER

YIL	Dolar	%	Euro	%	0,5 Euro +0,5 Dolar	%	EURO/DOLAR	%
2002	1,509		1,433		1,471		0,949	
2003	1,497	-0,8	1,689	17,9	1,593	8,3	1,129	18,9
2004	1,426	-4,7	1,772	4,9	1,599	0,4	1,243	10,1
2005	1,344	-5,8	1,674	-5,5	1,509	-5,6	1,245	0,2
2006	1,435	6,8	1,804	7,8	1,619	7,3	1,258	1,0
2007	1,305	-9,1	1,782	-1,2	1,544	-4,6	1,366	8,6
2008	1,296	-0,7	1,900	6,6	1,598	3,5	1,466	7,3
2009	1,551	19,7	2,156	13,5	1,854	16,0	1,390	-5,2
2010	1,504	-3,0	1,994	-7,5	1,749	-5,7	1,326	-4,6
2011	1,674	11,3	2,328	16,8	2,001	14,4	1,391	4,9
2012	1,797	7,3	2,310	-0,8	2,053	2,6	1,286	-7,6
2013	1,903	5,9	2,528	9,4	2,216	7,9	1,328	3,3
2014	2,19	15,1	2,909	15,1	2,549	15,0	1,328	0,0
2015	2,722	24,3	3,021	3,9	2,872	12,7	1,110	-16,5
2016	3,024	11,1	3,343	10,7	3,183	10,8	1,105	-0,4
2017	3,651	20,7	4,120	23,2	3,886	22,1	1,129	2,1
2018	4,818	32,0	5,668	37,6	5,243	34,9	1,176	4,2
2019	5,676	17,8	6,353	12,1	6,015	14,7	1,119	-4,9
2020	7,015	23,6	8,035	26,5	7,525	25,1	1,145	2,3
2021	8,893	26,8	10,478	30,4	9,686	28,7	1,178	2,9
2022	16,579	86,4	17,397	66,0	16,988	75,4	1,049	-10,9
2023	23,765	43,3	25,698	47,7	24,732	45,6	1,081	3,0
2024	32,822	38,1	35,522	38,2	34,172	38,2	1,082	0,1
ORT.		15,6		17,0		17,7		0,9

Kaynak: TCMB

- 2002-2024 döneminde, 2022 ve 2023 yılından sonra, döviz kurlarının en yüksek oranda arttığı üçüncü yıl 2024 olmuştur.
- Buna rağmen, 2024 yılında ortalama dolar ve Euro kurundaki artış; hem ortalama TÜFE enflasyonunun (58,5) hem de ortalama Yi-ÜFE (%41,1) enflasyonunun altında gerçekleşmiştir.
- Aşağıdaki grafikte dolar ve Euro için serten (TL'nin döviz satınalma gücü) ve enserten (Dövizin TL satınalma gücü) gelişmelere yer verilmiştir. Enflasyonla mücadelede önemli mesafenin alındığı ve enflasyonun tek hanelere indirildiği dönemlerde kurlarda istikrar sağlanmıştır. Ancak, küresel düzeyde bol ve ucuz likidite bolluğunun sonuna gelindiğinin anlaşılmaya başlaması ve içerdeki uzun süreli yüksek politik konjonktür kurlarda istikrarı olumsuz etkilemiştir.
- Kurlarda 2015 yılı sonrası başlayan artış eğilimi önce 2018 yılı Ağustos ayında, ardından 2021 yılı Eylül ayında başlayan faiz indirimleri sürecinde ve nihayet 2023 yılındaki seçimleri izleyen Temmuz ayında daha keskin hale gelmiştir.
- Böylece Türkiye için; uzun sayılabilecek bir süre istikrarlı ancak TL'yi değerli hale getiren bir dönemden TL'nin reel değerinde dalgalanma ve gerilemelerin olduğu bir döneme girilmiştir.

2024 yılında döviz kurlarında aylık ve yıllık bazda yaşanan değişimler ise Tablo 2.36'da verilmiştir. Buna göre;

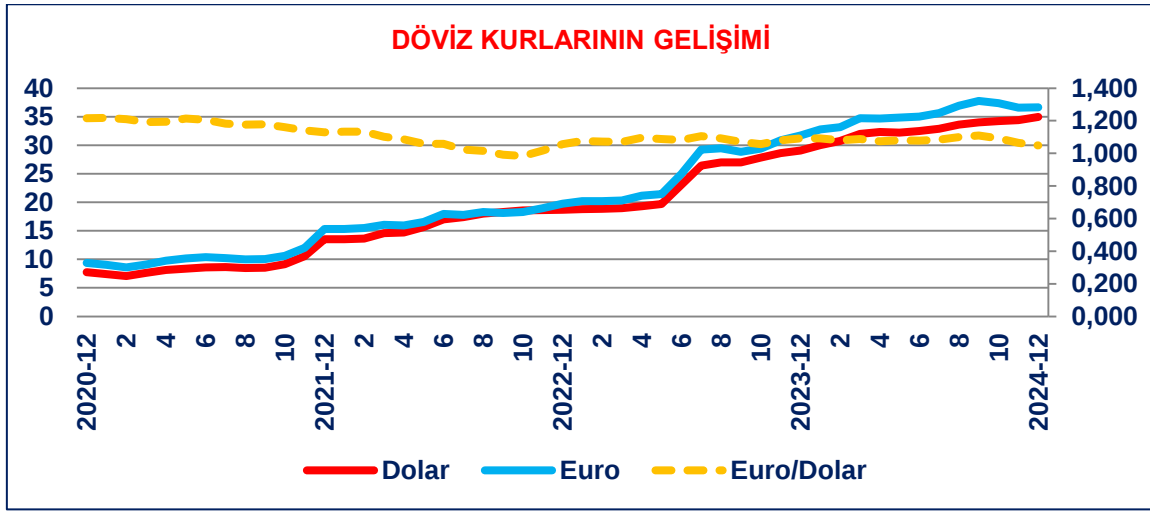
- 2023 yılı sonunda 29 TL olan ortalama dolar kuru yılsonunda yüzde 20,3 oranında artarak 34,9 TL'ye yükselmiştir. Euro ise yeni yıla 31,6 TL düzeyinden başlamış ve 2024 yılında yüzde 15,5 oranında artarak yılı 36,6 TL'den kapatmıştır.

TABLO 2.36: DÖVİZ KURLARINDA AYLIK GELİŞMELER

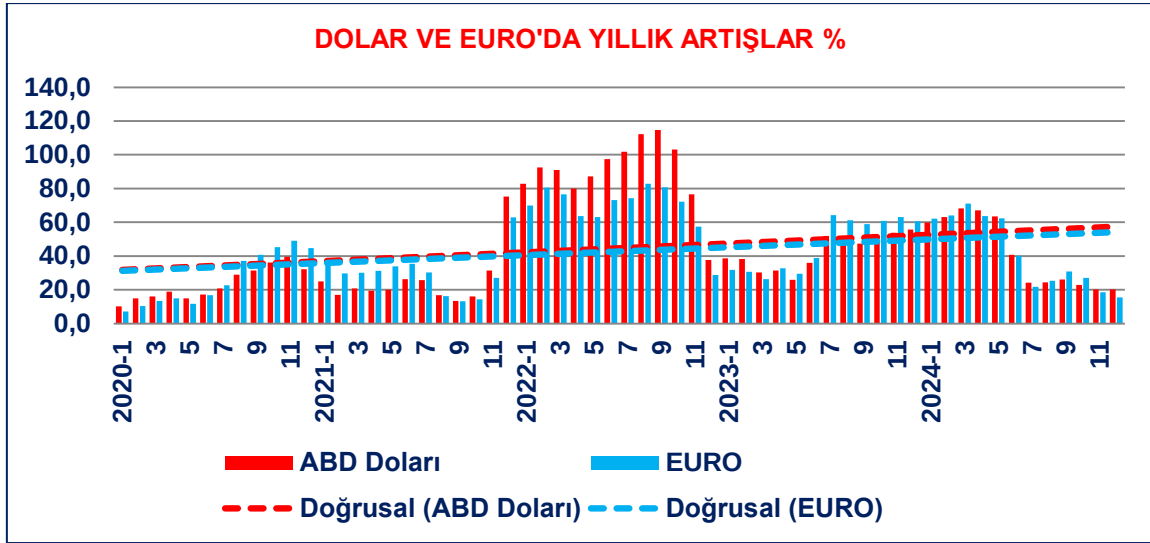
AY	DOLAR			EURO			€/ \$
	\$/TL	Aylık değişim	Yıllık Değişim	€/TL	Aylık değişim	Yıllık Değişim	
2023-12	29,049	1,5	55,7	31,686	2,6	60,7	1,091
2024-1	30,027	3,4	59,9	32,784	3,5	62,2	1,092
2	30,732	2,3	63,1	33,167	1,2	64,1	1,079
3	31,958	4,0	68,3	34,745	4,8	71,1	1,087
4	32,300	1,1	67,2	34,664	-0,2	63,8	1,073
5	32,219	-0,3	63,5	34,814	0,4	62,3	1,081
6	32,492	0,8	40,7	35,013	0,6	40,2	1,078
7	32,865	1,1	24,3	35,609	1,7	21,8	1,083
8	33,591	2,2	24,5	36,940	3,7	25,4	1,100
9	34,000	1,2	26,1	37,749	2,2	30,9	1,110
10	34,202	0,6	22,9	37,367	-1,0	27,2	1,093
11	34,396	0,6	20,2	36,606	-2,0	18,6	1,064
12	34,935	1,6	20,3	36,610	0,0	15,5	1,048

Kaynak: TCMB

- Döviz kurlarının aylık bazdaki gelişimi incelendiğinde; 2021, 2023 yıllarında olduğu gibi kırılmalar yaşanmadığı, yavaş ve istikrarlı ve de enflasyonun altında kalan artışlar olduğu anlaşılmaktadır. Böylece ekonomi yönetimi düşük kurların antienflasyonist etkisinden faydalanabilmiştir.

- Döviz kurlarında yıllık bazda yaşanan değişimleri içeren grafik incelendiğinde ise 2020 sonrasındaki artışların genel olarak istikrarsız ve öngörü yapmayı güçleştirecek şekilde ani-yüksek oranlı gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu tür gelişmelerin döviz kurlarına ilişkin beklentileri olumsuz etkilemesi ve spekülasyon amaçla döviz talebine yol açması söz konusudur.

Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi (RER) verileri Tablo 2.37’de verilmiştir. TL’nin, ticaret ortaklarının paralarından oluşturulan bir sepet değer karşısındaki satın alma gücünü, ülkelerin Yi-ÜFE ve TÜFE verilerini kullanarak ölçen bu yöntemle göre reel efektif kurun artması TL’nin değerlendirilmesi, gerilemesi değer kaybetmesi anlamına gelmektedir. Tablo incelendiğinde;

- 2024 yıl sonu dahil TL’nin yabancı para sepeti karşısındaki değerinin; her iki göstergeye göre de arttığı anlaşılmaktadır. TL’nin değerindeki artış TÜFE referans alınarak yapılan hesaplama göre yüzde 20,9, Yi-ÜFE bazlı endekse göre ise yüzde 11,5 olmuştur.

TABLO 2.37: REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU ENDEKSİNDE GELİŞMELER

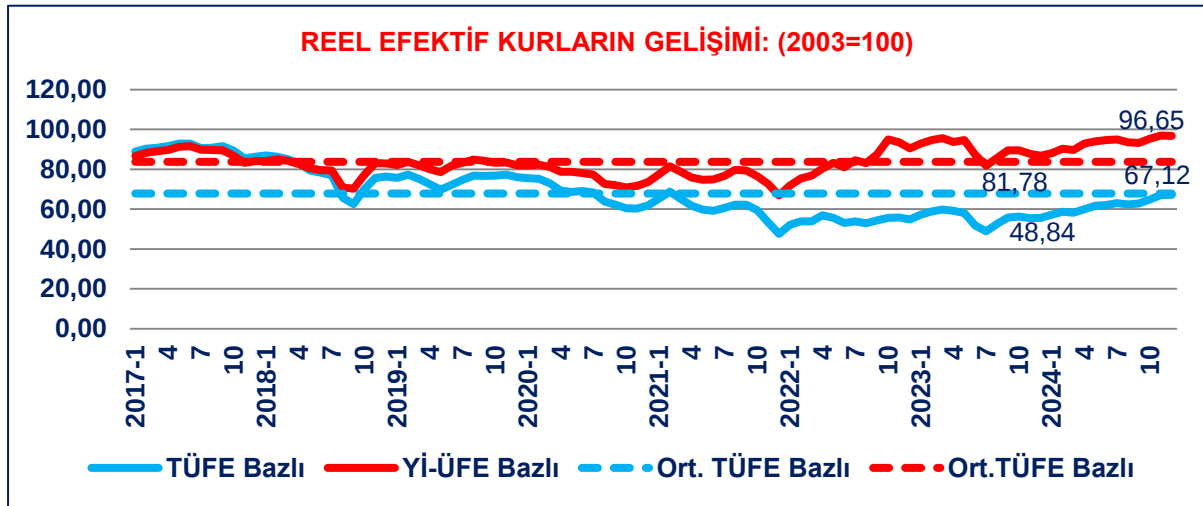
YIL	YILLIK ORTALAMA		AY	AYLIK	
	TÜFE BAZLI	ÜFE BAZLI		TÜFE BAZLI	ÜFE BAZLI
2002	96,18	94,20	2023-2	58,76	94,66
2003	101,23	99,15	3	59,70	95,65
2004	102,26	100,71	4	59,12	93,73
2005	119,43	112,12	5	58,09	94,67
2006	109,83	103,46	6	51,69	87,16
2007	127,71	115,34	7	48,84	81,78
2008	111,12	102,42	8	52,58	85,65
2009	113,62	105,03	9	55,71	89,47
2010	120,17	111,35	10	56,26	89,55
2011	103,31	97,94	11	55,50	87,75
2012	110,94	103,52	12	55,53	86,69
2013	100,89	94,82	2024-1	57,24	88,05
2014	105,69	102,30	2	58,59	90,26
2015	98,98	97,40	3	58,18	89,67
2016	93,47	90,72	4	59,95	92,80
2017	86,24	84,02	5	61,63	94,03
2018	76,27	82,92	6	62,07	94,61
2019	76,00	81,97	7	62,99	94,94
2020	61,88	73,61	8	62,36	93,43
2021	47,61	66,87	9	62,89	93,20
2022	54,88	90,44	10	64,81	95,22
2023	55,53	86,69	11	67,02	96,88
2024	67,12	96,65	12	67,12	96,65
ORT.	93,06	95,38	ORT.	58,98	91,59

Kaynak: TCMB

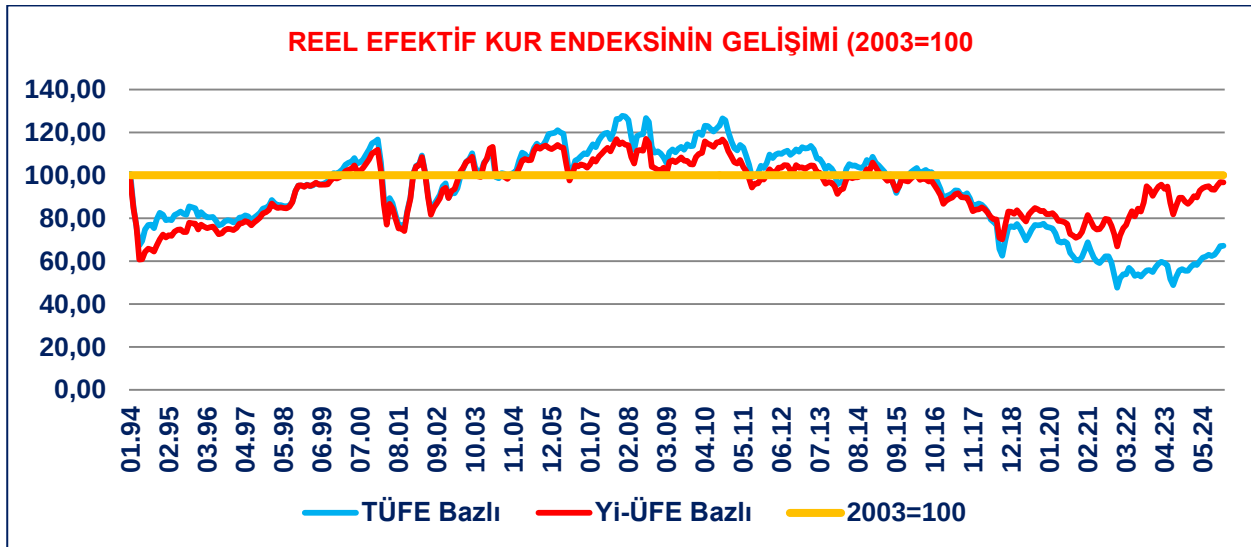
- Diğer taraftan, 2002-2023 döneminde TL'nin reel dış değerinin oldukça istikrarsız olduğu görülmektedir. Bu durum ihracatçıları da, ithalatçıları da zor durumlara düşürmektedir. Önce enflasyon yüzde 3'ün altına düşürülerek TL'nin iç değerinin, sonra da kurlarda istikrar sağlanarak dış değerinin korunması gerekmektedir.

TÜFE ve Yi-ÜFE bazlı reel efektif kur endekslerinin 2017-2024 dönemindeki aylık değerlerine ilişkin grafik incelendiğinde ise;

- TÜFE ve Yi-ÜFE bazlı reel kur endekslerinin adeta birbirlerinden bağımsız hale geldiği ve bu nedenle de TL'nin/dövizin gerçekte olması gereken değerine ilişkin nesnel söylemde bulunmanın güçleştiği anlaşılmaktadır.

Reel kur endekslerine ilişkin olarak daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek amacıyla 2003 bazlı Reel Kur Endeksinin 1994-2024 dönemine ilişkin aylık bazdaki verilerini içeren grafiği incelemek faydalı olacaktır. Grafik incelendiğinde TL'nin bazı dönemlerde eksik, bazılarında aşırı değerlendirildiği görülmektedir. Bu durum, sürekli bir düzeltme gereği ve beklentisi oluşturmakta, ekonomik birimlerin bu beklentiye uygun davranmaları da sonuçta beklentiyi realize edecek gelişmeleri yaratmaktadır.

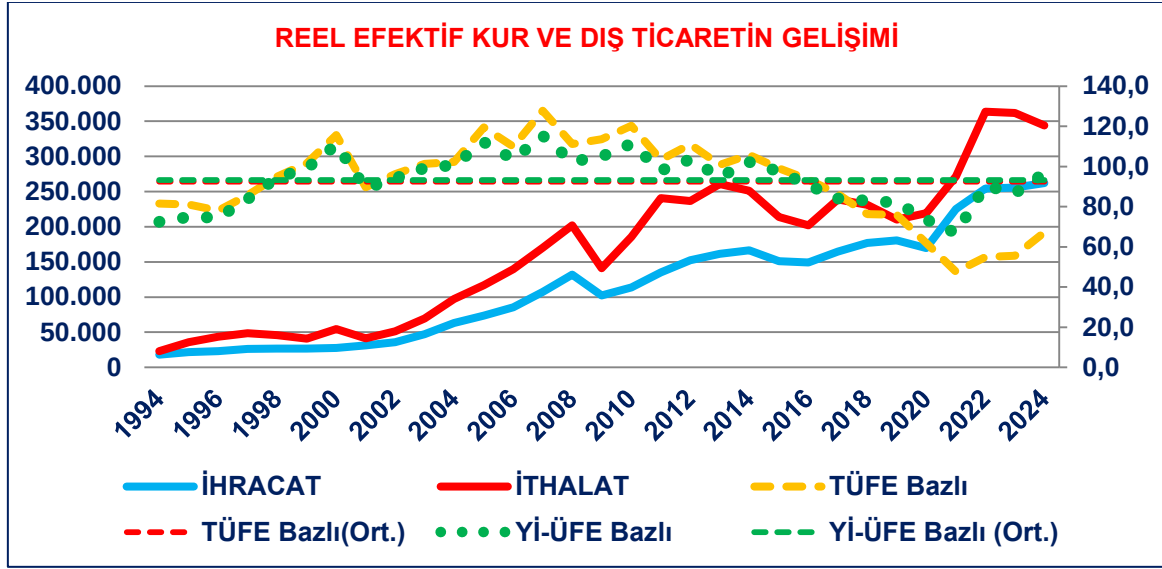

Türkiye'de TL'nin ve dolayısıyla döviz kurlarının değerinde istikrarın sağlanması son derece öncelikli bir konudur. Bu da bir taraftan ekonomideki yapısal sorunların giderilmesi diğer taraftan da para ve maliye politikalarının koordinasyonunun etkin olarak sağlanmasını gerekli kılmaktadır.

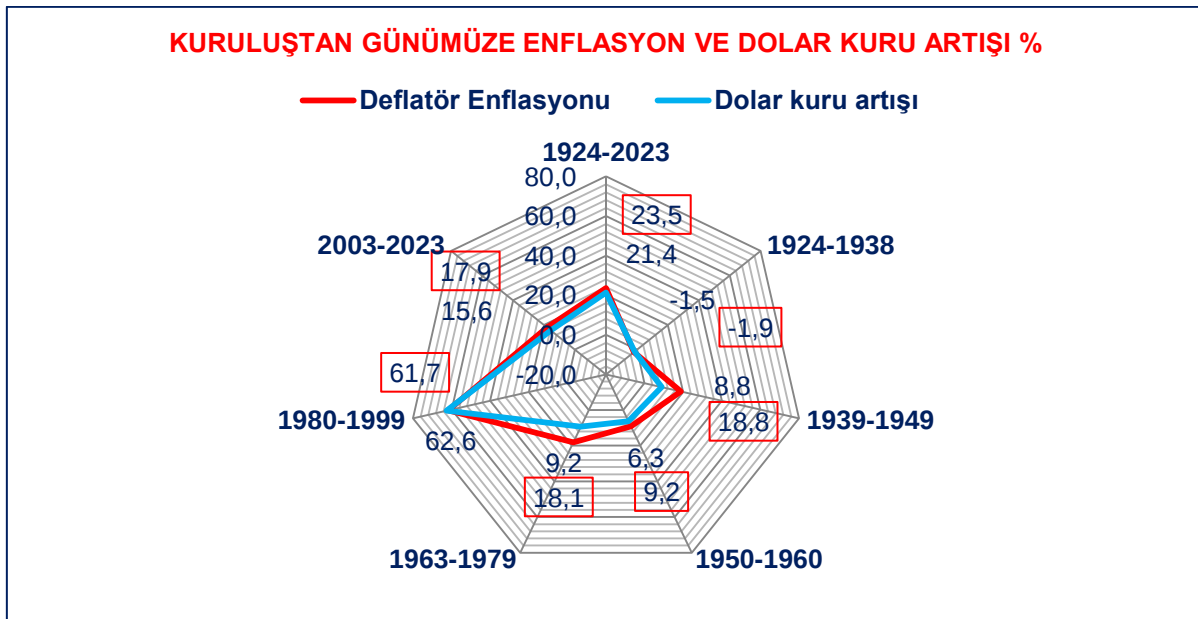
Dövizin değerinde istikrar sağlanması gerekliliği; reel kur düzeyinin ihracat ve ithalatı büyük oranda, ihracat ve ithalatın da büyüme, istihdam, enflasyon ve faizler gibi temel makro ekonomik göstergeleri etkilemesiyle ilgilidir.

Reel kur ile ihracat ve ithalat arasındaki etkileşime ilişkin bir değerlendirme yapabilmeye imkan verecek olan grafik incelendiğinde;

- Reel kurun arttığı yani TL'nin döviz karşısında değerlendiği, 2002-2015 gibi dönemlerde ithalatın ihracattan hızlı arttığı ve dış ticaret açığının büyüdüğü görülmektedir. Ayrıca, enerji ve ara mallarında büyük ölçüde dışarıya bağlı olunması nedeniyle ithalatın kur artışlarında daha hızlı ve fazla etkilendiği anlaşılmaktadır.

Bu açıklamalar çerçevesinde döviz kurlarında istikrarın sağlanmasının, bir başka deyişle TL'nin yapay olarak aşırı veya düşük değerlenmesinin Türkiye için çok kritik bir konu olduğu vurgulanmalıdır. Döviz kurunda istikrarın sağlanması için de enflasyonun makul düzeylere çekilmesi ve bir daha yükselmesinin engellenmesi gerekmektedir.

Ancak, Türkiye’de kur-enflasyon ilişkisi adeta tavuk-yumurta hikayesine benzemektedir. 1924-2023 arasındaki uzun döneme ilişkin olarak enflasyon-dolar kuru etkileşimini gösteren grafik bu söylemi doğrulamaktadır. Dolayısıyla, yan etkileri de dikkate alındığında, Türkiye’de enflasyonun çok hatta en öncelikli sorun olarak ele alınması gerektiği söylenebilir.

2.3.5.5. DIŞ BORÇLAR

Dış ticaret ve cari dengede yaşanan gelişmeler döviz kurlarını, döviz kurlarında yaşanan gelişmeler ise bu dengeleri etkilemektedir. Bu etkileşimlerin önemli bir yansıma alanı ise dış borçlar olmaktadır. Ayrıca, dış borçlar da kurlardaki gelişmelerden, anapara ve faiz ödemelerinin TL karşılığını değiştirebileceği için etkilenmektedir.

Türkiye’nin brüt dış stokuna ilişkin istatistikler Tablo 2.38’de verilmiştir. Buradan görüleceği gibi;

- 2023 yılının üçüncü çeyreği dahil 478,8 milyar dolar olan Türkiye’nin toplam dış borç stoku, 2024 yılı üçüncü çeyreğinde 525,8 milyar dolara yükselmiştir. Son bir yılda, toplam borç 46,8 milyar dolar artmıştır. Böylece, dış borç stokunun geldiği düzey yeni bir rekora işaret etmektedir.

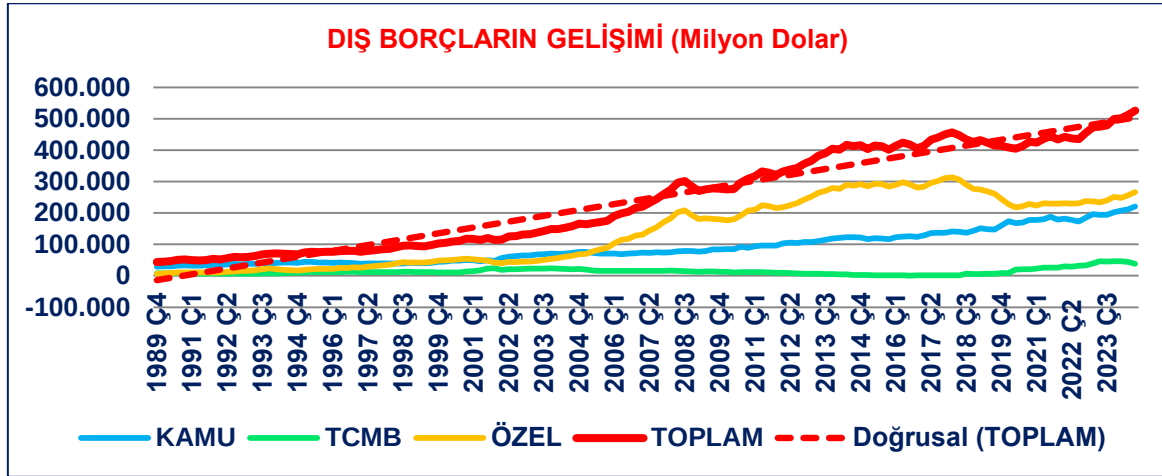
TABLO 2.38: TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU (Milyon Dolar)

DÖNEM	KAMU SEKTÖRÜ	TCMB	ÖZEL KEŞİM	TOPLAM	TOPLAM/ GSYİH %
1990 Ç4	33.268	8.342	10.770	52.381	26,1
2000 Ç4	50.081	14.090	54.431	118.602	43,6
2005 Ç4	70.411	15.425	84.945	170.781	34,2
2010 Ç4	89.109	11.565	191.086	291.760	37,8
2015 Ç4	116.638	1.327	282.366	400.332	46,4
2016 Ç4	123.931	1.102	281.018	406.051	46,7
2017 Ç4	136.473	1.753	312.872	451.099	52,5
2018 Ç4	143.059	5.914	278.013	426.985	53,6
2019 Ç4	159.684	8.452	248.027	416.163	54,7
2020 Ç4	177.627	21.344	230.412	429.382	59,9
2021 Ç4	179.721	26.052	231.784	437.557	54,2
2022 Ç4	186.217	32.790	240.253	459.261	50,7
2023 Ç1	196.283	39.321	237.223	472.827	48,6
2023 Ç2	194.296	46.234	234.148	474.678	46,2
2023 Ç3	193.800	45.714	239.411	478.925	44,2
2023 Ç4	201.710	46.360	250.938	499.008	44,2
2024 Ç1	207.710	46.158	247.782	501.651	42,9
2024 Ç2	211.749	44.691	256.339	512.779	42,7
2024 Ç3	220.808	38.372	266.620	525.800	41,7
2024Ç3-2023Ç3	27.008	-7.342	27.209	46.875	

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

- 2024 yılı 3. çeyreğinde 525,8 milyar dolarlık borcun; 220,8 milyar doları kamu, 266,6 milyar doları özel sektör, 38,37 milyar doları ise Merkez Bankasına aittir.

- Son bir yılda, yani 2023 yılının üçüncü çeyreğinden 2024 yılının üçüncü çeyreğine kadar geçen sürede dış borç stoku; kamuda 27 milyar dolar, özel sektörde ise 27,2 milyar dolar artarken, Merkez Bankasının borcu 7,3 milyar dolar azalmıştır.

- Bu gelişmelere bağlı olarak yılın üçüncü çeyreğinin sonunda brüt dış borç stokunun GSYİH'ya oranı gerilemiş ve yüzde 44,2'den yüzde 41,7'ye düşmüştür.

Dış borçların vade yapısına göre dağılımının yer aldığı Tablo 2.39'da görüldüğü gibi;

2023 yılı dördüncü çeyreğinde toplam dış borcun yüzde 35,2'si kısa vadeli iken 2024 yılı üçüncü çeyreği sonunda bu oran yüzde 33,8'e gerilemiştir. Bu dönemde kısa vadeli borç tutarındaki artış ise 1,6 milyar dolar olmuştur. Yani son dokuz ayda dış borç stokundaki 26,8 milyar dolarlık artışın 25 milyar doları, uzun vadeli borçlardan kaynaklanmıştır.

TABLO 2.39: TÜRKİYE KISA VADELİ DIŞ BORÇ STOKU

(Milyon ABD Doları)	2005	2010	2015	2020	2023	2024		
	Ç4	Ç4	Ç4	Ç4	Ç4	Ç1	Ç2	Ç3
KISA VADE	43.563	93.071	104.711	111.732	176.114	174.408	179.174	177.860
KAMU	2.133	4.290	16.997	24.892	34.473	37.680	38.310	39.576
GENEL YÖNETİM	0	0	0	0	0	0	0	0
FİNANSAL KUR.	1.733	4.290	16.997	24.892	34.473	37.680	38.310	39.576
FİNANSAL OLM. KUR.	400	0	0	0	0	0	0	0
TCMB	2.763	1.553	176	21.344	46.360	46.158	44.691	38.372
ÖZEL	38.667	87.228	87.538	65.496	95.281	90.570	96.173	99.912
FİNANSAL KUR.	18.293	49.263	55.843	31.949	34.846	35.525	38.242	40.793
Bankalar	17.599	48.207	53.752	30.804	33.942	34.627	37.098	39.520
Bankacılık Dışı	694	1.056	2.091	1.145	904	898	1.144	1.273
FİNANSAL OLM. KUR.	20.374	37.965	31.695	33.547	60.435	55.045	57.931	59.119
UZUN VADE	132.188	215.667	298.435	317.650	322.894	327.243	333.605	347.940
KAMU	68.398	85.103	99.741	152.735	167.237	170.030	173.439	181.232
TCMB	12.662	10.012	1.143	0	0	0	0	0
ÖZEL	51.128	120.551	197.552	164.916	155.657	157.212	160.166	166.708
T. DIŞ BORÇ STOKU	175.751	308.738	403.146	429.382	499.008	501.651	512.779	525.800

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

- 177,8 milyar dolarlık kısa vadeli borç stokunun 39,5 milyar doları kamuya, 38,3 milyar doları TCMB'ye, 99,9 milyar doları da özel sektöre aittir.
- Ayrıca, her ne kadar önemli oranda gerilemiş olsa da Türkiye'nin kredi risk priminin (CDS) yüksekliği de borçların çevrilme maliyetini artırabilmektedir. Grafikte yer alan risk primlerinin günlük bazdaki verilerine ilişkin eğilim çizgisi ciddi artışa işaret etmektedir. Ancak, Mayıs ayındaki seçimler sonrasında rasyonel ekonomi politikalarına geçişle birlikte, 2022 yılında 900'e yaklaşmış olan risk primleri 2024 yılı sonunda 256,5 düzeyine kadar gerilemiştir. Bu borçlanma maliyetleri açısından sevindirici bir gelişmedir.

Özetle, Türkiye yavaş büyüme dönemine girmiş bir ülke olarak; hem borçların büyüklüğü hem vade yapısı hem de yüksek faizle borçlanılmış olması nedeniyle zorlu bir döneme girmiştir. Bu zorluğun derecesi ekonomi yönetimi ve politikalarının başarısı/başarısızlığına göre şekillenecektir.

2.3.6. KAMU KESİMİ DENGESİ BOYUTUNDA

2023 yılında kamu dengelerinde deprem ve seçimlere bağlı olarak oluşan bozulma 2024 yılında da devam etmiştir. Böyle bir gelişme karşısında, sıcak para girişiyle de olsa Merkez Bankası döviz rezervlerinin artması, olumlu ve önemli bir gelişme olmuştur.

2.3.6.1. BÜTÇE DENGESİ

Merkezi yönetim bütçesinde 2024 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 3.40'da verilmiştir. Buradan görüleceği gibi;

- 2024 yılında bütçe harcamalarının yüzde 63,6 oranında artarak hedeflerin yüzde 2,8 oranının altında kaldığı ve 10,7 trilyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Faiz dışı giderler yüzde 60,8, faiz giderleri yüzde 88,3 oranında artmıştır. Yıl içinde en yüksek harcama artışı, yüzde 101,3 ile personel giderlerinde gerçekleşmiştir.
- Toplam bütçe harcamalarından; cari transferlere 3,8 trilyon TL, SGK primleriyle birlikte personel harcamalarına yaklaşık 3 trilyon TL ve faiz harcamalarına 1,2 trilyon TL ödenmiştir.
- 2024 yılında bütçe hedeflerinin en fazla aşıldığı harcamalar; yüzde 119,7 ile sermaye (yatırım) giderleri ve yüzde 109 mal ve hizmet alımı olmuştur.

TABLO 2.40: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ (Milyar TL)

(Milyon TL)	2023	2024			DEĞİŞİM(%)
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	G. ORANI	2024/2023
Bütçe Giderleri	6.588.016	11.089.037	10.777.009	97,2	63,6
Faiz Hariç Giderler	5.913.401	9.835.037	9.506.553	96,7	60,8
Personel Giderleri	1.324.584	2.553.495	2.665.963	104,4	101,3
Sosyal Gv.Kur. Devlet Primi	185.783	312.451	332.157	106,3	78,8
Mal ve Hizmet Alımları	453.895	679.766	744.865	109,6	64,1
Cari Transferler	2.373.847	4.266.709	3.863.599	90,6	62,8
Sermaye Giderleri	544.011	787.940	943.100	119,7	73,4
Sermaye Transferleri	858.256	720.837	640.357	88,8	-25,4
Borç Verme	173.025	298.508	316.513	106,0	82,9
Yedek Ödenekler	0	215.332	0	0,0	
Faiz Harcamaları	674.615	1.254.000	1.270.455	101,3	88,3
Bütçe Gelirleri	5.207.566	8.437.100	8.670.863	102,8	66,5
Genel Bütçe Gelirleri	5.097.258	8.332.808	8.439.045	101,3	65,6
Vergi Gelirleri	4.501.109	7.407.707	7.304.863	98,6	62,3
Teşebbüs ve Mülkiyet Geliri	133.137	137.577	135.593	98,6	1,8
Özel Gelirler ile Bağışlar ve Yardımlar	24.987	42.804	175.283	409,5	601,5
Faizler, Paylar ve Cezalar	413.162	702.057	787.914	112,2	90,7
Sermaye Gelirleri	17.507	33.118	23.665	71,5	35,2
Alacaklardan Tahsilat	7.356	9.545	11.727	122,9	59,4
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	85.135	66.913	187.878	280,8	120,7
Düzen. Ve Denet. Kurumların Gelirleri	25.174	37.380	43.941	117,6	74,6
Bütçe Dengesi	-1.380.450	-2.651.937	-2.106.145	79,4	-52,6
Faiz Dışı Denge (Maliye Tanımlı)	-705.835	-1.397.937	-835.690	59,8	-18,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

- Bu yıl toplam bütçe gelirleri yüzde 66,5, vergi gelirleri ise yüzde 62,5 oranında artmıştır. Bu verilere göre; 2024 yılında toplam bütçe gelir hedefleri yüzde 2,8 oranında aşılmıştır.
- 2024 yılında yıllık ortalama olarak enflasyon; TÜFE için yüzde 58,5, Yİ-ÜFE için ise yüzde 41,1 olmuştur. Ekonominin de yüzde 3 düzeyinde büyümesi söz konusu olacaktır. Yani, vergi gelirlerindeki artış enflasyon ve büyüme hızıyla uyumlu gerçekleşmiştir.
- 2024 yılında bütçe açığı 2023 yılına göre yaklaşık yüzde 79,8 oranında artarak, 2,1 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Faiz dışı bütçe dengesi ise 2023 yılında 705 milyar TL açık verirken, bu açık 2024 yılında 825 milyar TL'ye yükselmiştir.

Vergi gelirlerinde 2024 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 2.41'de verilmiştir. Buna göre;

- 2024 yılında toplam vergi gelirleri yüzde 62,3 oranında artarken, kurumlar vergisi tahsilatı yüzde 13,2, gelir vergisi hasılatı yüzde 120,1 oranında artmıştır.
- Dahilde alınan KDV tahsilatında yüzde 96,4 ile ekonominin nominal büyümesinin oldukça üstünde bir artış gerçekleşmiştir.
- İthalattan alınan KDV tahsilatı ise ithalatın yavaşlaması ve kur artışlarının ülke içi enflasyonunun oldukça altında kalması nedeniyle, sadece yüzde 40,5 oranında artarak 1,3 trilyon TL olmuştur. Böylece, bu alandan elde edilen hasılat hedefinin yüzde 20,2 altında kalmıştır.
- Özel Tüketim Vergisi tahsilatı ise 2024 yılında yüzde 104 oranında artarak, 1,4 trilyon TL'ye yükselmiştir. Elde edilen bu gelir, hedeflenenin yüzde 3,4 üzerindedir.

TABLO 2.41: 2023 YILINDA VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI (Milyon TL)

	2023	2024			DEĞİŞİM (%)
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	GERÇ. (%)	
Merkezi Yönetim Gelirleri	5.207.566	8.437.100	8.670.863	102,8	66,5
Genel Bütçe Gelirleri	5.097.258	8.332.808	8.439.045	101,3	65,6
Vergi Gelirleri	4.501.109	7.407.707	7.304.863	98,6	62,3
1. Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	1.480.362	2.464.571	2.417.786	98,1	63,3
a) Gelir Vergisi	694.044	1.188.853	1.527.588	128,5	120,1
b) Kurumlar Vergisi	786.318	1.275.718	890.198	69,8	13,2
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	74.566	76.233	79.009	103,6	6,0
a) Veraset ve İntikal Vergisi	4.238	7.313	6.440	88,1	52,0
b) Motorlu Taşıtlar Vergisi	40.176	68.805	66.937	97,3	66,6
c) 7456 Sayılı Kanun Kapsamında Alınan Ek MTV	30.077	0	5.549		-81,5
d) Değerli Konut Vergisi	75	115	83	72,2	10,5
3. Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	1.628.632	2.552.454	2.887.113	113,1	77,3
a) Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	505.496	826.594	992.638	120,1	96,4
b) Özel Tüketim Vergisi	928.197	1.403.912	1.451.259	103,4	56,4
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri (I)	172.835	451.460	398.047	88,2	130,3
Motorlu Taşıtlar (II)	441.234	497.355	537.588	108,1	21,8
Alkollü İçkiler (III-a)	69.040	107.221	104.996	97,9	52,1
Tütün Mamülleri (III-b)	176.591	251.340	309.251	123,0	75,1
Kolalı Gazozlar (III-c)	8.305	11.346	11.899	104,9	43,3
Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar (IV)	60.188	85.190	89.482	105,0	48,7
c) Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	132.742	214.121	343.539	160,4	158,8
d) Şans Oyunları Vergisi	28.402	54.920	36.685	66,8	29,2
e) Özel İletişim Vergisi	16.650	24.424	30.271	123,9	81,8
f) Dijital Hizmet Vergisi	10.310	15.561	20.986	134,9	103,5
g) Konaklama Vergisi	6.834	12.922	11.735	90,8	71,7
4. Uluslararası Ticaret ve Muam. Alınan Vergiler	1.095.084	1.904.234	1.565.226	82,2	42,9
a) Gümrük Vergileri	142.372	227.464	227.170	99,9	59,6
b) İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	949.510	1.671.154	1.333.934	79,8	40,5
c) Diğer Dış Ticaret Gelirleri	3.202	5.616	4.122	73,4	28,7
5. Damga Vergisi	82.602	143.553	147.813	103,0	78,9
6. Harçlar	129.718	250.432	207.041	82,7	59,6
7. Başka Yerde Sınıflandırılmayan Diğer Vergiler	10.145	16.230	876	5,4	-91,4
Merkezi Yönetim Vergi Dışı Gelirleri	706.457	1.029.394	1.366.000	132,7	93,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Merkezi yönetim bütçesinin harcama kalemleri boyutunda yaşanan gelişmelerin detayları Tablo 2.42'de verilmiştir. Buradan;

- 2024 yılında yüzde 63,6 oranında artarak 10,7 trilyon TL'ye ulaşan merkezi yönetim bütçe harcamaları içinde en büyük tutar 3,8 trilyon TL ile cari transferlere aittir. Bu harcamalar bütçede öngörülenden yüzde 9,4 oranında daha düşük gerçekleşmiştir.

TABLO 2.42: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI

(Milyon TL)	2023	2024			DEĞİŞİM (%)
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	GERÇ. (%)	
Mer. Yön. Bütçe Giderleri (A+B)	6.588.016	11.089.037	10.777.009	97,2	63,6
A) Faiz Hariç Bütçe Giderleri	5.913.401	9.835.037	9.506.553	96,7	60,8
1. Personel Giderleri	1.324.584	2.553.495	2.665.963	104,4	101,3
2. SGK'ya Devlet Primi Giderleri	185.783	312.451	332.157	106,3	78,8
3. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	453.895	679.766	744.865	109,6	64,1
4. Cari Transferler	2.373.847	4.266.709	3.863.599	90,6	62,8
a) Görevlendirme Giderleri	261.570	672.199	456.495	67,9	74,5
KİT Görevlendirme Giderleri	179.620	518.346	296.879	57,3	65,3
Halk Bankası-Esnaf ve Sanatkârlara Kredi Faiz Desteği	15.944	30.367	37.659	124,0	136,2
Ziraat Bankası-Tarımsal Üreticilere Kredi Faiz Desteği	21.192	86.033	87.623	101,8	313,5
Diğer Görevlendirme Giderleri	27.383	37.444	34.334	91,7	-12,1
b) Hazine Yardımları	875.005	1.760.271	1.744.541	99,1	69,9
SGK'ya Hazine Yardımları	326.556	46.263	54.062	116,9	-7,3
Sağlık, Emeklilik ve Sosyal Yardım Giderleri	282.682	1.512.880	1.436.651	95,0	76,4
Mahalli İdarelere Hazine Yardımları	3.894	7.124	6.824	95,8	75,3
Diğer Hazine Yardımları	138.345	194.004	247.004	127,3	78,5
c) Kar Amacı Gütmeyen Kur. Yapılan Trans.	27.829	246.775	127.073	51,5	356,6
d) Hane Halkına Yapılan Transferler	23.529	44.091	39.978	90,7	69,9
e) Tarımsal Destekleme Ödemeleri	63.326	91.554	91.466	99,9	44,4
f) Hane Halkına Yapılan Diğer Transferler	229.307	188.130	179.015	95,2	-21,9
g) Sosyal Amaçlı Transferler	78.094	140.719	135.187	96,1	73,1
h) Yurtdışına Yapılan Transferler	19.606	36.649	30.382	82,9	55,0
i) Gelirden Ayrılan Paylar	625.961	1.086.321	1.059.462	97,5	69,3
Mahalli İdare Payları	499.887	842.777	833.600	98,9	66,8
Fon Payları	124.939	241.415	223.212	92,5	78,7
Gelirden Ayrılan Diğer Paylar	1.135	2.129	2.650	124,5	133,4
5. Sermaye Giderleri	544.011	787.940	943.100	119,7	73,4
6. Sermaye Transferleri	858.256	720.837	640.357	88,8	-25,4
a) Yurtiçi Sermaye Transferleri	857.161	715.443	638.498	89,2	-25,5
b) Yurtdışı Sermaye Transferleri	1.095	5.394	1.859	34,5	69,8
Kıbrıs	173.025	298.508	316.513	106,0	82,9
Diğer	169.292	291.329	311.901	107,1	84,2
7. Borç Verme	3.732	7.178	4.611	64,2	23,6
8. Yedek Ödenekler	0	215.332	0	0,0	
B. Faiz Giderleri	674.615	1.254.000	1.270.455	101,3	88,3

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

- 2024 yılında bütçe harcamaları yüzde 65,6 oranında artarken, tarıma verilen destekler sadece yüzde 44,4 oranında artmıştır. Oysa, sektörün daha fazla desteğe ve bu desteklerin doğru kullanımının denetlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu veriler ve açıklamalar bütçe dengesinde; hem gelir artışı, hem de uygun kalemlerden harcama tasarrufuna olan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır.

2.3.6.2. BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI

Bütçe nakit dengesi ve bütçe açığının finansmanı boyutunda 2024 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 2.43'de verilmiştir. Buna göre bütçe dengesine emanet ve avans hesaplarının bakiyeleri eklenerek ulaşılan bütçe nakit dengesinde ciddi bozulma yaşanmıştır.

- 2024 yılı sonunda 2,1 trilyon TL olan bütçe açığına emanet ve avans hesapların bakiyesi eklendiğinde bütçe nakit açığının 1,99 trilyon TL'ye gerilediği görülmektedir. Buna rağmen, nakit açığı 2023 yılına göre yüzde 221 oranında artmıştır.

TABLO 2.43: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FİNANSMANI

(Milyon TL)	2021	2022	2023	Değişim (%)
MER. YÖN. BÜTÇE DENGESİ	-142.660	-1.380.450	-2.106.145	52,6
BÜTÇE EMANETLERİ	16.065	809.974	247.532	-69,4
AVANSLAR	-20.142	-48.413	-133.326	175,4
MER. YÖN. BÜTÇE NAKİT DENGESİ	-146.737	-618.888	-1.991.939	221,9
MER. YÖN. BÜTÇE FİNANSMANI	146.737	618.888	1.991.939	221,9
A-BORÇLANMA (NET)	469.430	961.213	1.743.109	81,3
1-DİŞ BORÇLANMA (NET)	95.836	100.151	120.227	20,0
Kullanım	215.090	263.628	466.415	76,9
Ödeme	-119.255	-163.477	-346.187	111,8
2-İÇ BORÇLANMA (NET)	373.594	861.062	1.622.882	88,5
a-TL Cinsinden Hazine Bonosu	8.977	-17.645	65.069	-468,8
Satış	25.453	4.260	66.320	1456,8
Ödeme	-16.476	-21.905	-1.251	-94,3
b-Döviz Cinsinden Hazine Bonosu	0	0	0	
Satış	0	0	0	
Ödeme	0	0	0	
c-TL Cinsinden Devlet Tahvili	399.858	928.860	1.565.207	68,5
Satış	554.348	1.132.059	1.713.329	51,3
Ödeme	-154.490	-203.199	-148.122	-27,1
d-Döviz Cinsinden Devlet Tahvili	-35.240	-50.153	-7.395	-85,3
Satış	70.657	177.615	430.034	142,1
Ödeme	-105.897	-227.768	-437.428	92,0
B-NET BORÇ VERME (-)	-2.934	-1.691	-186	-89,0
BORÇ VERME	0	865	4.832	458,5
GERİ ÖDEME (-)	2.934	2.556	5.018	96,3
C-ÖZELLEŞTİRME GELİRİ	0	0	0	
D-TMSF GELİR FAZLALARI	0	0	0	
KASA/BANKA VE DİĞER İŞLEMLER	-325.627	-344.016	248.645	-172,3

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

- 2024 yılında gerçekleşen nakit açığının finansmanı için devlet içeriden net 1,6 trilyon TL, dışarıdan ise 120,2 milyar TL borçlanarak, toplamda 1,7 trilyon TL artış gerçekleşmiştir. Yeniden borçlanılan miktarın yeterli olmaması nedeniyle nakit açığının 248,6 milyar TL'si kasa mevcudundan karşılanmıştır.

Bu gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan borç çevirme oranları Tablo 2.44'de verilmiştir. Buna göre;

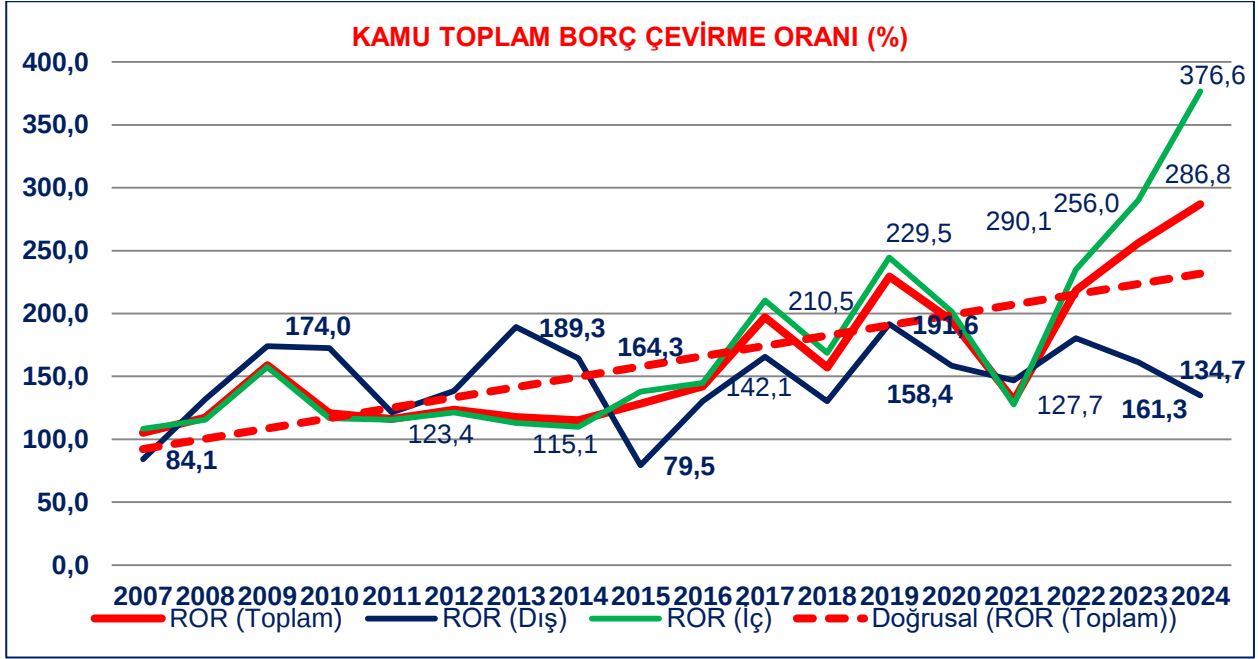
- 2006-2024 döneminde iç borçlar için ortalama borç çevirme oranı yüzde 168,4 olmuştur. Yani, devlet vadesi geldiği için geri ödediğinden yüzde 68,4 oranında daha fazla borçlanmıştır. Bu gelişme gelecek yıllara ve nesillere büyük bir borç ve faiz yükü aktarılması anlamına gelmektedir.
- Diğer taraftan, 2006-2024 döneminde devlet 3,1 trilyon TL iç borç geri ödemesi yaparken 6,8 trilyon TL yeniden borçlanmıştır. Böylece, iç borç stoku hızlıca büyümüştür.

TABLO 2.44: MERKEZİ YÖNETİM BORÇ ÇEVİRME ORANLARI

Milyon TL ve (%)	TOPLAM İÇ BORÇLAR			TOPLAM DIŞ BORÇLAR			TOPLAM		
	Borçlanma	Ödeme	ROR	Borçlanma	Ödeme	ROR	Borçlanma	Ödeme	ROR
2006	116.231	-111.769	104,0	18.069	-18.476	97,8	134.300	-130.245	103,1
2007	116.223	-107.307	108,3	13.060	-15.538	84,1	129.283	-122.845	105,2
2008	103.983	-90.124	115,4	14.597	-11.075	131,8	118.580	-101.199	117,2
2009	149.897	-95.126	157,6	14.395	-8.272	174,0	164.292	-103.398	158,9
2010	162.637	-139.308	116,7	18.436	-10.680	172,6	181.073	-149.988	120,7
2011	112.073	-97.074	115,5	13.990	-11.522	121,4	126.063	-108.596	116,1
2012	101.899	-84.018	121,3	16.581	-11.987	138,3	118.480	-96.005	123,4
2013	144.528	-128.062	112,9	16.469	-8.702	189,3	160.997	-136.764	117,7
2014	129.430	-117.788	109,9	20.645	-12.569	164,3	150.075	-130.357	115,1
2015	92.831	-67.355	137,8	10.403	-13.092	79,5	103.234	-80.447	128,3
2016	92.067	-63.547	144,9	19.136	-14.684	130,3	111.203	-78.231	142,1
2017	127.248	-60.443	210,5	42.471	-25.655	165,5	169.719	-86.098	197,1
2018	124.047	-73.558	168,6	41.354	-31.735	130,3	165.401	-105.293	157,1
2019	211.839	-86.612	244,6	66.344	-34.621	191,6	278.183	-121.233	229,5
2020	439.935	-218.159	201,7	68.255	-43.083	158,4	508.190	-261.242	194,5
2021	402.315	-315.116	127,7	92.041	-62.716	146,8	494.356	-377.832	130,8
2022	650.457	-276.863	234,9	215.090	-119.255	180,4	865.548	-396.118	218,5
2023	1.313.934	-452.872	290,1	263.628	-163.477	161,3	1.577.562	-616.349	256,0
2024	2.209.683	-586.801	376,6	466.415	-346.187	134,7	2.676.098	-932.989	286,8
2024-2023 (%)	68,2	29,6	29,8	76,9	111,8	-16,5	69,6	51,4	12,1
TOP ve ORT.	6.801.257	-3.171.903	168,4	1.431.379	-963.326	144,9	8.232.636	-4.135.229	158,9

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

- Bu arada 2023 yılında yüzde 290,1 düzeyinde olan iç borç çevirme oranı 2024 yılında yüzde 376,6'ya yükselmiştir. Bu, 2006-2024 döneminin en yüksek oranı olmuştur.
- 2006-2024 döneminde dış borçlar için ortalama borç çevirme oranı ise yüzde 144,9 olurken, 2024 yılında bu oran yüzde 134,1'e gerilemiştir. Dolayısıyla, devlet 2024 yılında ödediği her 100 TL (Döviz) dış borç karşılığında dışarıdan 134,7 TL (Döviz) yeniden borçlanmıştır. Böylece, dönem bütününde 963,3 milyar TL dış borç geri ödemesi yapılırken, 1,4 trilyon TL yeniden borçlanılmıştır.

- 2024 yılında ise Devlet tarafından 346,1 milyar TL tutarında dış borç geri ödemesi yapılırken, 466,4 milyar TL tutarında yeniden borçlanılmıştır. Böylece dış borç çevirme oranı, bir miktar azalmış olsa da, yüksek düzeyini korumaya devam etmiştir.
- İç ve dış borç çevirme oranlarındaki gelişmelere bağlı olarak; 2006-2024 döneminde borç toplamı için çevirme oranı yüzde 158,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemin toplamında 4,1 trilyon TL'lik toplam borç geri ödemesine karşılık, 8,2 trilyon TL yeniden borçlanma yapılmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, bütçede rehabilitasyon ihtiyacı 2024 yılı sonu itibariyle daha belirgin hale gelmiştir. Bu ihtiyacın hem gelir, hem de harcama boyutunda radikal önlemler gerektirdiği söylenebilir.

2.3.6.3. KAMU BORÇ STOKU

Merkezi yönetim bütçesindeki devasa açıklar ve buna bağlı olarak oluşan finansman ihtiyacının kamu borçlarını artırması kaçınılmazdı ve öyle de olmuştur. Nitekim Tablo 2.45 incelendiğinde;

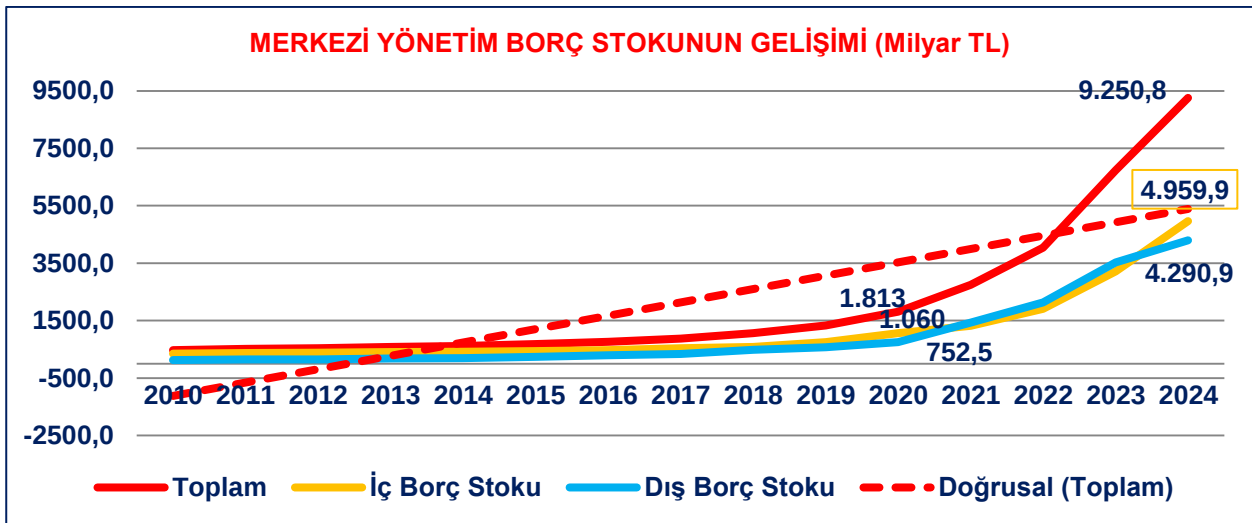
- 2018 yılında 586 milyar TL olan kamu iç borç stokunun 2024 yılı sonunda 4,9 trilyon TL'ye yükseldiği anlaşılmaktadır. Yine, 481 milyar TL olan kamu dış borç stokunun TL karşılığı da 4,2 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Böylece, toplam kamu borç stoku da yaklaşık 9 kat artarak bir trilyon 67 milyar TL'den 9,2 trilyon TL'ye yükselmiştir.

TABLO 2.45: MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU

(Milyar TL)	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Değişim (%)
Toplam	1.067,1	1.329,1	1.812,8	2.747,8	4.035,5	6.736,6	9.250,8	37,3
İç Borç Stoku	586,1	755,1	1.060,4	1.321,2	1.905,3	3.209,3	4.959,9	54,6
Hazine Bonosu	5,5	18,3	0,0	9,9	18,9	1,3	66,3	5200,6
Devlet Tahvili	580,6	736,8	1060,4	1.311,3	1.886,4	3.208,0	4.893,6	52,5
Dış Borç Stoku	481,0	574,0	752,5	1.426,6	2.130,1	3.527,4	4.290,9	21,6
Uluslararası Tahvil	364,9	451,2	593,0	1.087,3	1.644,9	2.717,6	3.332,3	22,6
Kredi	116,1	122,8	159,5	339,3	485,2	809,8	958,6	18,4
ALACAKLILARA GÖRE								
Toplam	633,4	873,6	1213,2	1.540,3	3.090,7	4.167,4	6.203,7	48,9
Yurt İçi Yerleşikler	544,4	785,7	1164,9	1.495,1	3.067,4	4.089,8	5.587,7	36,6
Bankacılık Kesimi	339,5	507,1	823,0	1.119,6	2.375,3	3.292,3	4.195,3	27,4
Kamu Bankaları	141,1	223,3	423,8	594,9	1120,4	1652,5	2196,1	32,9
Özel Bankalar	120,7	163,8	222,9	290,4	690,6	919,1	1108,7	20,6
Yabancı Bankalar	61,5	74,6	92,6	122,7	335,7	412,9	599,1	45,1
Kalkınma ve Yat.Bank.	7,2	14,5	18,9	19,1	36,5	45,3	63,2	39,6
Katılım Bankaları	9,0	30,9	64,9	92,6	192,1	262,5	228,2	-13,1
Banka Dışı Kesim	191,3	259,7	252,6	301,7	542,3	641,6	1255,0	95,6
Gerçek Kişiler	3,5	3,7	11,6	13,6	20,8	36,2	58,8	62,3
Tüzel Kişiler	153,6	189,8	161,4	182,6	335,6	321,8	516,3	60,5
Menkul Kıy. Yat. Fon.	34,2	66,3	79,7	105,5	186,0	283,6	679,9	139,8
TCMB	13,6	18,9	89,3	73,8	149,8	155,9	137,3	-11,9
Yurtdışı Yerleşikler	88,9	87,9	48,3	45,2	23,3	77,5	616,0	694,6

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

- Tabloda yer alan verilere göre son üç yılda yani 2022-2024 döneminde kamu borç stoku rekor düzeylerde artmıştır. 2024 yılında kamu iç borç stoku 2023 yılına göre yüzde 54,6 oranında artarak, 3,2 trilyon TL'den 4,9 trilyon TL'ye yükselmiştir. Bu yılda kamunun dış borç stokunun TL bazındaki değeri ise yüzde 21,6 oranında artarak 4,2 trilyon TL'ye ulaşmıştır.
- Bu gelişmelere bağlı olarak 2024 yılında kamu toplam borç stoku 2023 yılına göre yüzde 37,3 oranında artarak, 6,7 trilyon TL'den 9,2 trilyon TL'ye yükselmiştir.

- Veriler ve grafikten de görüleceği gibi, 2022 ve sonraki yıllarda gerçekleşen borç stoku artışı oldukça keskindir. Dolayısıyla, bir bütçe reformu ihtiyacı artmıştır.

2.3.6.4. KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ

Tablo 2.46'da kamunun iç borçlanma karşılığında ödediği faiz harcamalarını belirleyen faiz oranlarının aylık gelişimi verilmiştir. Buradan görülmektedir ki;

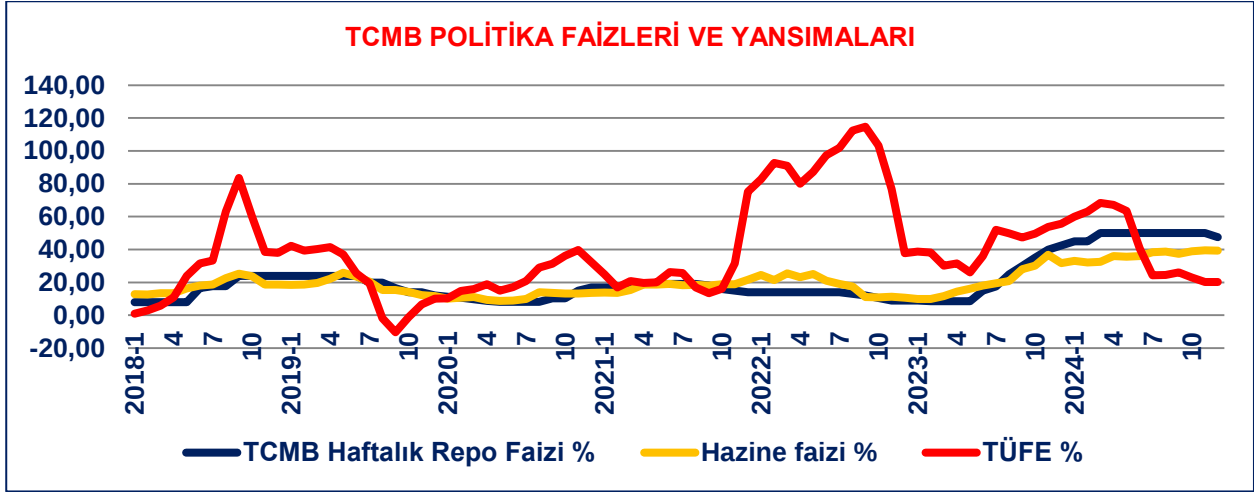
- 2010 yılında ortalama olarak yüzde 8,5'lere kadar gerileyen Hazine'nin borçlanma faizleri izleyen yıllarda artış eğilimine girmiş ve bu eğilim 2020 yılına kadar devam etmiştir. 2020 yılında yüzde 11,4 düzeyine gerileyen borçlanma faizleri, bu yıldan sonra tekrar artış eğilimine girmiştir.

TABLO 2.46:HAZİNE YILLIK BORÇLANMA FAİZ ORANLARI

AYLAR	2008	2009	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Ocak	16,2	16,2	8,8	10,8	7,8	11,1	11,3	12,8	18,6	10,2	13,9	24,6	10,0	33,1
Şubat	16,7	15,0	8,5	10,9	8,1	10,9	11,1	12,7	18,6	10,7	13,7	21,4	10,0	32,0
Mart	17,5	14,3	8,7	11,1	8,2	10,1	11,4	13,4	19,7	11,0	15,4	25,6	11,6	32,6
Nisan	18,3	13,4	9,1	10,4	9,7	9,6	10,9	13,4	22,2	9,3	18,7	23,2	14,4	36,1
Mayıs	19,6	11,6	9,7	9,2	9,6	9,6	11,2	16,3	25,8	8,8	18,6	25,1	16,1	35,5
Haziran	21,5	12,1	9,1	8,7	9,9	9,3	10,8	18,1	23,6	9,0	19,1	20,9	18,0	36,0
Temmuz	20,5	11,0	8,4	8,6	9,6	9,1	11,0	18,7	20,4	9,9	18,4	19,2	19,5	38,3
Ağustos	18,9	9,5	8,4	9,2	10,5	9,7	11,0	22,5	15,3	14,1	18,5	17,6	20,8	38,7
Eylül	18,8	9,1	8,1	9,4	11,3	9,2	11,1	25,3	15,3	13,6	18,0	11,0	28,1	37,3
Ekim	20,6	7,5	7,7	9,8	10,8	9,7	12,0	23,8	14,3	13,3	18,9	10,9	30,2	38,9
Kasım	21,4	8,5	7,9	8,3	10,3	10,7	13,2	18,7	12,3	13,3	18,8	11,2	36,7	39,5
Aralık	18,6	9,0	8,0	8,8	10,9	11,4	13,0	18,6	11,7	13,6	21,6	10,7	31,7	39,3
Ortalama	19,2	11,6	8,5	9,6	9,7	10,0	11,5	17,9	18,1	11,4	17,8	18,5	20,6	36,5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

- Uygulanan düşük reel faiz politikası nedeniyle; 2023 yılı başında yüzde 10 düzeyinde bulunan kamu iç borçlanma faizleri, 2024 yılı sonunda yüzde 39,3'e yükselmiştir. Bunun sonucunda, 2023 yılında yüzde 20,6 olan ortalama borçlanma faizi, 2024 yılında yüzde 36,5'e yükselmiştir.
- Hazine borçlanma faizlerinin reel düzeyine ilişkin bir değerlendirme yapmak amacıyla, grafikte politika faizleri ile TÜFE enflasyon oranları birlikte verilmiştir.

- Grafikten faiz indirimlerinin başladığı 2021 yılı Ekim ayı sonrasında gerek Hazine borçlanma faizi, gerekse TCMB politika faizi enflasyonun çok altında kalmış, negatif reel faiz düzeylerini iktisadi rasyonalite ile açıklamak imkansız hale gelmiştir. Bu açıklanması zor süreç 2023'deki seçimlerin ardından sona erdirilmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse; Türkiye'yi hem yüksek tutarlara ulaşmış borçların çevrilmesi, hem de nominal olarak büyüyecek olan faiz ödemeleri boyutundan zorlu günler beklemektedir.

2.3.7. ENFLASYON BOYUTUNDA

Türkiye, 2002 sonrasında olumlu dışsal dinamikler ve içeride uygulanan ekonomi politikalarına bağlı olarak enflasyonu tek haneye düşürmüştü. Ancak, 2018 yılı sonrasında değişen küresel ekonomik koşullar ile iç siyasi ve ekonomik iklime bağlı olarak enflasyon adeta yeniden yüksek düzeylere ulaşmıştır. 2023 yılı ikinci yarısından sonra başlayan ve hala devam eden enflasyonla mücadelede kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Ancak, kalıcı başarı için daha epey zamana ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

2024 yılına ilişkin aylık ve yıllık enflasyon verilerinin yer aldığı Tablo 2.47 incelendiğinde;

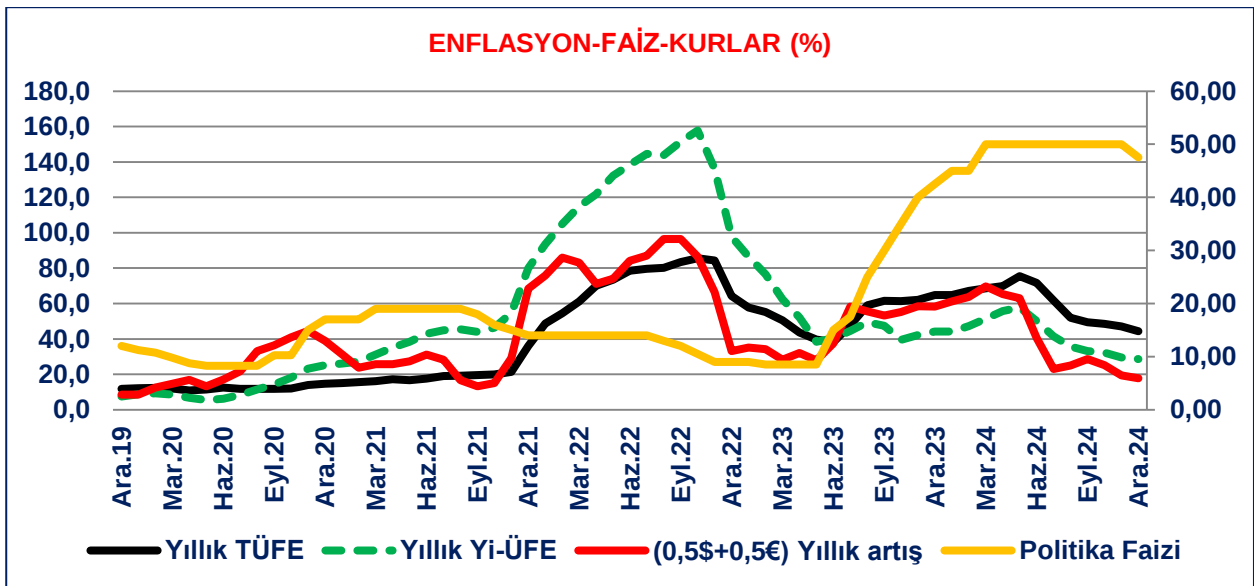
- Yurtiçi Üretici Fiyatları Endeksi (Yİ-ÜFE) 2024 yılına yüzde 4,1 gibi oldukça yüksek bir Ocak ayı artışı ile girmiştir. Ancak, yılın ikinci yarısından itibaren aylık enflasyon yüzde 2'nin altına düşmüştür. Buna bağlı olarak; 2023 yılını yüzde 44,2 oranı ile kapatan üretici enflasyonu 2024 yılını yüzde 28,5 ile tamamlamıştır. Dolayısıyla, 2024 üretici enflasyonu ile mücadelede daha başarılı olunan bir yıl olmuştur. Bu başarının gerisinde, yavaşlayan talep ve döviz kurlarındaki düşük artışın rolü olduğu söylenebilir.

TABLO 2.47: 2024 YILI ENFLASYON ORANLARI (%)

Aylar	TÜFE		Yİ-ÜFE		(0,5 € + 0,5 \$) %	
	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık
Ara.23	2,9	64,8	1,1	44,2	2,1	58,3
Oca.24	6,7	64,9	4,1	44,2	3,4	61,1
Şub.24	4,5	67,1	3,7	47,3	1,7	63,6
Mar.24	3,2	68,5	3,3	51,5	4,4	69,8
Nis.24	3,2	69,8	3,6	55,7	0,4	65,4
May.24	3,4	75,5	2,0	57,7	0,1	62,9
Haz.24	1,6	71,6	1,4	50,1	0,7	40,5
Tem.24	3,2	61,8	1,9	41,4	1,4	23,0
Ağu.24	2,5	52,0	1,7	35,8	3,0	25,0
Eyl.24	3,0	49,4	1,4	33,1	1,7	28,6
Eki.24	2,9	48,6	1,3	32,2	-0,3	25,1
Kas.24	2,2	47,1	0,7	29,5	-0,8	19,4
Ara.24	1,0	44,4	0,4	28,5	0,8	17,8

Kaynak: TÜİK

- Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) de 2024 yılının başında yani Ocak ayında yüzde 6,7 gibi oldukça yüksek bir oranda artmıştır. Enflasyonla mücadelede başarı beklentisini azaltan bu oranın ardından, izleyen aylarda TÜFE enflasyonunda, Temmuz ve Ağustos aylarındaki güçlü baz etkisinin devreye girmesinin de katkısıyla, yavaş ancak istikrarlı düşüş gerçekleşmiştir. 2023 yılı sonunda yüzde 64,8 olan TÜFE enflasyonu yıl sonunda hedefin biraz üzerinde, yüzde 44,4 olmuştur.
- 2021 yılı Eylül ayında yüzde 19 düzeylerinde olan enflasyonun hızla artmasının gerisinde ekonomi politikası tercihlerinin etkili olduğu söylenebilir. Aşağıdaki grafik incelendiğinde; faiz indirimlerinin önce kurlarda bir sıçramaya neden olduğu, kur artışlarının da enflasyonu körüklediği görülmektedir.

- Düşük faiz politikası 2023 yılı Haziran ayına kadar devam ettirilmiş bu aydan sonra kurlar üzerindeki baskı kaldırılmış, faizler artırılmıştır. Böylece faiz düştüğü için artan enflasyon, faiz artırıldığı için düşmeye başlamıştır.

Faiz ve kurlardaki gelişmeler ile talep koşulları, sektörel enflasyon oranlarını etkilemektedir. Bu durumu değerlendirebilmek amacıyla; Tablo 2.48'de TÜFE'nin hesaplanmasında kullanılan temel alt sektörler ile ilişkin enflasyon istatistikleri verilmiştir. Buradan;

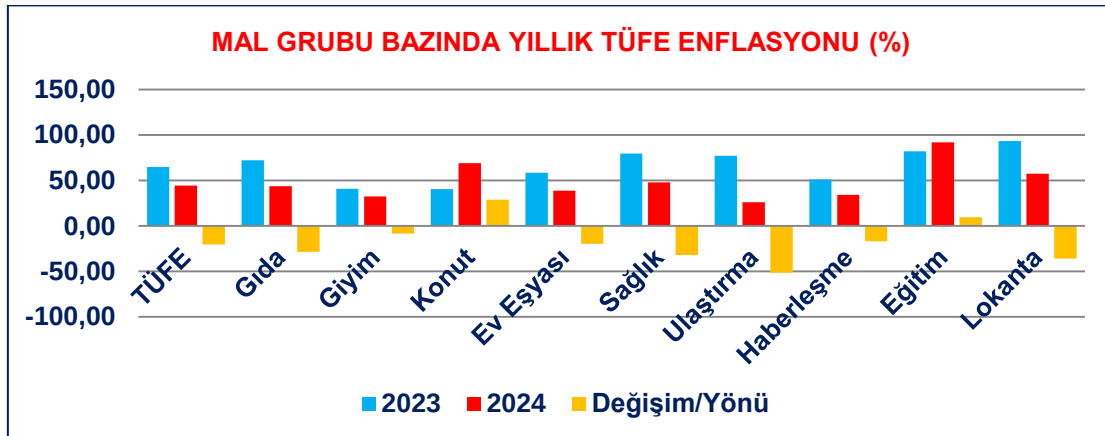
- 2024 yılı sonu itibariyle sektörel bazda en yüksek fiyat artışlarının; eğitim, konut, lokanta ve sağlık sektörlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Ulaştırma ve giyim sektörü ise düşük fiyat artışlarıyla enflasyonla mücadeleye en fazla katkı yapan sektörler olmuştur.

TABLO 2.48: BAZI SEKTÖRLERDE YILLIK TÜFE ENFLASYON ORANLARI (%)

	TÜFE	Gıda	Giyim	Konut	Ev Eşy.	Sağlık	Ulaştırma	Haberleşme	Eğitim	Lokanta
2023-12	64,77	72,01	40,74	40,39	58,46	79,59	77,14	51,02	82,06	93,24
2024-1	64,86	69,71	40,62	45,99	61,10	78,57	77,54	46,40	79,81	92,27
2	67,07	71,12	43,44	49,07	62,92	81,25	77,98	51,89	91,84	94,78
3	68,50	70,41	50,10	51,17	63,72	80,25	79,92	59,54	104,07	94,97
4	69,80	68,50	51,20	55,55	67,88	77,67	80,39	55,40	103,86	95,82
5	75,45	70,14	50,85	93,21	69,34	77,67	79,10	54,31	104,80	92,94
6	71,60	68,08	47,84	94,72	67,72	78,51	65,67	52,27	107,11	90,67
7	61,78	58,91	39,57	98,48	56,58	63,02	46,07	47,96	104,50	76,04
8	51,97	44,88	29,38	101,49	44,75	53,49	28,96	42,77	120,81	67,70
9	49,38	43,72	30,70	97,87	40,29	50,70	26,60	36,64	93,59	65,41
10	48,58	45,28	31,37	89,39	39,22	51,05	26,14	37,77	93,66	62,09
11	47,09	48,57	31,45	74,45	39,90	52,84	26,24	35,71	92,49	59,38
12	44,38	43,58	32,32	69,03	38,72	47,63	25,88	34,08	91,64	57,13

Kaynak: TÜİK

- Türkiye'de herkesi yakından ilgilendiren ve gündemin önemli bir maddesi olan gıda enflasyonu; 2023 yılı sonunda yüzde 72 düzeyinde iken, 2024 yılını yüzde 43,6 ile tamamlamıştır. Genel yani para ve maliye politikalarının yanında ilave önlemler gerektiren gıda enflasyonu ile mücadele, üzerinde ayrıca ve özellikle durulması gereken bir konudur.

2024 yılında enflasyonla mücadelede kısmi bir başarı sağlansa da, enflasyonun yüzde 5'in altına indirilmesi için yeni ve bütünsel bir program gerekmektedir.

2.3.8. FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARI BOYUTUNDA

Uzun süreli yüksek enflasyon yaşanan ülkelerde kaynak dağılımında etkinliğin bozulması kaçınılmazdır. Zira, gösteriş etkisiyle farklı alanlardaki fiyatlama süreçleri birbiriyle etkileşmekte, fiyatlar mal ve hizmetlerin maliyet koşullarından kısmen kopabilmektedir. Bir başka deyişle; fiyatlar mal ve hizmetlerin mutlak ve nispi kıtlığını yansıtamaz durumdadır. Böylesi dönemlerde, bireyler tasarruflarını nasıl yüksek getiri sağlayacak şekilde değerlendireceğinden çok, reel olarak korumaya odaklanmak durumunda kalmaktadır. Türkiye'de 3-4 yıldır böylesi bir süreç ve durumla karşılaşmıştır. Bu durumu, finansal yatırım araçlarının getirilerinin incelenmesinden de görmek mümkündür. Nitekim finansal yatırım araçlarının yıllık getirilerinin yer aldığı Tablo 2.49 incelendiğinde;

- 2024 yılında finansal yatırım araçlarının nominal getirilerinin önemli ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Buna bağlı olarak; enflasyondan arındırılmış yani reel getiriler de farklılaşmıştır. TÜFE ile enflasyondan arındırıldığında sadece altının yatırımcısına reel getiri sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla, mevduat, borsa, dolar, Euro ve Devlet iç borçlanma senetleri yatırımcısının tasarruflarının reel olarak erimesine neden olmuştur.

TABLO 2.49: BAZI YATIRIM ARAÇLARININ YILLIK GETİRİSİ (%)

GETİRİ	MEVDUAT	BORSA	DOLAR	EURO	ALTIN	DİBS
2021						
Nominal	14,67	41,53	75,80	63,28	70,68	0,20
Reel-ÜFE	-36,26	-21,32	-2,27	-9,23	-5,12	-44,30
Reel-TÜFE	-15,73	4,00	29,19	19,99	25,43	-26,37
2022						
Nominal	16,17	165,81	37,61	28,92	38,00	56,57
Reel-ÜFE	-41,25	34,44	-30,40	-34,80	-30,20	-20,81
Reel-TÜFE	-29,28	61,81	-16,23	-21,52	-15,99	-4,69
2023						
Nominal	14,94	47,53	55,85	60,67	79,97	-23,14
Reel-ÜFE	-20,30	2,30	8,06	11,41	24,79	-46,71
Reel-TÜFE	-30,24	-10,46	-5,41	-2,49	9,22	-53,35
2024						
Nominal	36,39	28,71	20,25	15,38	54,67	18,86
Reel-ÜFE	6,12	0,15	-6,43	-10,22	20,35	-7,52
Reel-TÜFE	-5,53	-10,85	-16,71	-20,09	7,13	-17,68

Kaynak: TÜİK

- 2024 yılında reel olarak en çok kaybettiren araçlar sırasıyla; Euro, DİBS'ler, dolar, Borsa ve mevduat olmuştur. Bu yıl, TÜFE'den daha düşük oranda artan ÜFE ile enflasyondan arındırıldığında ise altının yanında, mevduat ve Borsanın da pozitif reel getiri sağladığı görülmektedir.

- Diğer taraftan; mevduat ve DİBS'lerin dört yıldır, Dolar ve Euro'nun üç yıldır, Borsanın iki yıldır yatırımcısına kaybettirdiği, sadece altının 2 yıldır kazandırdığı anlaşılmaktadır. Bu durum, kaynak dağılımında önemli değişimleri beraberinde getirebilecek, finansal piyasalarda derinleşmeyi güçleştirebilecektir.

2.3.9. BANKACILIK BOYUTUNDA

Bu bölümde, 2024 yılında Türkiye ekonomisinin Merkez Bankası, bankalar, para, mevduat ve krediler boyutlarında yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir.

2.3.9.1. TCMB BİLANÇOSU VE REZERVLER

Türkiye'de Merkez Bankası başkanlarının 2018-2023 döneminde genelde görev sürelerini tamamlayamadığı görülmüştür. Bu durum, ekonomideki gelişmelerle yakından ilgilidir. Bir başka deyişle, ekonomide özellikle de faiz ve kurlar boyutunda istenilen gelişmelerin sağlanamamasının faturası başkanlara kesilebilmiştir. 2024 yılıyla birlikte bu konudaki risklerin rafa kalktığı görüşü hakim olmuştur.

Bir ülke ekonomisinin gücünü ve risklerini ölçmek/değerlendirmek açısından ödemeler bilançosu, devlet bütçesi ve merkez bankası bilançosu büyük önem taşımaktadır. Önceki bölümlerde yapılan analizlerde; ödemeler bilançosunda cari açık boyutuyla ciddi bir iyileşme olduğu, bütçede ise derin bir bozulmayla karşılaşıldığı vurgulanmıştır.

Bu koşullarda TCMB bilançosunda gelişmelerin önemi daha da artmaktadır. Bu çerçevede; analitik bilançosunun analizi amacıyla hazırlana Tablo 2.50'de;

Pandemiyle birlikte yani 2020 yılından sonra bilançoda hızlı bir büyüme gerçekleştiği ve bu yılda 820 milyar TL olan aktif/pasif büyüklüğünün 2024 yılı sonunda 8,1 trilyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Nitekim, bilanço; 2021 yılında yüzde 99,5, 2022 yılında yüzde 92,4 ve 2023 yılında yüzde 107 düzeyinde büyümüş, 2024 yılında ise bu büyüme hız kesmiştir. Nitekim bilanço büyümesi yüzde 25 ile enflasyonun oldukça altında kalmıştır.

TABLO 2.50: TCMB BİLANÇOSUNDA GELİŞMELER (Milyar TL)

	AKTİF					PASİF					
	Dış Varlıklar	İç Varlıklar			Aktif Toplamı	Toplam Döviz Yükümlülükleri	Merkez Bankası Parası				Pasif Toplamı
		Hazine Borçları	Diğer	Toplam			Rezerv Para	APİ	Kamu Mevduatı	Toplam	
2000	18,0	1,5	-2,6	-1,1	16,9	15,9	5,9	-5,2	0,2	1,0	16,9
2005	72,3	19,4	-1,7	17,7	90,0	51,5	32,7	5,0	0,9	38,5	90,0
2006	91,5	18,8	-5,9	12,9	104,4	62,4	41,4	-1,1	1,6	41,9	104,4
2007	88,5	16,8	-0,6	16,2	104,7	50,0	44,9	4,4	5,5	54,7	104,7
2008	113,2	13,7	-14,4	-0,7	112,5	58,5	55,8	-2,8	1,0	54,0	112,5
2009	115,4	8,6	-14,0	-5,4	110,0	59,3	64,7	-18,9	4,9	50,7	110,0
2010	135,5	7,9	-15,0	-7,1	128,4	57,8	76,0	-10,9	5,5	70,6	128,4
2011	173,1	7,7	-34,6	-26,9	146,2	93,1	84,0	-39,1	8,2	53,2	146,2
2012	217,6	8,2	-22,2	-14,0	203,6	139,2	75,2	-21,0	10,2	64,4	203,6
2013	282,3	8,9	-4,3	4,6	265,7	197,5	92,2	-34,0	10,1	68,2	265,7
2014	297,3	9,1	-3,5	5,6	280,1	205,5	102,2	-36,2	8,5	74,6	280,1
2015	326,7	8,9	-9,6	-0,8	293,2	244,1	122,3	-95,4	22,2	49,1	293,2
2016	381,0	13,8	4,5	18,2	345,4	260,9	168,0	-95,5	12,0	84,5	345,4
2017	436,8	14,4	2,0	16,4	396,2	299,7	174,1	-117,7	40,2	96,5	396,2
2018	503,2	13,3	-14,4	-1,1	457,0	345,1	185,3	-96,2	22,7	111,9	457,0
2019	642,4	18,9	39,3	58,3	653,4	422,4	204,0	-9,8	36,9	231,1	653,4
2020	699,5	89,4	99,3	188,6	820,2	673,5	382,3	-277,0	41,4	146,6	820,2
2021	1.478,1	73,9	138,0	211,9	1.636,4	1.489,7	620,5	-563,6	89,8	146,7	1.636,4
2022	2.446,0	150,3	223,5	373,9	3.149,0	2.124,9	1.045,5	-174,5	153,1	1.024,1	3.149,0
2023	4.206,7	157,4	1.340,0	1.497,5	6.520,6	3.403,8	2.261,6	361,4	493,7	3.116,8	6.520,6
2024	5.531,6	132,7	1.983,9	2.116,6	8.149,0	3.672,6	3.819,9	426,0	230,5	4.476,4	8.149,0
2024-2023 (%)	31,5	-15,7	48,0	41,3	25,0	7,9	68,9	17,9	-53,3	43,6	25,0

Kaynak: TCMB

- 2024 yılında aktifteki büyümenin temel kaynağı iç varlıklardaki yani TL cinsinden alacaklardaki artış olmuştur. Dış varlıklardaki artışın kurlardaki artıştan daha fazla olması Merkez Bankasının altın ve döviz varlıklarının reel olarak arttığına işaret etmektedir.
- 2023 yılında analitik bilançoda; aktifin yüzde 64,3'ü dış varlıklardan oluşurken bu oran 2024 yılı sonunda yüzde 67,9'a yükselmiştir. Pasifteki döviz yükümlülüklerinin oranı ise 2024 yılında, 2023'teki yüzde 52,2 düzeyinden yüzde 45,1'e gerilemiştir. Bu veriler aktifteki dış varlık artışının daha çok pasifteki emisyonu da içeren rezerv para artışıyla karşılandığını ortaya koymaktadır.
- TCMB'nin bilanço içi döviz pozisyonu yani dış varlıklar ile döviz yükümlülükleri arasındaki fark 2023 yılına göre daha da iyileşmiş, pozisyon fazlası büyümüştür.

TCMB'nin rezerv varlıkları ile ve swap işlemlerine ilişkin istatistikler Tablo 2.51'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi;

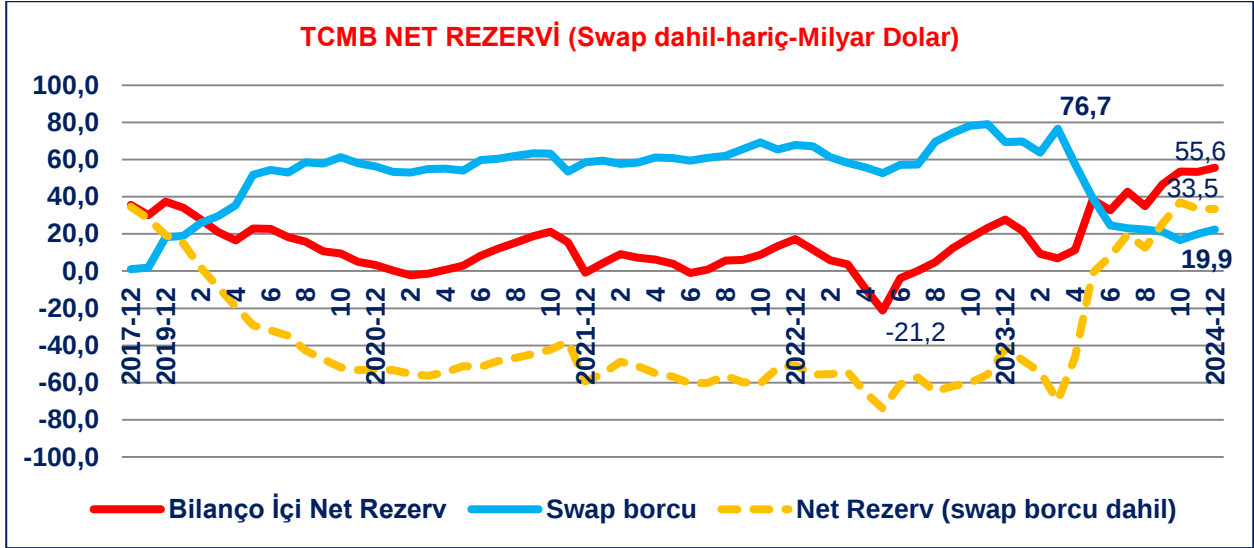
- TCMB analitik bilançosunun aktifindeki dış varlıklardan pasifteki döviz yükümlülüklerinin çıkarılmasıyla bulunan net rezervler 2023 yılı sonunda 27,6 milyar dolar iken 2024 yılı sonunda 55,6 milyar dolara yükselmiştir. Bu tutar yılsonları itibariyle 2017 sonrasının en yüksek düzeyidir. Türkiye'ye gelen büyük miktardaki sıcak para net rezervlerdeki bu artışa imkan vermiştir.

TABLO 2.51: TCMB REZERVLERİNDE GELİŞMELER (Milyar TL)

	Net Rezerv	Swap borcu	Net Rezerv (swap dahil)
2017-12	35,6	1,1	34,5
2018-12	30,1	1,8	28,2
2019-12	37,4	18,2	19,2
2020-12	3,4	56,4	-53,0
2021-12	-0,9	58,5	-59,4
2022-12	17,2	67,8	-50,5
2023-12	27,6	69,4	-41,7
2024-1	21,7	69,7	-47,9
2	9,3	63,7	-54,5
3	7,0	76,7	-69,7
4	11,3	57,6	-46,3
5	38,3	39,3	-1,0
6	32,7	24,6	8,1
7	42,7	23,1	19,6
8	35,0	22,3	12,6
9	46,7	21,2	25,4
10	53,6	16,6	36,9
11	53,4	19,9	33,5
12	55,6	22,3	33,3

Kaynak: TCMB

- TCMB'nin 2018 yılı Ağustos ayı dahil sadece 860 milyon dolar swap borcu bulunmaktaydı. Bu borç 2023 yılı Kasım ayı sonunda 78,9 milyar dolarla zirveyi görmüştür. 2024 yılında ise, özellikle Mart ayı sonrasında bu borç azaltılmaya başlanmış ve yıl sonunda 22,3 milyar dolara gerilemiştir.

- Bilindiği gibi, bilanço içi net rezervlerden swap borçlarının düşülmesiyle net rezerve ulaşılmaktadır. Bu tür rezerv tutarı 2023 yılı sonunda (-41,7) milyar dolar iken 2024 sonunda 33,3 milyar dolar artıya geçmiştir. Bu oldukça olumlu bir gelişmedir ve TCMB'nin özgüvenini artıracaktır.

2.3.9.2. BANKACILIK SEKTÖR RASYOLARI

Bankacılık sektörüne ilişkin genel durumu değerlendirmeye imkan veren temel rasyoların gelişimi Tablo 2.52'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi;

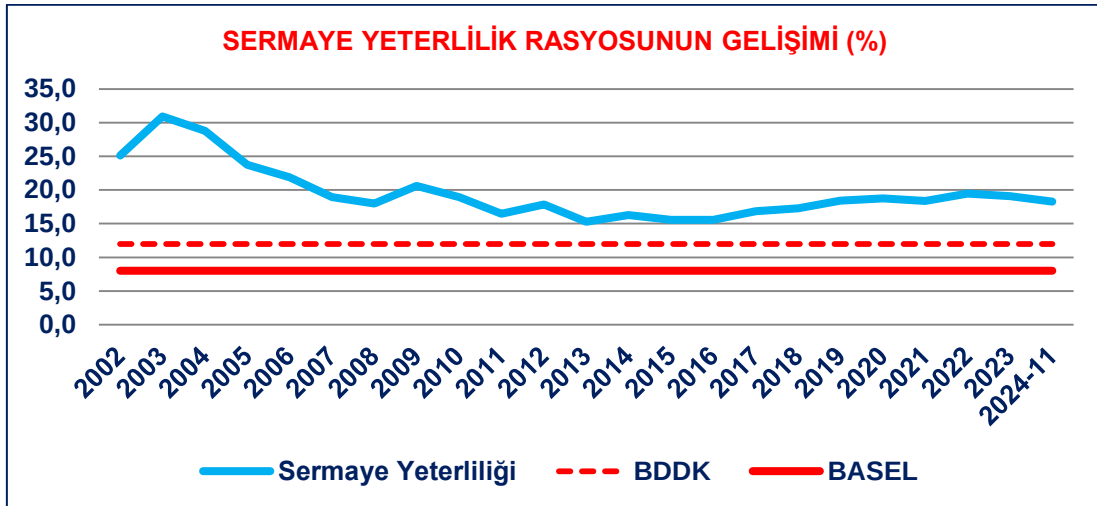
- Basel Kriterlerine göre yüzde 8 olması gereken, BDDK tarafından yüzde 12 olarak uygulanan sermaye yeterlilik rasyosu; 2023 yılı sonunda 19,1 iken 2024 yılı Kasım ayı sonunda yüzde 18,3'e gerilemiştir. Ancak bu, rasyonun bulunduğu düzey sorun yaratacak bir düşüş değildir.

TABLO 2.52: BANKACILIK SEKTÖRÜNE İLİŞKİN ORANLAR

Yıl	Sermaye Yeterliliği	Takipteki Al. / Toplam Krediler	Kredi / Mevduat	Menkul Değerler / Mevduat	TL Kredi / TL Mevduat	Krediler / Varlıklar	Faiz Geliri / Faiz Gideri	Özkaynak Karlılığı
2002	25,1	17,5	35,5	62,4		23	140,5	11,3
2005	23,7	4,7	65,7	56,9		37,8	176,3	12,1
2006	21,9	3,7	74,3	51,7	87,6	43,8	161,3	21,0
2007	18,9	3,5	83,2	46,2	94,8	49,1	158,5	24,8
2008	18,0	3,7	84,1	42,7	95,9	50,2	156,5	18,7
2009	20,6	5,3	80,6	51,1	86,9	47,1	196,1	22,9
2010	19,0	3,7	88,5	46,7	89,6	52,2	199,9	20,1
2011	16,5	2,7	101,0	41,0	105,7	56,1	180,5	15,5
2012	17,9	2,9	106,1	35,0	112,0	58,0	190,7	15,7
2013	15,3	2,7	114,1	30,3	125,4	60,5	207,6	14,2
2014	16,3	2,8	121,6	28,7	139,5	62,2	189,7	12,2
2015	15,6	3,1	123,4	26,5	146,6	63,0	189,0	11,3
2016	15,6	3,2	123,6	24,1	131,7	63,5	188,3	14,3
2017	16,8	3,0	126,6	23,4	147,8	64,4	184,6	15,9
2018	17,3	3,9	122,6	23,4	150,7	61,9	165,8	14,8
2019	18,4	5,4	109,6	25,7	144,8	59,1	162,9	11,5
2020	18,7	4,1	108,3	29,6	138,3	58,6	202,9	11,4
2021	18,4	3,1	95,9	27,8	144,1	53,2	170,6	15,5
2022	19,5	2,1	87,9	26,7	132,0	52,8	219,6	49,9
2023	19,1	1,6	80,7	26,7	49,6	137,7	42,7	19,1
2023-11	18,3	1,5	82,2	27,0	50,3	139,2	37,0	18,3
2024-11	18,3	1,8	87,4	28,0	49,6	119,4	27,1	18,3

Kaynak: BDDK

- Bankaların takibe düşen alacaklarının toplam kredilere oranı; 2023 yılı sonunda yüzde 1,6 iken, 2024 yılı Kasım ayı sonunda yüzde 1,8'e yükselmiştir. Bu oran da 2023 yılı gibi 2002 sonrası dönemin en düşük ikinci oranıdır. Küresel ve ulusal düzeyde ekonomide yaşanacak olası gelişmeler ve bunların yansımaları dikkate alındığında, 2025 yılında bu oranın artacağı söylenebilir.

- Diğer taraftan, 2011-2020 döneminde yüzde 100'ün üzerinde bulunan kredilerin mevduata oranı 2021, 2022 ve 2023 yıllarında düzenli olarak gerilerken, 2024 yılının 11 aylık bölümünde az da olsa artmıştır.

- 2023 yılında ortaya çıkan bir diğer gelişme ise faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranının gerilemeye devam etmesidir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında; Türkiye’de en güvenli kurumsal yapıların başında, mevcut veriler çerçevesinde, halen bankacılığın geldiği söylenebilir. Ancak, 2025 yılı kredi borçluları ve alacaklı bankalar açısından ilave zorluklar getirebilecektir.

2.3.9.3. PARASAL GELİŞMELER

Tablo 2.53’de temel parasal göstergelerde yaşanan gelişmeler verilmiştir. Buradan görüleceği gibi;

- 2024 yılında Merkez Bankasının piyasaya çıkardığı ilave TL (emisyon) 2023 yılı sonuna göre yüzde 47,1 oranında artmış ve 660,4 milyar TL’ye ulaşmıştır. Yıl içinde bu artışın Temmuz ayından sonra genelde daha yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum Merkez Bankasının rezerv artışlarıyla uyumluluk göstermektedir. Bir başka deyişle, artan döviz rezervleri yani alınan dövizler karşılığında piyasaya TL verilmekte ancak, bu TL’nin hepsi strelize edilememektedir. Dolayısıyla, enflasyon hedeflerinin yakalanamamış olmasında parasal genişlemenin de etkisinin bulunduğu söylenebilir.

TABLO 2.53: PARASAL BÜYÜKLÜKLER(Milyar TL)

YIL	Milyar TL				Yıllık artış (%)			
	Emisyon	M1	M2	M3	Emisyon	M1	M2	M3
2014	86,5	252,0	1.018,5	1.063,2	13,8	11,8	11,9	11,8
2015	103,0	312,0	1.195,8	1.238,1	19,2	23,8	17,4	16,5
2016	123,0	382,4	1.406,7	1.450,7	19,3	22,5	17,6	17,2
2017	131,5	449,6	1.624,7	1.675,8	6,9	17,6	15,5	15,5
2018	134,5	512,5	1.940,6	1.988,3	2,3	14,0	19,4	18,6
2019	156,4	712,8	2.457,5	2.575,3	16,3	39,1	26,6	29,5
2020	188,4	1.219,9	3.325,0	3.418,7	20,5	71,1	35,3	32,8
2021	235,4	2.097,2	5.061,7	5.165,8	25,0	71,9	52,2	51,1
2022	341,8	3.131,1	8.212,8	8.478,5	45,2	49,3	62,3	64,1
2023	448,8	4.757,50	13.616,00	14.018,40	31,3	51,9	65,8	65,3
2024-1	440,2	4.837,2	13.751,1	14.175,4	29,6	52,4	63,1	63,0
2	462,9	5.049,6	13.952,9	14.509,8	30,8	55,4	60,7	62,7
3	493,6	5.515,4	14.287,3	14.927,2	34,7	59,0	57,7	60,7
4	515,2	5.452,0	14.570,5	15.286,2	26,8	48,5	53,3	57,0
5	565,2	5.393,8	14.841,4	15.736,6	41,5	53,1	57,7	63,5
6	612,5	5.532,4	15.289,4	16.320,3	18,7	32,3	41,1	46,9
7	623,2	5.537,0	15.659,3	16.882,0	41,7	26,1	36,4	43,4
8	659,0	5.983,0	16.260,5	17.637,0	48,4	33,0	35,7	43,5
9	662,9	6.105,5	16.553,7	18.133,2	46,6	35,9	34,0	43,2
10	669,2	6.087,4	16.667,7	18.419,8	48,7	33,3	30,6	40,7
11	652,9	6.089,3	16.956,5	18.798,5	43,9	32,0	29,9	40,0
12	660,4	6.187,0	17.500,7	19.390,6	47,1	30,0	28,5	38,3

Kaynak: TCMB

- 2024 yılı sonunda dolaşımdaki para ile vadesiz mevduatların toplamından oluşan M1 tanımlı para arzı, yüzde 30 oranında artmış ve 6,1 trilyon TL'ye ulaşmıştır. M1 tanımlı para arzına vadeli mevduatlar ve yerleşik olmayanların döviz mevduatının eklenmesiyle bulunan M2 tanımlı para miktarındaki artış ise yüzde 28,5 olmuştur.

2.3.9.4. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ

Tablo 2.54'de Merkez Bankası'nın gecelik faiz düzeyi ile bankacılık sektöründe uygulanan TL ve döviz mevduat faizlerinin gelişimi verilmiştir.

2022 yılının sonunda yüzde 7,5 düzeyinde olan Merkez Bankasının gecelik borç alma (mevduat) faizleri 2023 yılının Şubat ayında yüzde 7'ye düşürülmüş, Haziran ayına kadar da bu düzeyde tutulmuştur. Haziran ayında yüzde 6,5 ile başlayan faiz artışları izleyen aylarda da devam etmiş ve yıl sonunda yüzde 41'e yükseltilmiştir. 2024 yılında ilki Ocak, ikincisi de Mart ayı olmak üzere iki kez daha faiz artışı yapılmış ve Mart sonrasında Kasım ayı sonuna kadar bu faiz yüzde 47 düzeyinde tutulmuş, Aralık ayında yüzde 46'ya düşürülmüştür.

TABLO 2.54 TL VE DÖVİZ MEVDUAT FAİZLERİ (%)

YIL	TCMB Gecelik Borç Alma Faiz Oranları	TL MEVDUAT FAİZİ ⁽¹⁾			DTH FAİZİ ⁽¹⁾					
					DOLAR			EURO		
		3 Ay	6 Ay	1 Yıl	3 Ay	6 Ay	1 Yıl	3 Ay	6 Ay	1 Yıl
2000	118,42	81,8	41,9	173,4	12	10,3	9,6	7,4	8,1	9,4
2005	13,5	16,9	17,4	16,6	3,6	3,8	3,4	2,9	3	2,9
2010	1,5	8,8	8,8	9,0	2,9	2,8	2,7	2,6	2,6	2,6
2015	7,25	11,8	11,6	10,7	2,1	2,1	2,1	1,4	1,4	1,5
2016	7,25	10,6	10,6	10,3	2,9	2,9	2,4	1,4	1,4	1,3
2017	7,25	13,6	13,6	13,5	3,4	3,0	3,1	1,5	1,4	1,6
2018	22,50	23,6	25,1	22,3	4,3	4,4	4,4	1,9	2,0	1,8
2019	10,50	11,2	11,0	14,6	2,0	2,2	2,6	0,3	0,4	0,7
2020	15,50	16,4	14,0	13,5	2,0	1,6	1,7	1,0	0,5	0,5
2021	12,50	17,7	16,7	17,9	0,8	0,9	1,2	0,3	0,3	0,4
2022	7,50	21,7	15,0	16,4	2,4	4,3	3,1	1,3	2,1	1,3
2023	41,00	49,9	43,3	36,3	3,1	2,9	4,7	2,2	1,7	2,0
2023-11	38,50	44,8	39,7	34,6	3,1	2,6	4,5	2,3	1,5	2,0
2024-1	43,50	50,1	47,4	38,9	2,7	3,1	4,6	1,9	1,5	2,1
2	43,50	51,6	49,6	40,2	2,2	2,8	4,5	1,5	1,6	2,0
3	47,00	57,6	50,5	41,0	2,2	2,5	4,0	1,4	1,8	2,1
4	47,00	67,1	54,2	42,7	2,1	2,0	4,0	1,4	1,6	2,4
5	47,00	64,6	58,5	44,6	2,2	2,1	3,3	1,5	1,5	2,4
6	47,00	60,4	59,1	45,5	2,5	2,3	3,1	1,6	1,0	2,7
7	47,00	59,4	57,7	46,8	2,4	2,5	2,7	1,5	1,3	2,7
8	47,00	59,1	55,4	48,5	2,1	2,5	2,7	1,2	1,3	2,6
9	47,00	59,5	53,9	49,4	1,5	2,1	2,4	0,9	0,9	2,5
10	47,00	59,4	51,5	50,0	1,6	1,6	2,3	0,9	0,7	2,3
11	47,00	59,1	50,2	50,2	1,7	1,3	2,3	0,9	0,8	2,0

(1) Ağırlıklı Ortalama Basit Faiz Oranı

Kaynak: TCMB

- Mevduat faizleri ise 2024 yılı içinde önemli oranda dalgalanmıştır. Mevduatın çok büyük bir bölümünün 3 aydan kısa vadeli olduğu dikkate alındığında, bu tür mevduatlara verilen faizin daha önemli olduğu söylenebilir. Bu kısa vadeli mevduatların faizi Nisan ayında yüzde 67,1 ile zirveyi gördükten sonra düşmeye başlamış ve yılı yüzde 59,1 düzeyinde kapatmıştır. Yıl içinde bankalar mevduatın vadesini uzatabilmek amacıyla, bir yıl vadeli mevduat faizlerinde artışa gitmiştir.
- 2024 yılında döviz mevduatı faizlerinde ise yerel seçimlerin yapıldığı Mart ayı sonrasında gerilemeler yaşanmıştır.

Bankaların kredi faizleri Tablo 2.55'de verilmiştir.

- 2022 yılı sonunda yüzde 61,7 düzeyinde olan ihtiyaç kredisi yıllık faiz oranı 2024 yılı Nisan ayında yüzde 82,2'ye kadar yükselmiş, izleyen aylarda düzenli ancak sınırlı oranlarda gerileyerek, yılı yüzde 69,5 oranında kapatmıştır.

TABLO 2.55: KREDİ FAİZLERİ %

Yıl	İhtiyaç	Taşıt	Konut	Ticari
2012	17,7	13,2	12,4	10,2
2013	13,3	10,7	9,7	8,7
2014	15,6	13,4	11,9	12,5
2015	16,0	14,0	12,3	12,9
2016	17,3	15,3	13,2	13,8
2017	17,6	15,5	12,1	14,9
2018	26,8	23,7	19,3	24,1
2019	23,8	22,9	17,8	20,8
2020	15,8	14,6	12,5	12,3
2021	23,5	21,5	17,8	20,1
2022	30,9	26,1	19,1	21,7
2023-12	61,7	35,4	42,1	52,9
2024-1	62,3	44,4	41,6	53,7
2	61,0	43,2	41,0	54,0
3	73,6	43,9	42,3	59,5
4	82,2	38,1	44,7	66,7
5	78,0	37,5	44,7	64,7
6	74,9	36,9	44,5	63,2
7	76,2	53,7	44,1	62,3
8	73,5	52,5	43,5	60,4
9	71,9	44,2	43,2	59,4
10	71,1	43,0	41,5	59,8
11	70,3	39,9	41,2	59,7
12	69,5	36,9	41,1	60,2

Kaynak: TCMB

- Konut kredisi faizleri, 2024 yılındaki en istikrarlı grup olmuş ve yüzde 42-44 bandında seyretmiştir. Ancak, bu düzeydeki faizlerle uzun vadeli konut kredisi almanın cazip olmadığı açıktır.

- Toplam krediler içinde en büyük paya sahip ticari kredilerin faizlerinde Nisan ayına kadar artış yaşanmış ve izleyen aylarda da çok düşük gerilemeler ile karşılaşmıştır.

Kısaca, 2021 yılı Eylül ayında faiz politikaları bağlamında çıkılan yeni yoldan, 2023 yılı Haziran ayı sonrasında dönmüş, ancak dönülen nokta başlangıcın çok üzerinde faiz düzeyi ve alınması gereken uzun bir mesafe olmuştur.

2.3.9.5. KREDİ GELİŞMELERİ

2024 yılında kredilerdeki gelişmeleri gösteren Tablo 2.56'ya göre;

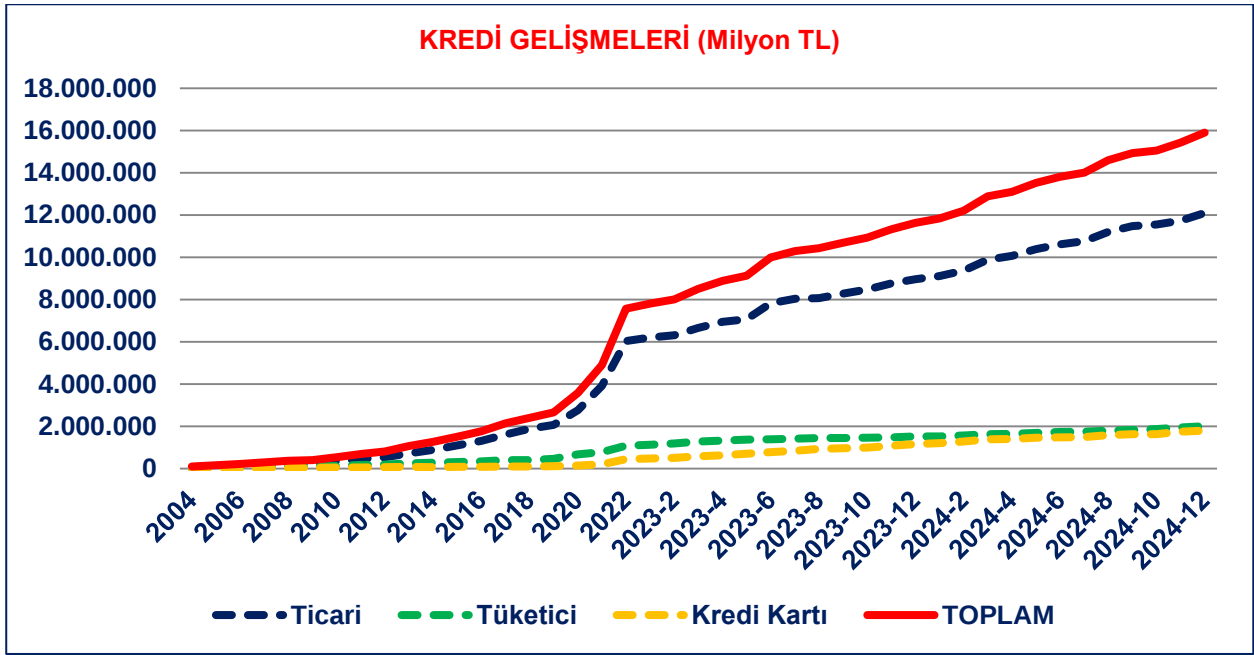
- 2024 yılında toplam kredi hacmi, 2023 yılına göre yüzde 36,7 oranında artarak 11,6 trilyon TL'den 15,9 trilyon TL'ye yükselmiştir. Bu artış yıllık TÜFE enflasyonu (yüzde 44) ile birlikte dikkate alındığında, reel kredi hacminin daraldığını ortaya koymaktadır.

TABLO 2.56: KREDİ GELİŞMELERİ (Milyon TL)

	Ticari	Tüketici	Kredi Kartı	TOPLAM
2004	71.690	12.731	13.717	102.387
2005	108.097	29.599	17.227	160.515
2006	151.722	47.520	21.466	225.113
2007	193.542	67.628	26.352	287.970
2008	254.484	83.124	33.419	373.862
2009	265.907	93.319	36.465	400.510
2010	355.338	129.041	43.582	535.336
2011	460.386	168.429	54.987	693.395
2012	529.794	194.034	70.435	805.684
2013	716.088	248.008	82.406	1.064.711
2014	884.110	281.084	72.522	1.256.138
2015	1.099.298	306.145	78.933	1.512.648
2016	1.313.044	337.799	82.113	1.765.096
2017	1.609.349	397.382	89.249	2.134.607
2018	1.890.708	399.678	102.394	2.392.780
2019	2.072.197	464.636	115.429	2.652.262
2020	2.754.827	675.951	145.145	3.575.923
2021	3.912.749	776.883	209.948	4.899.579
2022	6.038.302	1.083.436	446.603	7.568.340
2023	8.961.579	1.513.751	1.154.922	11.630.252
2024	12.093.801	2.011.712	1.795.053	15.900.565
Değişim (%)	35,0	32,9	55,4	36,7

Kaynak: TCMB

- Diğer taraftan, 2024 yılında tüketici kredilerinin yüzde 32,9, ticari kredilerin yüzde 35, kredi kartı üzerinden kullanılan kredilerin ise yüzde 55,4 oranında arttığı görülmektedir. Bu veriler, yoksullaşmanın da etkisiyle, vatandaşların 2024 yılında kredi kartlarını daha fazla kullandığını ortaya koymaktadır.
- Kredilerin gelişimine ilişkin grafikten; ticari kredi hacmindeki doğrusal ve yüksek ivmeli artışın yavaşlayarak da olsa devam ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2.57’de ise 2005-2024 döneminde tüketici kredilerinin alt boyutları itibarıyla gelişimi verilmiştir. Buradan;

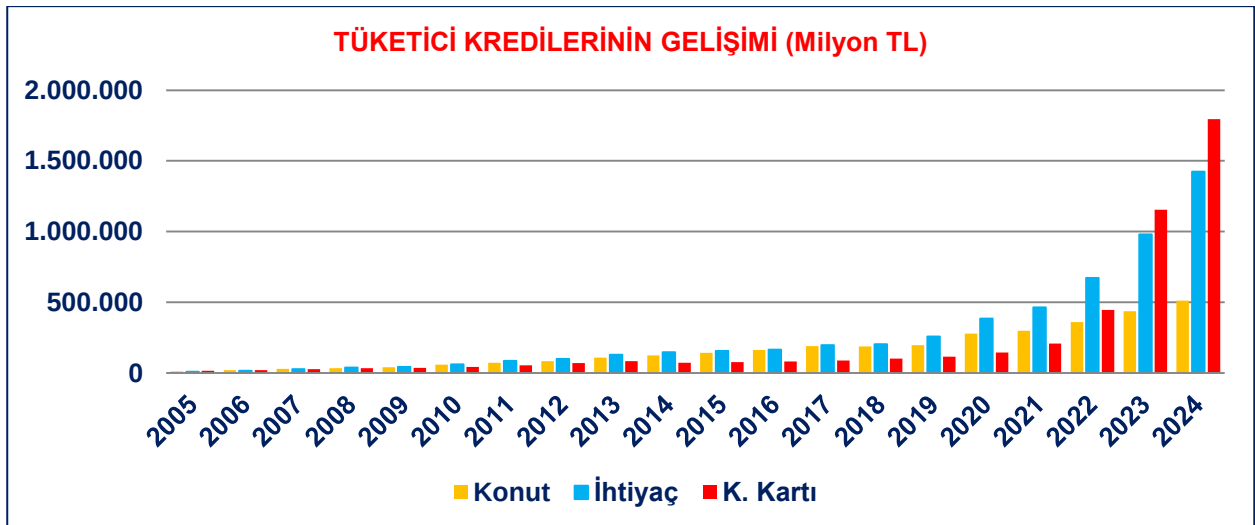
- 2024 yılında konut kredileri yüzde 16,6 artarken, taşıt kredilerinin yüzde 21,1 oranında gerilediği anlaşılmaktadır. Talebin faize duyarlılığının yüksek olduğu bu iki grupta; gerek konut, gerekse araç fiyatlarının yüksekliği yanında faizlerin de yüksek olması etkili olmuştur. Bununla birlikte, diğer (ihtiyaç) kredilerin yüzde 45,5, kredi kartlarından kullanılan kredinin ise toplamda yüzde 55,4 oranında arttığı görülmektedir. Böylece, 2023 yılının ardından 2024 yılında da tüketici kredilerinde toplamda 1,2 trilyon gibi çok yüksek miktarda artış gerçekleşmiştir.

TABLO 2.57: TÜKETİCİ KREDİLERİ (milyon TL)

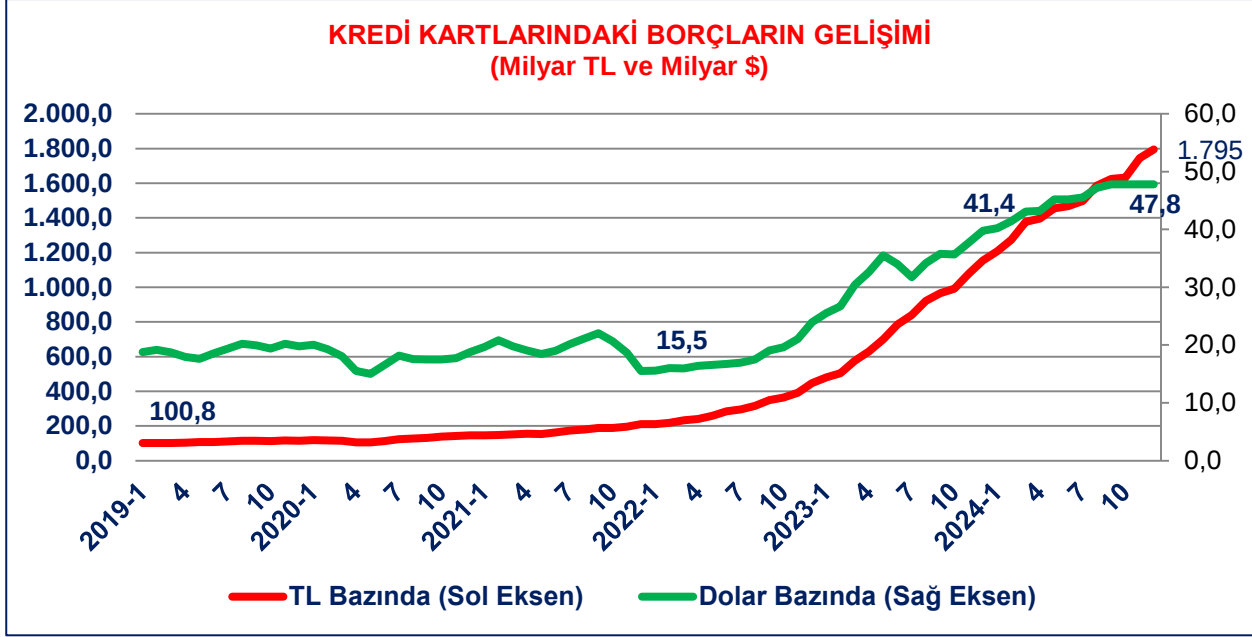
YIL	Tüketici Kredileri				Bireysel Kredi Kartları			Tüketici Kredileri + Kredi Kartı
	Konut	Taşıt	Diğer	Toplam	Taksitli	Taksitsiz	Toplam	
2005	13.035	6.352	10.212	29.599	6.101	11.127	17.227	46.826
2006	23.388	6.662	17.470	47.520	9.077	12.389	21.466	68.986
2007	32.441	6.123	29.064	67.628	10.655	15.646	26.352	93.980
2008	39.265	5.525	38.334	83.124	12.192	21.227	33.419	116.543
2009	44.896	4.421	44.002	93.319	14.838	21.627	36.465	129.784
2010	60.800	5.666	62.575	129.041	19.372	24.210	43.582	172.623
2011	74.588	7.365	86.476	168.429	25.983	29.004	54.987	223.416
2012	85.971	8.007	100.056	194.034	37.954	32.481	70.435	264.469
2013	110.198	8.557	129.253	248.008	47.144	35.262	82.406	330.414
2014	125.394	6.788	148.902	281.084	33.041	39.481	72.522	353.606
2015	143.666	6.447	156.032	306.145	35.430	43.503	78.933	385.078
2016	164.058	6.718	167.023	337.799	38.756	43.357	82.113	419.912
2017	191.623	7.195	198.554	397.371	42.030	47.227	89.257	486.628
2018	188.542	6.514	204.623	399.678	42.908	59.486	102.394	502.072
2019	198.704	7.010	258.923	464.636	51.860	63.569	115.429	580.065
2020	278.324	11.786	385.842	675.951	63.571	81.574	145.145	821.096
2021	299.029	13.111	464.743	776.883	86.478	123.469	209.948	986.831
2022	360.179	49.642	673.614	1.083.436	217.709	228.893	446.603	1.530.038
2023	438.351	95.807	979.593	1.513.751	499.596	655.326	1.154.922	2.668.673
2024	511.283	75.570	1.424.860	2.011.712	630.026	1.165.027	1.795.053	3.806.764
2024 Artış (%)	16,6	-21,1	45,5	32,9	26,1	77,8	55,4	42,6
2024-2005 Artış (Milyon TL)	498.248	69.218	1.414.648	1.982.113	623.925	1.153.900	1.777.826	3.759.938
Artış 2024-2005 (Kat)	39,2	11,9	139,5	68,0	103,3	104,7	104,2	81,3

Kaynak: TCMB

- Türkiye’de gelir dağılımında yaşanan bozulma ve dar-sabit gelirliilerin düşük gelir düzeyi kredi kartlarını adeta bir kurtarıcı yapmıştır. Ancak, yüksek faizler nedeniyle kredi kartında takibe düşme oranlarının artacağı bir döneme gireceğimizi söylemek yanlış olmayacaktır.

- Kredi kartlarından 2024 yılında kullanılan kredi tutarı 640 milyar TL artmıştır. Bunun sonucunda, kredi kartları üzerinde bulunan 1,7 trilyon TL'lik kredi tutarının değeri 50 milyar doları aşmıştır.

- Diğer taraftan, 2005-2024 döneminde konut kredilerinin 39,2 kat, ihtiyaç kredilerinin (diğer) 139,5 kat, kredi kartlarının 104 kat ve toplamda da tüketici kredilerinin 81 kat arttığı görülmektedir.
- 2024 yılı sonu itibariyle tüketicilerin bankalara olan kredi borcu 3,8 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu da, kredi faizlerini tüm toplum kesimleri için önemli hale getirmektedir.

Özetle, Türkiye'de Devlet de, şirketler de, vatandaş da ciddi oranda borçludur. Bu sürecin aynı hızda devam etmesi ise olası değildir.

III. BÖLÜM

2025 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE BAKIŞ

Dünya ekonomisini; belirsizliklerin son derece yoğun olabileceği bir yıl beklemektedir. Küresel ekonomik boyuttan olduğu kadar küresel siyasi gelişmelerin de etkili olabileceği 2025 yılındaki süreçlere, teknolojik devrimlerin de eşlik etmesi söz konusudur. Bu farklı boyutlarda, yaşanması olası gelişmelerin küreselleşme yerine bölgeselleşmeyi ön plana çıkarması, yeni ekonomik ittifakların kurulması, yönetsel karar süreçlerine yapay zekanın dahil edilmesi, insan-ekolojik denge ilişkilerinin yeniden tanımlanmaya çalışılmasına etki etmesi de olasıdır. Dolayısıyla, kontrolden çıkmak üzere olan teknolojiye, kontrolden çıkmış ekonomik ilişkilerin eklenmesi sürpriz olmayacaktır. 2025 yılında, yeni ve kaotik bir dünya sisteminin insanlığı nereye götüreceğine tanıklık edilecek gibi görünmektedir.

Tedarik-üretim-dağıtım-tüketim zincirindeki süreçlerin doğasında var olan zorluklara küresel ekonomik/siyasi iklim değişiminin eklenecek olması, ülkeler/makro düzeyde ekonomi yönetimlerinin, mikro düzeyde de firma yöneticileri ve vatandaşların öncelikle algı ve analiz yöntemlerini, sonrasında da stratejik vizyonlarını yenilemelerini gerektirecektir. Zira, artık ne eski kavramların ne de dünün anlayışlarının ülke ve kurumları yarına taşıması olası görünmemektedir. Dolayısıyla, senaryo yazımına katkı yapamıyor olunsa da; senaryoyu okumak, senaryonun rüzgarını arkasına almak bağlamında firma ve ülke yönetimlerinin özel çaba harcaması gerekmektedir.

Ekonomik kartların ABD başkanı Trump ve teknoloji/sanal dünyalı kurucu ortaklarının etkisiyle yeniden dağıtılmasının beklendiği 2025 yılı, ekonomik açıdan dünyayı “her an her şey olabilir” noktasına taşıyabilecektir. Bu nedenle, her düzeydeki yöneticinin, şoklara karşı hazırlık stratejileri geliştirmesi uygun olacaktır. Her ne kadar farklı niteliklerde de olsalar; 2008 küresel finans krizi ile Pandemi süreci ekonomilere ve insanlara, “beklenmediklerle başa çıkma” konusunda bağışıklık kazandırmıştır. Buradan yola çıkarak; uyum esnekliği yüksek hale gelen insanlığın, yeni sürecin getireceği koşullarla da baş edebileceği ümidini taşımak faydalı olacaktır.

3.1. 2025 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

IMF tarafından her yıl Ekim ayında yayınlanan ve Ocak ayında bazı revizyonları yapılan “Dünya Ekonomik Görünüm” raporu 2025 yılına ilişkin bütünsel bir öngörü demeti sunmaktadır. Bu raporun, ABD seçimleri öncesi hazırlanmış olması, revizyon yapılmış olmasına rağmen, baz senaryonun yetersiz kalmasına neden olabilecektir. Ancak, henüz yeni senaryolar devreye girmediği için bu raporun öngörülerini kullanmak uygun olacaktır. Tablo 3.1’de sunulan temel göstergeler çerçevesinde 2025 yılına ilişkin tahminleri/öngörülerini şöyle değerlendirmek mümkündür:

- 2024 yılını yüzde 3,2’lik büyüme hızıyla kapatmış olduğu tahmin edilen dünya ekonomisinin, 2025 yılında binde bir oranında hızlanacağı ve yüzde 3,3 oranında büyüyeceği öngörülmektedir. Bu gösterge; büyüme açısından 2022-2024 dönemine benzer bir durumu tanımlamaktadır. Ancak, II. Trump döneminin getireceği ilave etkiler nedeniyle, bu hızın yakalanamaması ihtimali göz ardı edilmemelidir.
- 2025 yılında; gelişmiş ülkelerin yüzde 1,9, gelişmekte olan ülkelerin ise yüzde 4,2 oranında büyümesi beklenmektedir. Bu verilere göre; 2025 yılında küresel büyümede öngörülen “binde bir” düzeyindeki büyüme artışı; gelişmiş ülkelerin performans artışından beslenecektir.
- Bu öngörülere bağlı olarak; 2025 yılında küresel hasılanın nominal olarak 5,4 trilyon dolar artarak, 115,5 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir.
- 2023 yılında, binde yedi oranında artan küresel mal ve hizmet ticaret hacmi, 2024 yılında normalleşmiş ve yüzde 3,4 oranında büyümüştür. 2025 yılında ise dünya mal-hizmet ticaret hacminin, yüzde 3,2 oranında genişleyerek 33,5 trilyon dolar olacağı öngörülmektedir. Bu tutarın, 24,8 trilyon dolarlık kısmının mal, 8,7 trilyon dolarlık kısmının ise hizmet ticaretinden oluşması beklenmektedir.
- Diğer taraftan, 2025 yılında, gelişmiş ülkelerde ithalatın yüzde 2,3, ihracatın yüzde 2,7 oranında, gelişmekte olan ülkelere ihracatın yüzde 4,4, ithalatın 4,5 oranında artacağı öngörülmektedir.
- Temel enerji hammaddelerinin başında gelen petrol fiyatlarının 2025 yılında yüzde 11,7 oranında gerilemesi ve 72,8 dolar olması beklenmektedir.

TABLO 3.1: DÜNYA EKONOMİSİ İÇİN 2025 ÖNGÖRÜLERİ

GÖSTERGE	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
BÜYÜME HIZI (%)							
Dünya	2,8	-2,8	6,3	3,5	3,3	3,2	3,3
Gelişmiş ülkeler	1,7	-4,2	5,6	2,6	1,7	1,7	1,9
Gelişmekte olan ülkeler	3,6	-1,8	6,9	4,1	4,4	4,2	4,2
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	87,8	85,5	97,4	101,4	105,7	110,1	115,5
Küresel Hasıla (PPP-Trilyon Dolar)	139,4	139,1	155,5	172,3	184,6	194,6	204,5
DÜNYA MAL-HİZMET TİCARETİ							
Dünya Mal-Hizmet Ticaret Hacmi(%)	1,2	-7,8	10,9	5,1	0,7	3,4	3,2
Mal-Hizmet İhracatı (Trilyon Dolar)	24,8	22,4	28,1	31,6	31	32,3	33,5
Mal İhracatı (Trilyon Dolar)	18,6	17,2	21,9	24,3	23,1	23,9	24,8
İthalat							
Gelişmiş ülkeler	0,6	-6	11,2	4,9	-3	1,6	2,3
Gelişmekte olan ülkeler	-0,1	-5,6	11,9	2,3	1,4	3,6	4,5
İhracat							
Gelişmiş ülkeler	0,5	-6,6	10	3,5	-0,6	1,7	2,7
Gelişmekte olan ülkeler	-0,5	-1,4	12,2	0,9	-0,1	4,4	4,4
ENFLASYON (TÜFE) %							
Gelişmiş ülkeler	1,4	0,7	3,1	7,3	4,6	2,6	2,1
Gelişmekte olan ülkeler	5,1	5,2	5,8	9,6	8,1	7,8	5,6
Petrol D. Mal fiyatlarının Değişimi(%)	0,8	6,7	26,3	7,9	-5,7	3,4	2,5
Petrol fiyatları (Varil/Dolar)	61,4	41,8	69,3	96,4	80,6	81,3	72,8
Petrol fiyatlarında değişim (%)	-10,4	-32	65,8	39,2	-16,4	-1,9	-11,7

*Tahmindir

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası

- 2025 yılında enflasyonun; hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde gerilemeye devam edeceği ve gelişmiş ülkelerde ortalama yüzde 2,1, gelişmekte olan ülkelerde ise yüzde 5,68 düzeyine düşeceği beklenmektedir. Bu veriler ile Türkiye’de öngörülen 2025 yılı enflasyon düzeyi karşılaştırıldığında, adeta ayrı dünyalarda olduğumuz kanaati oluşmaktadır.

Tablo 3.2’de dünya geneli ve Türkiye açısından önemli ülkelerin 2025 yılı büyüme tahminleri bulunmaktadır. Buradan;

- Euro bölgesinde 2025 yılında binde bir düzeyinde sınırlı bir canlanma beklendiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte; Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya gibi ihracatımızda ilk sıralarda yer alan ülkelerin 2024 yılına yakın bir konjonktürde faaliyet göstermesi öngörülmektedir.
- Türkiye’nin ekonomik işbirliğinin yoğun olduğu Rusya’da ise, büyüme hızının gerilemesi ve yüzde 3,8’den yüzde 1,4 düşmesi beklenmektedir.

TABLO 3.2: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE 2025 BÜYÜME ÖNGÖRÜLERİ

	2023	2024	2025	2026
ARJANTİN	-1,6	-2,8	5,0	5,0
AVUSTURALYA	2,1	1,2	2,1	2,2
BREZİLYA	3,2	3,7	2,2	2,2
KANADA	1,5	1,3	2,0	2,0
ÇİN	5,2	4,8	4,6	4,5
FRANSA	1,1	1,1	0,8	1,1
ALMANYA	-0,3	-0,2	0,3	1,1
HİNDİSTAN	8,2	6,5	6,5	6,5
ENDONEZYA	5,0	5,0	5,1	5,1
İTALYA	0,7	0,6	0,7	0,9
JAPONYA	1,5	-0,2	1,1	0,8
G. KORE	1,4	2,2	2,0	2,1
MALEZYA	3,6	5,0	4,7	4,4
MEKSİKA	3,3	1,8	1,4	2,0
HOLLANDA	0,1	0,9	1,6	1,8
POLONYA	0,1	2,8	3,5	3,3
RUSYA	3,6	3,8	1,4	1,2
S. ARABİSTAN	-0,8	1,4	3,3	4,1
G.AFRIKA	0,7	0,8	1,5	1,6
İSPANYA	2,7	3,1	2,3	1,8
TAYLAND	1,9	2,7	2,9	2,6
TÜRKİYE	5,1	2,8	2,6	3,2
B. KRALLIK	0,3	0,9	1,6	1,5
ABD	2,9	2,8	2,7	2,1
EURO	0,2	1,2	1,3	

Kaynak: IMF

- Bu veriler ve dünyada yaşanan teknolojik ve yeşil dönüşüm Türkiye'nin dış pazarlarda işinin 2025 yılında hiç de kolay olmayacağını ortaya koymaktadır. Türkiye'nin üretim ve teknolojik alanda bir sıçrama yapmaya, bunun için de eğitim-üretim-ekonomi zincirinde bir zihniyet devrimine ihtiyacı bulunmaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse; 2025 yılında tüm ülkelere, Trump etkisinin de devreye girmesiyle, küresel boyuttan pek de ılımlı rüzgarların esmeyeceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, girişimcileri zorlu bir yılın beklediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3.2. 2025 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde; Türkiye için 2025 yılı, küresel büyüme hızı ve ticaret hacmi boyutundan görece olarak istikrarlı, enerji girdilerinin ucuzlama ihtimalinin bulunduğu, faiz indirimlerinin devam etmesinin beklendiği bir yıl olabilecektir. Ancak, büyük ve önemli ticaret ortaklarımızdan gelen sinyaller pek de olumlu görünmemektedir. Bu söylemler, Türkiye açısından üretim-ihracat boyutuyla zorlu, yüksek enflasyon ve faiz nedeniyle sıcak paraya ulaşmak açısından fırsatların olacağına işaret etmektedir.

Türkiye’de ekonomi yönetimi, girişimciler ve vatandaşların küresel konjonktürün farkında olarak faaliyetlerini kurgulamaları uygun olacaktır. İç talebin de, dış talep kadar canlı olamayacağı gerçeğinden hareketle, firmaların içsel/teknolojik/paradigmal dönüşümlerini gerçekleştirmeleri, ekonomi yönetiminin de olumlu katalizör olarak ülke içinde makro iklimi iyileştirmesi gerekecektir. Bunun yanında, ülke içinde çok sayıda firmanın zorlanacağı, bunun için de alışverişlerde dikkatli olunması gerektiği unutulmamalıdır.

Türkiye ekonomisinde 2025 yılında yaşanacak olası gelişmeleri; yukarıda küresel dinamiklere ilişkin olarak yapılan değerlendirmeler yanında, 2024 yılından devir alınan miras, Orta Vadeli Program hedefleri çerçevesinde değerlendirmek uygun olacaktır.

2025-2027 dönemini kapsayan Orta Vadeli Program öngörülleri dikkate alındığında;

- OVP hedeflerinin yakalanmasında bugüne kadar yeterince başarılı olunamaması bu programa olan güveni zayıflatmaktadır. Ayrıca, bu programların bütünsellik, gerçekçilik boyutlarında genelde eksiklikleri bulunabilmektedir. Yine, kök nedenler ve yapısal sorunlar yerine sonuç niteliğinde süreç sorunlarına daha fazla odaklanılıyor olması başarıyı güçleştirebilmektedir.
- Bunlara karşın, 2025-2027 dönemini kapsayan OVP’nin; önceki programlara oranla başarı şansının biraz daha fazla olduğu söylenebilir. Ancak, yine de bazı hedeflerin fazlasıyla iyimser olduğu görülmektedir.

**TABLO 3.3: ORTA VADELİ EKONOMİK PROGRAMDA (2025-2027)
TEMEL EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER**

	2023	2024 (GT)	2025 (P)	2026 (P)	2027 (P)
BÜYÜME					
GSYH (Milyar TL, Cari Fiyatlarla)	26.546	44.218	61.540	72.915	83.132
GSYH (Milyar Dolar, Cari Fiyatlarla)	1.130	1.331	1.465	1.642	1.774
Kişi Başına Gelir (GSYH, Dolar)	13.243	15.551	17.028	18.990	20.420
GSYH Büyümesi ⁽¹⁾	5,1	3,5	4,0	4,5	5,0
Toplam Tüketim ⁽¹⁾	11,9	3,0	3,2	3,8	4,3
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı ⁽¹⁾	8,4	3,0	3,5	4,2	4,7
Toplam Nihai Yurtiçi Talep ⁽¹⁾	11,1	3,0	3,3	3,9	4,4
Net İhracatın Büyümeye Katkısı	-3,1	1,0	0,2	0,2	0,3
İSTİHDAM					
İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)	31.632	32.668	33.200	34.098	34.941
İşsizlik Oranı (%)	9,4	9,3	9,6	9,2	8,8
DIŞ TİCARET (GTS)					
İhracat (GTS tanımlı, fob) (Milyar Dolar) ⁽⁵⁾	255,6	264,0	279,6	296,1	319,6
İthalat (GTS tanımlı, cif) (Milyar Dolar) ⁽⁵⁾	362,0	345,0	369,0	390,6	417,5
Ham Petrol Fiyatı - Brent (Dolar/Varil)	82,5	84,9	83,8	81,4	79,6
Dış Ticaret Dengesi (GTS tanımlı, Milyar Dolar) ⁽⁵⁾	-106,3	-81,0	-89,4	-94,6	-97,9
Dış Ticaret Hacmi / GSYH (%) ⁽⁵⁾	54,7	45,8	44,3	41,8	41,6
CARİ İŞLEMLER DENGESİ					
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-45,0	-22,0	-28,6	-25,6	-22,6
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)	-4,0	-1,7	-2,0	-1,6	-1,3
ENFLASYON					
GSYH Deflatör Artışı, % Değişme	68,2	60,9	33,9	13,4	8,5
TÜFE Yıl Sonu, % Değişme	64,8	41,5	17,5	9,7	7,0
Öngörülen Dolar Kuru	23,492	33,222	42,007	44,406	46,861

(GT) Gerçekleşme tahmini, (P) Program

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

- Ne yazık ki, Türkiye girdi ve kaynak bakımından dışarıya bağımlı bir ülkedir. Bu nedenle, yüzde 4 düzeyinde büyümenin düşük bir cari açıkla yakalanması kolay değildir. Ayrıca, gelir dağılımının geldiği nokta itibarıyla bu büyüme hızının gerektirdiği iç talebin oluşması güçtür. Enflasyonla mücadele için kurların baskılanması nedeniyle iç talep yetersizliğinin dış taleple ikamesi kolay değildir. İhraç ürünlerimizin fiyat esnekliğinin yüksek, gelir esnekliğinin düşük olması rekabet gücümüzün zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Bu koşullarda büyüme-cari denge-zımni kur hedefleri tutarlı görünmemektedir.
- Birçok çapraz kontrol, ÜFE ve TÜFE bazlı enflasyon oranları arasında senkronizasyon sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, verilerin güvenilirliği konusunda kamuoyunda oluşan kuşkuların zaman kaybetmeden giderilmesi gerekmektedir.
- Türkiye'nin geline nokta; nicel değil, niteliksel amaçları/hedefleri öncelemesi zorunluluğu bulunmaktadır. Niteliksel/yapısal sorunların devam ettiği bir ortamda nicel hedeflerin yakalanması yeterince anlamlı olmayacaktır.

Ayrıca, yapısal sorunların sadece parasal önlemlerle çözülemeyeceği de açıktır. Niteliksel/yapısal sorunların çözümünde önkoşul doğru teşhis yani sorunların kök nedenlerinin tespiti ve ortadan kaldırılmasına odaklanılmasıdır. Bunun için de tüm kamu kurumlarında olası en yetkin uzmanlardan faydalanılması, liyakatten hiçbir şekilde taviz verilmemesi gerekmektedir.

- Türkiye'nin dış kaynağa dayalı tüketim ve rant çekişli büyüme imkanlarından bugüne kadar yeterince faydalandığı, artık yeni bir yolun bulunması ve bu yolun da yatırım-üretim-ihracat çekişli büyüme olması gerektiği görülmelidir.
- Enflasyonla mücadelede başarı, Türkiye'nin öncelikli konusudur. 2024 yılında enflasyonla mücadelede kurların baskılanması yönteminden yeterince faydalanılmıştır. Kurların daha uzun süre baskılanması uygun olmayacaktır. Bu nedenle enflasyonla mücadelede para ve kur politikalarının imkanlarının yerine/yanına maliye ve rekabet politikaları ile yapısal/kurumsal önlemler devreye alınmalıdır.
- Türkiye'nin çözmesi gereken bir diğer sorun da, ara eleman ve mesleki eğitimdeki yetersizliklerdir. Aslında, bu sorunun çözümü için bir bütün olarak üretim ve eğitimin entegre edilmesi gerekmektedir. Bu entegrasyon; her iki alanda, bilgi çağının gerekliliklerini kazandıracak şekilde olmalıdır.
- Bu bağlamda, entegre bir eğitim-üretim şurası düzenlenmesi faydalı olacaktır.
- Türkiye'nin yeni bir büyüme değil, kalkınma modeline ihtiyacı vardır. Bu modelin bilgi çağının sanayisini referans alması, tarım ve hizmetler sektörünün de bu referansa uyumlu olarak yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Yine, yeniden ve yenilikçi sanayileşmeye ihtiyacımız bulunmaktadır.

Türkiye'nin ekonomik sorunları, çağın getirdiklerinin de etkisiyle, sadece ekonomik önlemlerle çözülecek aşamayı geçmiştir. Bu çerçevede; teknik olduğu kadar değerler eğitimi de almış, yüksek vicdani ve ahlaki değerlere/standartlara sahip güvenilir bireyler yetiştirmek, tüm kurumları ve işleri liyakat referansı ile kurgulamak, dayanışma, işbirliği ve rekabetçi ruhu eşanlı olarak var edebilmek gerekmektedir. Yüzyıl önce başardık, yeniden başarabiliriz.

Son söz: İnsanı düzeltelim, gerisi zaten düzelir.

www.ebso.org.tr

X

Instagram

Facebook

Linkedin

Youtube

EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI
AEGEAN REGION CHAMBER OF INDUSTRY